

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องการศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและนำเสนอสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยจำแนกไว้ดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.2 ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.3 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.4 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.5 ปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. แนวคิดและหลักการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
 - 2.1 แนวการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน
 - 2.2 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน
 - 2.3 แนวทางในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.4 บทบาทในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของส่วนต่างๆ
 - 2.5 ปัญหาการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น
 - 3.1 ความหมายของศิลปศึกษา
 - 3.2 หลักสูตรวิชาศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)
 - 3.3 ความหมายของการจัดการเรียนการสอน
 - 3.4 องค์ประกอบแนวทางการจัดการเรียนการสอน
 - 3.5 ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา
4. สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
 - 4.1 สภาพภูมิประเทศ
 - 4.2 สภาพภูมิอากาศ
 - 4.3 ทรัพยากรธรรมชาติ
 - 4.4 ลักษณะเศรษฐกิจ

- 4.5 ลักษณะสังคม
- 4.6 สภาพและปัญหาการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
 - 5.1 ความหมายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน
 - 5.2 ลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน
 - 5.3 ตัวอย่างศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 6. การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 6.1 แนวคิด ปรัชญา ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 6.2 การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่าความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นคำที่ใช้ในความหมายที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Local Wisdom” หรือบางครั้งเราเรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Indigenous Knowledge) มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกันดังนี้

อเนก นาคะบุตร (2531) กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักเกิดมาจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มันเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่แยกจากกันเป็นวิชาอย่างที่เรารู้จัก ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่เรามีหนังสือทฤษฎี ความรู้มากมายอ้างอิงได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขั้นตอน 3 อย่าง คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ

เสน่ห์ จามริก (2532) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า หมายถึง กระบวนการทางปัญญาความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ และพฤติกรรม สังคม องค์กรและวัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดการพึ่งตนเอง

รัตนะ บัณฑิต (2533) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งอยู่ในท้องถิ่นโดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัยนั่นเอง บุคคลที่สามารถปรับเปลี่ยนแบบนี้เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน หรือปราชญ์ท้องถิ่น

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวัศนี ศीलตระกูล (2533) ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญา คือ ฝนความรู้ของประชาชนในสังคมนั้นๆ และโดยสังคมนั้นๆ ปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อใจ เข้าใจ ร่วมกัน รวมเรียกว่า ภูมิปัญญา ฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะหมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่ เรียนรู้และมีประสบการณ์ต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบด้วยตนเอง หรือ ทางอ้อมที่เรียนรู้จาก ผู้ใหญ่ ความรอบรู้สะสมเหล่านี้เรียกว่า ภูมิปัญญา

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่าง กัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม การดำเนินงานด้านวัฒนธรรม จึงต้องใช้ ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ฟื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์ เสริมสร้างสิ่งใหม่ บนรากฐานสิ่งเก่าที่ ค้นพบนั้น นักฟื้นฟู นักประยุกต์ และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ มีชื่อเรียก ในเวลาต่อมาว่า "ปราชญ์ชาวบ้าน" หรือ "ผู้รู้ชาวบ้าน" และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์ นี้เรียกว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น"

กรมวิชาการ (2538) กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญา ชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราที่ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์ จนเกิดปัญหาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้อุบาย หลายๆ เรื่องโดยไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ จึงจัดเป็นพื้นฐาน ขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการ ดำเนินชีวิต

จากความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ฝนความรู้ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของประชาชนในสังคมนั้นๆ ที่สะสมขึ้นมาจาก ประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นวัฒนธรรม ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต มีความหมายทั้งในแง่ส่วนบุคคลและสังคม

1.2 ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการรวบรวมสาขาหรือขอบข่ายที่เกี่ยวข้องด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่ามีผู้ได้จำแนก สาขาหรือขอบข่ายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่างๆ กันดังนี้

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงการศึกษาด้านสาขาหรือประเภทของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่าสามารถแยกประเภทเป็นสาขาต่างๆ ได้ทั้งสิ้น 11 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
3. สาขาการแพทย์แผนไทย
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน
6. สาขาสวัสดิการ
7. สาขาศิลปกรรม
8. สาขาการจัดการองค์กร
9. สาขาภาษาและวรรณกรรม
10. สาขาศาสนาและประเพณี
11. สาขาการศึกษา

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
2. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
3. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
4. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
5. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
6. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
7. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2539) วิจัยเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของ ชาวบ้านไทยในโครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดย ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เห็นธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. วิธีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจ จากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้ การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

อังกุล สมคะเนย์ (2535) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานแห่งองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา
- กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี
- กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย
- กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีขอบข่ายที่กว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น สำหรับประเภทสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น พบว่าได้มีหน่วยงานหรือบุคคลต่างๆ ได้จำแนกกันไว้แตกต่างกัน แต่โดยสรุป การจำแนกสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งกลุ่มได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

- กลุ่มที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากินในชุมชนรวมถึงภูมิปัญญาด้านการเกษตร ธุรกิจชุมชนขนาดย่อม
- กลุ่มที่ 2 ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน รวมถึงเรื่องศาสนา ความเชื่อ วรรณกรรมพื้นบ้าน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ ดนตรี กีฬา สุนทรียศาสตร์
- กลุ่มที่ 3 ภูมิปัญญาด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน

1.3 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและความอยู่รอดของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ดังที่บุคคลดังต่อไปนี้ได้กล่าวไว้

เอนก นาคะบุตร (2536) มีความคิดเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบมีลักษณะ ดังนี้

1. มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เฉียบอำนวยการ ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของภายนอกที่มากกระทบ

2. ประเด็นสำคัญ ความรู้ภูมิปัญญา ตลอดจนระบบคุณค่าเหล่านี้ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และการสืบสานต่อเนื่องโดยคนในชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ ตลอดจนการเลือกผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก
3. ผู้นำ ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน และเครือข่ายของกลุ่มบุคคล ตลอดจนองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ คือ สถาบันสำคัญของกระบวนการปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ยิ่งกว่านั้น เครือข่ายขององค์กรชุมชน ในหลายกรณีได้มีส่วนต่อบทบาทใน 3 ด้าน คือ

3.1 ด้านพัฒนา

3.2 ด้านพิทักษ์ปกป้อง

3.3 ด้านการขยายแนวร่วมสู่ญาติมิตร ลูกหลาน เพื่อนบ้าน

องค์กรประกอบทั้ง 3 ดังกล่าวเปรียบเสมือน “ระบบภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนของชุมชน” ภูมิคุ้มกันดังกล่าว จะเป็นขีดความสามารถ และหลักประกันในการจัดการแก้ปัญหา พัฒนาตนเองของชาวบ้าน และชุมชนในระดับท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็ว และซับซ้อนของสังคมใหญ่

ประกอบ ใจมั่น (2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก
4. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ เพื่อที่จะได้กำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงวิถีชีวิตด้วยความสุขร่มเย็นอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของตนมาตลอด ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง มีสาระพอสรุปได้ดังนี้

1. ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
2. สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย
3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
4. สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

5. ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชุมชน ส่งเสริมการจัดการศึกษาชุมชน และเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน

1.4 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาเรื่องราวของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ประเทศต่างๆ ได้ให้ความสนใจเช่นกัน และได้ทำการศึกษาในหลายลักษณะ เช่น การประกอบอาชีพ การรักษาสุขภาพอนามัย และวิถีชีวิตของชาวบ้าน สำหรับในประเทศไทย ได้มีนักการศึกษาและบุคคลต่างๆ กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่างๆ ดังนี้

รุ่ง แก้วแดง (2542) แบ่งภูมิปัญญาไทยออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ภูมิปัญญาชาติหรือภูมิปัญญาไทย กับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีระดับผังแผนภูมิที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 ระดับภูมิปัญญาไทย (รุ่ง แก้วแดง, 2542)

1. ภูมิปัญญาชาติ เป็นภูมิปัญญาที่ช่วยรักษาชาติให้ปลอดภัย อยู่รอดได้จนถึงปัจจุบัน และเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยสร้าง "ภาพแห่งความมีอารยธรรม" ให้แก่ชาติ
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะ "ท้องถิ่น" ใดท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งทั่วไปก็เป็นภูมิปัญญาที่ใช้แก้ปัญหาของผู้คนในท้องถิ่นหรือท้องถิ่นนั้นเป็นหลัก โดยอาจเรียก "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" นี้ว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ก็ได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ค่อนข้างจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากภูมิปัญญาชาติพอสมควร คือ โดยปรกติแล้วจะแสดงออกในรูปของการนำภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นไปใช้ในการเอื้ออำนวยให้การดำเนินชีวิตในกลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่น และสงบสุข ภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เนื่องจากเป็นเรื่องของชุมชน ชาวบ้าน และชนบทมาก ดังนั้นจึงไม่แปลกนักที่การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีความเกาะเกี่ยวอยู่กับธรรมชาติ ต้นไม้ ป่าเขา ลำเนาไพร ผืนฟ้า สิ่งสารพัดวิธต่างๆ ชาวบ้านส่วน

มากจะนำเอาสิ่งที่หาได้ และมีอยู่ในพื้นดินมาช่วยในการอยู่กินตลอดเวลา (ศรีธัญย์ เลิศรักษ์มงคล, 2543)

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ลักษณะสำคัญบางประการ ซึ่ง ประเวศ วะสี (อ้างถึงในเสรี พงศ์พิศ, 2536) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส
4. มีวัฒนธรรมพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
5. มีความเชื่อมโยงสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
6. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

เสรี พงศ์พิศ (2529) กล่าวว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ

1. มีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็น เรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. มีลักษณะเป็นรูปธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การ เกษตร ทัศนกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

จากข้างต้นลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า มี 2 ระดับ คือ ภูมิปัญญาชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีลักษณะของภูมิปัญญาเป็นแบบนามธรรม และ รูปธรรม

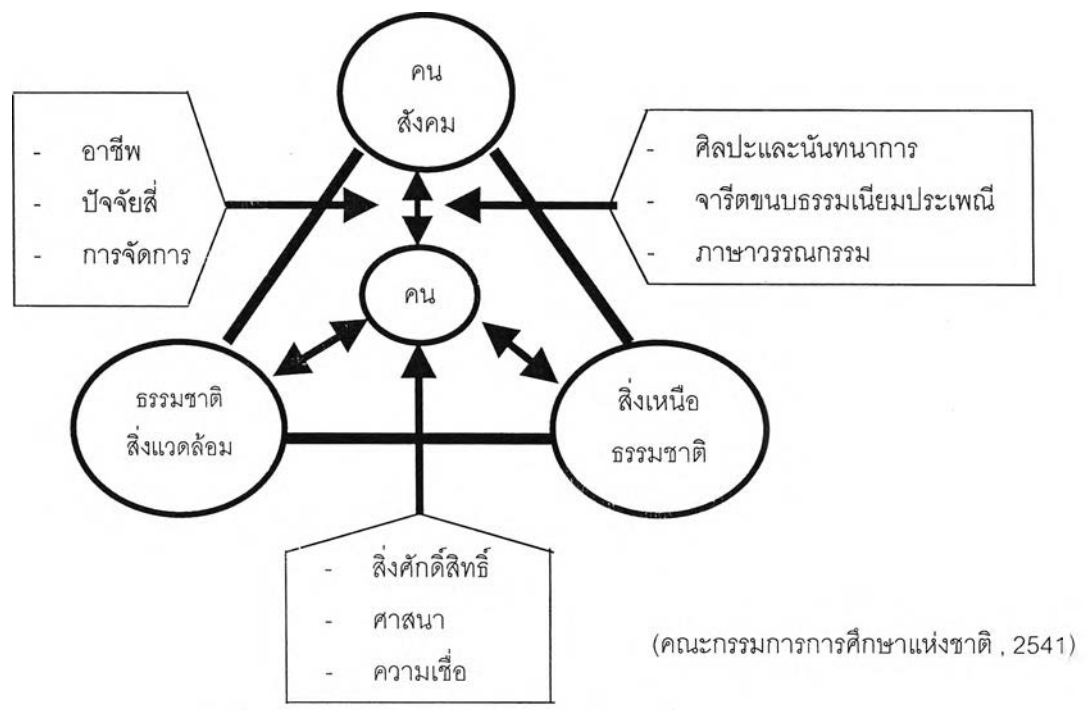
นอกจากนี้แล้วในเรื่องลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นจะขอกกล่าวถึงความสัมพันธ์ของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังมีรายละเอียดดังนี้

1) ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ซึ่ง สามารถ จันทร์สุริย์ (2533) กล่าวว่า เป็นลักษณะสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืชธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

(คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2541)

แผนภูมิที่ 2 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากแผนภูมิข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจเจก การบริหารจัดการองค์กร ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น และภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนมุมของสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นประสบการณ์ที่ผ่านการกลั่นกรองมาแล้ว จนกลายเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในท้องถิ่นโดยมีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นแนวพื้นฐาน การคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีการรับและถ่ายทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งวิถีชีวิต นันทวรรณ (2534) ได้แบ่งลักษณะของการถ่ายทอดเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในชุมชนนั้นจะมีบุคคลที่ต่างวัยอย่างน้อยที่สุด 4 วัย คือ วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา คนในแต่ละวัยจะมีความรู้ และประสบการณ์ที่ได้สะสมไว้เป็นของตนเอง และขณะเดียวกันก็รับ และถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่กันและกัน
2. การเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสถาบันต่างๆ ในหมู่บ้าน ถึงแม้มีปัญญาชาวบ้านจะเกิดการสรุปประสบการณ์ชีวิตของคน แต่สถาบันก็มีการสะสมและถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นๆ เช่น สถาบันครอบครัว วัด นอกจากนั้นประเพณีและพิธีกรรมก็มีส่วนเสริมสร้างและช่วยทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านคงอยู่ทั้งสิ้น
3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญาที่เกิดจากการได้เรียนรู้ ได้เห็น ได้เข้าใจ ได้สะสม การปฏิบัติ ได้จากประสบการณ์ทำมาหากิน การบวชเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ประสบการณ์ต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่การก่อให้เกิดภูมิปัญญาชาวบ้านในตัวบุคคล ชาวบ้านทุกคนได้ใช้สติปัญญาของตน สังสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพ มาโดยตลอด และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีที่แตกต่างกันไป ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัย ศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสงต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐาน ในการถ่ายทอด เรียนรู้ สังสมต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

สามารถ จันทสุรย์ (2534) ได้แบ่งวิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. แบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การเขียนใส่ใบลาน สมุดข่อย หนังสือ
2. แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำได้หลายรูปแบบ คือ
 - 2.1 โดยการบอกเล่าจากปากสู่ปาก เช่น การเทศนา การสั่งสอน ของผู้ใหญ่แก่คู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน การสั่งสอนวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น
 - 2.2 โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณี เช่น พิธีแห่เทียนพรรษา พิธีแห่บั้งไฟ พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีผูกเสี่ยว เป็นต้น
 - 2.3 โดยแฝงอยู่ในรูปของการบันเทิงต่างๆ ที่สอดแทรกถึงกระบวนการ และเนื้อหา ซึ่ง จะออกมาในรูปของคำร้อง บทร้อง การแสดงต่างๆ เช่น ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง ซอ เพลงเรือ เพลงอีแซว เพลงฉ่อย ฯลฯ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตต่างๆ จะไม่สามารถกำเนิดขึ้นมาในชุมชนนั้นๆ ได้ หากไม่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดก็ตาม ดังนั้นที่ได้มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นั้นก็จะมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย ส่วนวิธีการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น

มี 2 วิธี คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การบอกเล่า การบันทึก และ แบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ไบبلาน สมุดข่อย

1.5 ปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีผู้ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่างๆ กันไป ดังต่อไปนี้

ชาลี ถาวรานุรักษ์ (2534) ได้กล่าวถึงปัญหาทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า บุคคลทั่วไปสนใจวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นของสวยงาม ความงาม ความดี เป็นความสนใจที่ "เสพย์" หรือ "ขาย" วัฒนธรรมซึ่งผ่านการเลือกสรรแล้วและจะเป็นวัฒนธรรมที่เคยรุ่งโรจน์ในอดีตโดยขาดความหมายและไม่รับใช้สังคมปัจจุบัน เช่น เครื่องประดับ เครื่องใช้ไม้สอยที่จะสะท้อนเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ดนตรีพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ศิลปะการรำหรือละครที่สะท้อนค่านิยมและเรื่องราวในท้องถิ่นเป็นการ "เสพย์" หรือ "ขาย" สุนทรียะจากวัฒนธรรม เช่น ดุจงานพอรำ ฟังดนตรีไทย ชื้อผ้าทอลายสวย การจัดงานศิลปให้นักท่องเที่ยวชมอาจกล่าวได้ว่าเป็นการ "ขาย" และ "เสพย์" วัฒนธรรมที่ปราศจากบริบททางสังคมขาดลอยจากการเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในชุมชนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นอย่างแท้จริง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2534) ได้กล่าวถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่สมควรได้นำมาทบทวน คือ การบริหารงานที่มีศูนย์รวมอยู่ในส่วนกลางของทุกกระทรวง ทบวง กรม มีความเชื่อว่าสามารถจะทำให้ประเทศไทยเป็นเอกภาพ มีวิถีทางเดียวกันในการดำเนินชีวิต เป็นความเชื่อโดยปราศจากการที่จะเรียนรู้เรื่องราวของชาวบ้าน วิถีชีวิต ค่านิยม และพฤติกรรมต่างๆ ขณะเดียวกัน ผู้อยู่ใต้การปกครองก็ได้รับอิทธิพลจากระบบการศึกษาแบบสากลทำให้มีความรู้สึกว่ามีปมด้อยกว่า อยู่กับวัฒนธรรมที่ต่ำด้อยกว่า เป็นเบี้ยล่าง ไม่มีศักดิ์ศรี ไม่ภาคภูมิใจ ทำให้ชาวบ้านไม่เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีที่ตนเองมีอยู่ซึ่งได้สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน

ประคอง เอี่ยมศิริ (2535) ได้ชี้ให้เห็น ปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า การปะทะสังสรรค์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นั้นเป็นปัจจัยหนุนเนื่องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในแบบแผนทางวัฒนธรรม จากการพัฒนาของรัฐในช่วงเวลาที่ผ่านมาซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาเป็นลักษณะทุนนิยมเสรี โดยให้สินค้าและบริการต่างๆ จากสังคมเมืองได้มีการแข่งขันกันในตลาดโดยใช้กลไกของราคาเป็นปัจจัยตัดสินที่สำคัญ ลักษณะดังกล่าวจึงจัดว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะส่งผลให้สังคมชนบทของไทยต้องปรับตัวจากสังคมประเพณี (Traditional Society) กลายเป็นสังคมที่มีความทันสมัย (Modernization Society) มากยิ่งขึ้น ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนต่างๆ ได้เปลี่ยนจากการผลิตงานหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อใช้ในชีวิต

ประจำวันที่มีแบบแผนของตนเอง มาเป็นพึ่งพาสินค้าและบริการจากสังคมเมืองกันมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะ มีความสะดวกสบาย และสามารถที่จะหาซื้อได้ง่าย อันเนื่องมาจากประสิทธิภาพของการผลิต เช่น ผ้าทอ เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา เหล่านี้ก็ถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปจากโรงงานที่ทำด้วยใยสังเคราะห์ ภาชนะพลาสติกหรือโลหะอื่นๆ แม้แต่กิจกรรมทางประเพณี เช่น การทอดตุ๋นถวญวัด ก็เปลี่ยนมาเป็นการซื้อหาจากตลาด แทนและนับวันก็ยิ่งหันไปให้ความสนใจกับสินค้าเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ถูกกลืนเลย ขาดคุณค่า และการสืบทอดจากคนรุ่นใหม่ในสังคม

วิสุทธิ ไบไม้ (2537) ได้กล่าวถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศแบบไม่ยั้งยั้งอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยเทคโนโลยียุคใหม่ และทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ทั้งๆ ที่บรรพบุรุษของเราได้พยายามสร้างสรรค์สะสมประสบการณ์ และศักดิ์ศรีของภูมิปัญญาตามสภาพท้องถิ่น หรือที่ถูกเรียกขานอย่างดูแคลนว่า ความรู้แบบชาวบ้านที่ไม่ทันสมัย ทั้งๆ ที่เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภาพธรรมชาติของท้องถิ่น หากปล่อยให้เหตุการณ์การทำลายความหลากหลายทางชีวภาพเกิดขึ้นอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ในไม่ช้าทรัพยากรสิ่งมีชีวิตก็จะไม่เหลือให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษา และใช้ประโยชน์อย่างมีคุณค่าอีกต่อไป

สรุปได้ว่า ปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายประการ เช่น ปัญหาการขาดการสืบทอด ปัญหาการขาดการยอมรับ ปัญหาอันเกิดจากผลกระทบของกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ปัญหาการบริหารงานราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์อำนาจ เป็นเหตุให้สังคมไทยละเลยคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามในขณะนี้ นับว่าเป็นนิมิตหมายอันดีที่คนไทยเริ่มตื่นตัว เห็นความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. แนวคิดและหลักการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ในปัจจุบันนี้จุดมุ่งหมายของการศึกษามีได้มุ่งเพียงแต่ให้คนมีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร และเตรียมบุคคลเพื่อประกอบอาชีพในตลาดแรงงานเพียงเท่านั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุข มีความรู้ ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในศิลปะวิทยาการขนบธรรมเนียมประเพณี ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มีความรัก และผูกพันกับท้องถิ่น ประกอบกับมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ท้องถิ่น และประเทศชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เน้นในเรื่องการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการสู่ระบบการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง

สำหรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาเป็นมาตรการที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปถ่ายทอดไว้ในหลักสูตรกลางหรือหลักสูตรท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสมดุลย์ระหว่างเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาสากลเป็นสำคัญ เพื่อให้นักเรียนและนักศึกษาทุกระดับได้เรียนรู้คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย ควบคู่ไปกับภูมิปัญญาสากล (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป.) สำหรับหลักสูตรท้องถิ่น กรมการฝึกหัดครู (2535) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น คือ รายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ ที่จัดทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ดังนั้นหลักสูตรระดับท้องถิ่น จึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลาง หรือหลักสูตรแม่บท ส่วนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น คือ การปรับและเพิ่มรายละเอียดเนื้อหา และจัดทำหลักสูตรเพิ่มเติม ซึ่งสามารถทำได้ทันทีโดยไม่ต้องขออนุญาต เพราะไม่ได้แก่จุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลาง

สงัด อุทรานันท์ (2532) ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร ระดับท้องถิ่นว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. การปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่น
2. การสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรกลาง

หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (อ้างถึงในกรมวิชาการ, 2542) ได้กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่า เป็นลักษณะของการปรับและเพิ่มรายละเอียดของเนื้อหา ปรับและเสริมกิจกรรมการเรียนการสอน พัฒนาวิธีการสอนให้หลากหลาย ทำสื่อการเรียนการสอนและหลักสูตรเพิ่มเติม ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นสามารถทำได้ทันที โดยไม่ต้องขออนุญาตจากกรมวิชาการ ส่วนหลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึงรายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ที่จัดทำเพิ่มขึ้นเฉพาะท้องถิ่น ดังนั้นหลักสูตรระดับท้องถิ่นจึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท

ทัศนีย์ ศุภเมธี (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงการปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นสามารถทำได้โดยการปรับแผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เนื้อหา และวิธีสอนของครู ดังนี้

1. การปรับ หมายถึง การปรับเนื้อหา สาระและมวลงประสบการณ์ในหลักสูตรแกนกลางให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น
2. การขยาย หมายถึง เนื้อหาใดที่ในท้องถิ่นรู้จักกันดีก็ควรให้ผู้เรียนได้เรียนลึกลงไปอีก

3. การเพิ่ม หมายถึง เนื้อหาบางเนื้อหา เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่ควรรู้ แต่คนในท้องถิ่นอื่นไม่จำเป็นต้องรู้

กรมวิชาการ (2532) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น คือ

1. การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม
2. การปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาจากหัวข้อที่กำหนดไว้ในคำอธิบายรายวิชา
3. การจัดเนื้อหาวิชาหรือรายวิชาขึ้นใหม่
4. การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน
5. การจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ คู่มือการเรียนการสอน แบบฝึกหัด ฯลฯ

ดังนั้นหลักสูตรท้องถิ่นจึงมีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยมีนักการศึกษาวิชาการต่างๆ ได้เสนอแนวคิด และหลักการในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนในด้านต่างๆ ไว้ ดังนี้

2.1 แนวการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน

ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน สุจริต บัวพิมพ์, 2539) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของชาติซึ่งมีแนวทางดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมดศึกษา ค้นคว้าเรียนรู้และทำนุบำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือและสื่อในรูปแบบอื่นที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีจำนวนมากและมีคุณภาพเหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการศึกษาทุกระดับ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีระบบการศึกษาทุกระดับ ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา วิทยาลัยครู และมหาวิทยาลัย ทำการศึกษาวิจัย ค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหลากหลาย และจะทำให้การรับรู้ของระบบการศึกษาสมบูรณ์ขึ้น อันจะมีผลกระทบต่อความรู้สึก และพฤติกรรมของชาติอย่างสำคัญ
4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ทุกวันนี้โรงเรียนต่างๆ ใช้ตำราที่แต่งไปจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ท้องถิ่น และใช้ในท้องถิ่นของตนเอง จะเป็นการเปิดศักยภาพของครูในท้องถิ่นทำให้การศึกษาสอดคล้องกับท้องถิ่นมากขึ้นและทำให้ชาติมีพลังความรู้จากของจริงเกิดขึ้นทั่วประเทศ

5. ปรับโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชน ให้เป็นโรงเรียนชุมชน โดยทำหน้าที่ 3 อย่าง คือ
 - 5.1 ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน
 - 5.2 เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน
 - 5.3 ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อชุมชน และดึงทรัพยากรจากชุมชน จากหน่วยราชการจากภาคธุรกิจ และจากองค์กรพัฒนาเอกชน เข้ามาร่วมพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นทั่วประเทศ

โดยวิธีนี้จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างรวดเร็ว โดยการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาอื่นๆ จะทำให้มีเครือข่ายของการเรียนรู้ซึ่งเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของบุคคลทั้งประเทศ
6. ปรับระบบการศึกษาทั่วไป รวมทั้งในมหาวิทยาลัยด้วยให้เป็นการศึกษาที่สร้างรากฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการ และโดยเรียนจากประสบการณ์ความเป็นจริงในสังคมไทย การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะเข้าไปอยู่ในการศึกษาที่เป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์
7. การกระทำได้กล่าวข้างต้น ต้องการความคล่องตัว รัฐบาลควรจัดงบประมาณอุดหนุนทั่วไปให้หน่วยงานต่างๆ ตัดสินใจการใช้เอง ส่วนรัฐประเมินผลงานและตรวจสอบความถูกต้อง
8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ และสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน สิ่งทีกล่าวข้างต้นหลายอย่างทำได้ยาก ด้วยโครงสร้างการบริหารอย่างเป็นทางการ ในทุกระดับ ควรส่งเสริมให้ใช้กลไกทำงานอย่างไม่เป็นทางการ (Nonformal Mechanism) คือ ผู้ปฏิบัติงานต่างสังกัดรวมตัวกันในรูปกลุ่ม หรือชมรม หรือรูปอื่นใดที่เป็นทางการ ซึ่งจะทำให้มีอิสระคล่องตัวมีความต่อเนื่อง และมีพลังมากกว่า รัฐบาลควรจัดงบประมาณอุดหนุนองค์กรพัฒนาเอกชน ให้ทำการส่งเสริมการศึกษา กับภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยเชื่อมต่อระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐให้ดีขึ้น และช่วยสานให้เกิดความต่อเนื่องให้หน่วยงานของรัฐเอง
9. ภาคธุรกิจ ควรใช้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ จัดตั้งมูลนิธิ หรือ สถาบัน ในรูปเอกชนเพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าให้มีการเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย

เพื่อให้ภูมิปัญญาเป็นรากฐานและเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคน พัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) จึงได้กำหนดเป็นนโยบายเพื่อส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียน การสอนไว้ดังนี้

1. นำภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษาของชาติ โดยเลือกสรรสาระและกระบวนการเรียนรู้เข้าสู่ ระบบการศึกษา ทั้งทางการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม อรรถศาสตร์ ให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาสากลและเหมาะสมกับจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรของชุมชน และสื่อมวลชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้านภูมิปัญญา ไทยทุกระดับ และทุกระบบในรูปแบบที่หลากหลาย
2. ยกย่องและเชิดชูเกียรติ ครูภูมิปัญญา และสนับสนุนให้มีบทบาทเสริมในการถ่าย ทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาทุกระดับ และทุกระบบ รวมทั้งให้แบบ อย่างและชี้แนะด้านวิถีคิด วิธีการเรียนรู้ และดำเนินชีวิตที่ได้ผ่านการทดสอบมามาก มีกำหนดภารกิจหน้าที่ การจ่ายค่าตอบแทนการปฏิบัติงานตามภารกิจหน้าที่ การจ่ายค่าตอบแทนการปฏิบัติงานตามภารกิจหน้าที่ การจ่ายค่าตอบแทนการ ปฏิบัติงานตามภารกิจหน้าที่ แลกเปลี่ยน เชื่อมโยง และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ครูภูมิปัญญาไทย
3. สนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาที่หลากหลายให้ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง
4. พัฒนากลไกการบริหารและจัดการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย โดยเน้นการกระจาย อำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ให้เอื้อต่อการส่งเสริมเครือข่าย ภูมิปัญญาไทยทั้งในระดับท้องถิ่นระดับชาติ และระดับนานาชาติ มุ่งกระบวนการ สร้างและพัฒนาภูมิปัญญาไทย ทั้ง 8 งาน ได้แก่ งานวิจัย งานพัฒนา งานฟื้นฟู งานอนุรักษ์ งานถ่ายทอด งานส่งเสริม งานสร้างเสริมความเป็นเลิศ และงานแลกเปลี่ยนให้สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบ

2.2 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอน

รัตนะ บัวสนธิ (2533) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบของการจัดการเรียน การสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจแบ่งได้เป็น 2 วิธีการใหญ่ๆ ดังนี้

1. ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีนี้บทบาททางการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนอยู่ภายใต้การกระทำของครูซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จากการ

พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือ ครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่น ที่ทำหน้าที่ ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนแทนที่ ทางโรงเรียนจะให้ครู ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เปลี่ยนเป็นปราชญ์ ท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นผู้สอนหรือเป็นครูแทนรวมทั้งให้ปราชญ์ท้องถิ่นทำหน้าที่ประเมิน การเรียนของนักเรียนด้วย

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน มีหลายวิธี ได้แก่

1. ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้โดยตรงต่อครูผู้สอน
2. ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้กับนักเรียน
3. ปราชญ์ท้องถิ่นให้คำปรึกษาหารือ แนะนำให้กับครูผู้สอน
4. ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนร่วมกับครูผู้สอน

นอกจากนี้ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) ได้กล่าวถึงวิธีสอนหรือวิธีถ่ายทอด แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่าประกอบด้วยดังต่อไปนี้

1. การเล่าเรื่องราว การบอก การเทศน์
2. การให้ปฏิบัติจริง
3. การให้ทำเลียนแบบ
4. การให้ลองผิดลองถูก
5. การให้ศึกษาด้วยตนเอง
6. การต่อวิชา
7. การสอนแบบกลุ่ม

ในการพัฒนาการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาไทย คือ การนำเอาเนื้อหา และ/หรือวิธีการสอน ของภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน หัวใจ สำคัญ คือ การปรับสภาพเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีเหตุผล สร้างดุลยภาพกับสรรพสิ่งเพื่อความ สันติสุขและยั่งยืน สำหรับวิธีการสอนภูมิปัญญาไทยมีหลายรูปแบบ โดยจะเป็นการถ่ายทอดความ รู้ควบคู่กับกระบวนการผลิตซ้ำในด้านคุณค่าให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง ด้านความรู้ ทักษะและพฤติกรรม เช่น การเล่าเรื่องราว การให้ปฏิบัติจริง การให้ทำเลียนแบบ การให้ลองผิดลองถูก การให้ศึกษาด้วยตนเอง การต่อวิชาและการสอนแบบเป็นเครือข่าย การ นำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการบวนการเรียนรู้จะต้องยึดหลักความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับผู้เรียน โดยต้องเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือ ต้องสอนด้วยความรัก สอนโดยการปฏิบัติ สอนจากเรื่อง เดิมและการสอนแบบตัวต่อตัวเป็นรายคน หรือกลุ่มเล็กๆ พร้อมเน้นเนื้อหาความรู้และวิธีการสอน

ควบคู่กันไป โดยประยุกต์กับกระบวนการจัดการเรียนการสอนสมัยใหม่ให้เหมาะสม ไม่ว่าจะอยู่ในระบบการศึกษาแบบใด ต้องถือว่าเป็นกระบวนการเดียวกัน (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

2.3 แนวทางในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (อ้างถึงใน ณัฐยา ทิพรัตน์, 2543) สรุปแนวทางการดำเนินการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอน ควรดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. สำรวจ ค้นคว้า และศึกษาแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ
2. จัดทำข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นของโรงเรียน
3. กำหนดแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียน เช่น การวางแผนปฏิบัติงาน กำหนดเวลางบประมาณ บุคลากร และสถานที่ที่จะดำเนินงาน
4. ติดต่อประสานงาน เพื่อขอความสนับสนุนกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
5. ปรับหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ เช่น จัดทำแผนการสอน การวัดและประเมินผล การจัดคาบเวลาเรียน
6. จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งในรูปแบบของการสอนในชั้นเรียน และ/หรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และ/หรือโดยการถ่ายทอดความรู้จากเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านครูผู้สอน
7. ติดตาม สนับสนุนการดำเนินการ และประเมินผลการปฏิบัติงาน
8. จัดทำเอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติ เจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี เช่น ประกาศเกียรติคุณ มอบใบประกาศเกียรติคุณ

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง "ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการประถมศึกษาได้อย่างไร" ได้สรุปวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาไว้ดังนี้

1. กำหนดนโยบาย และแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียน ที่มีต่อการสนับสนุน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น การทำแผนปฏิบัติงาน กำหนดเวลา กำหนดงบประมาณ บุคลากร และสถานที่ที่จะดำเนินงาน
2. การปรับหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ รวมทั้งมีแนวทางประเมินผลที่ชัดเจนและต้องคำนึงถึงการนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน

3. การจัดเวลาสำหรับวิทยากร ที่จะมาให้ความรู้ และเวลาของโรงเรียน เพื่อให้สอดคล้องกัน
4. การนำภูมิปัญญามาใช้ต้องคำนึงถึงสภาพท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อปรับปรุงหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น
5. การสำรวจความต้องการของผู้เรียน เพื่อจะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้ตรงกับความ ต้องการของผู้เรียน และจะได้จัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย และระดับความสามารถของผู้เรียน
6. การสำรวจแหล่งข้อมูล ทั้งที่เป็นตัววิทยากร และสื่อ/อุปกรณ์ที่จะนำมาใช้
7. การสำรวจถึงความพร้อมของสถานที่ที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นในโรงเรียน หรือสถานที่ประกอบอาชีพในชุมชนก็ได้

กรมวิชาการ (2539) ได้จัดทำแนวทางการจัดการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในปี 2539 โดยนำเสนอแนวทางดำเนินการจัดการเรียนการสอน โดย

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน มีการมอบหมายงาน กิจกรรมให้นักเรียนไปทำที่บ้าน ครูและชาวบ้านจะเป็นผู้ติดตามและประเมินผล
2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ นักเรียน โดยนำนักเรียนไปศึกษาจากแหล่งความรู้ในชุมชน
3. โรงเรียนและชุมชนประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชน

ในการจัดการเรียนการสอนแนวทางนี้ กรมวิชาการได้เสนอวิธีการ ดังนี้

1. ควรมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้สอน และปราชญ์ท้องถิ่น
2. เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิธีคิดและความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. นำกระบวนการ หรือความคิด แนวปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็นกระบวนการเรียนการสอน
4. เสริมสร้างกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นวิทยาศาสตร์
5. ฝึกให้ผู้เรียนคิดหลายด้านหลายมุม คิดอย่างอิสระแล้วสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิต
6. ผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น
7. เน้นที่กระบวนการมากกว่าผลผลิต
8. ครูผู้สอนหรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน

ส่วนแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้เสนอไว้ 4 แนวทาง คือ

ครูผู้สอนเป็นผู้ควบคุมการใช้หลักสูตร โดยพิจารณานำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มประสบการณ์ตามในหลักสูตรแม่บท โดยใช้ระยะเวลาจำนวนคาบเรียนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอนของกลุ่มประสบการณ์นั้นๆ

1. เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง
2. นำบุคคลในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้ความรู้กับผู้เรียน
3. สอดแทรกคุณธรรม ค่านิยมต่างๆ ที่ปรากฏตามเนื้อหาของหลักสูตรให้กับผู้เรียน

ทั้งนี้โดยมี จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียน

- (1) มีความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของชุมชน
- (2) มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของชุมชน
- (3) สามารถพึ่งพาตนเองได้เกี่ยวกับการรักษาโรคเบื้องต้น
- (4) ตระหนักและยอมรับ สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน
- (5) สามารถปรับปรุงและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน
- (6) มีความรัก ความภาคภูมิใจ และเข้าใจในบทบาทของตนที่มีต่อชุมชน

การดำเนินการตามหลักสูตรและแนวทางดังกล่าวข้างต้นโดยมีผู้รู้ท้องถิ่น หรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ คือ

1. พัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียน หรือหน่วยงานในท้องถิ่น
2. วางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน
3. ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้กับผู้เรียน

ดังนั้นการนำภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้จะต้องมีวิธีการและวางแผนดำเนินงานไว้อย่างเหมาะสม มีการสำรวจข้อมูลสภาพของภูมิปัญญาและสภาพความต้องการของท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงหลักการและกิจกรรมของโรงเรียนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ควรได้คำนึงถึงความรู้ ความสามารถของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้และงานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ควรอยู่ในดุลยพินิจของโรงเรียน ในด้านความเหมาะสมทั้งกิจกรรม เนื้อหาสาระ วัยของเด็ก และมีการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการนำมาใช้ (ณัฐยา ทิพรัตน์, 2543) โดยครูควรสนับสนุนส่งเสริมให้ปราชญ์ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะปราชญ์ท้องถิ่นเป็นบุคคลสำคัญซึ่งมีความรู้ความสามารถและ

ประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน ปราชญ์ท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรร่วมกับโรงเรียน การวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน และการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้แก่ผู้เรียน ซึ่งจากการประมวลข้อมูลเกี่ยวกับปราชญ์ท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงควรศึกษาปราชญ์ท้องถิ่นในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องต่อไปนี้

1. การจัดทำหลักสูตรร่วมกับโรงเรียน
2. การวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับผู้สอน
3. การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียน
4. ผลเกี่ยวกับการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.4 บทบาทในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของส่วนต่างๆ

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก่อให้เกิดมิติใหม่ทางการศึกษาหลายประการ ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีสำหรับการจัดการศึกษาของประเทศ สาระสำคัญยังประการหนึ่งในพระราชบัญญัติการศึกษาและเป็นสิ่งใหม่ที่ท้าทายผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาทุกฝ่าย โดยเฉพาะผู้บริหารและครูในโรงเรียน นั่นคือ บทบาทใหม่ในการจัดการศึกษาโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งนับเป็นก้าวใหม่ของการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง

นับตั้งแต่อดีต บทบาทในอุดมคติของโรงเรียน คือ สถาบันที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับชุมชนโดยตรง โรงเรียนต้องทำหน้าที่และดำเนินงานด้วยความร่วมมือกับชุมชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปขององค์กรหน่วยงานหรือเอกัตบุคคลก็ตาม แต่ในการปฏิบัติโรงเรียนหรือสถานศึกษากลับตัดสินใจและดำเนินการตามลำพัง โดยมีบุคลากรของสถานศึกษาเป็นแกนนำ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกำหนดนโยบายของโรงเรียน การบริหารงานโรงเรียน การดำเนินงาน การจัดการเรียนการสอน แม้ว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาได้มีความพยายามและการเคลื่อนไหวในการปฏิรูปการศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมกิจกรรมของโรงเรียนบ้าง ที่เห็นเด่นชัดคือการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน ซึ่งบางโรงเรียนได้ให้ชุมชนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการนำเสนอแนวคิด แต่ก็ยังมีโรงเรียนอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลและข้อจำกัดหลายประการ (อลิศรา ชูชาติ, 2544) การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับว่าเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างมากวิธีการหนึ่ง ซึ่งมีผู้รับผิดชอบหรือมีบทบาทที่แตกต่างกันออกไปได้กล่าวไว้ดังนี้

กรมวิชาการ

สามารถ จันทร์สุรย์ และประทีป อินแสง (2541) ยังได้กล่าวถึงบทบาทของกรมวิชาการ ในงานที่เกี่ยวข้องของการจัดการเรียนรู้ในการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ

1. **จัดทำแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น** โดยให้ โรงเรียนและชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้นักเรียนไปศึกษาจากแหล่ง ความรู้ในชุมชน เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีชีวิตและแนวความคิดของผู้ทรง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเน้นที่กระบวนการเรียนรู้มากกว่าผลสัมฤทธิ์ของการเรียน โดยให้ครูผู้สอน หรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ส่วนผู้เรียนเน้นให้ได้ปฏิบัติจริง

2. **การวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนการสอน** จากการศึกษาวิจัยในระดับ ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา พบว่า มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ค่อนข้างน้อย ส่วนข้อมูลที่มี เช่น เรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม ได้แก่ เพลงพื้นบ้านกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่ การจักสาน และเทคนิคการทอผ้า เทคนิคการทำเกษตรกรรม เป็นต้น

3. **การสัมมนาการศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์** เป็นการกำหนดแนวทางการนำไปหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับท้องถิ่น โดยโรงเรียนจะต้องทำใจ ให้อ่าง และยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษา กิจกรรมที่ โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียนทำจะต้องสอดคล้องกับแผนการผลิตของชุมชน ผู้ปกครอง ครู และ ชุมชนจะต้องร่วมมือและประสานกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่ง จะช่วยทำให้มองเห็นภาพของหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความ ต้องการของท้องถิ่นที่ชัดเจนขึ้น ครูผู้สอนต้องมีบทบาทมากขึ้น โดยจะต้องศึกษาค้นคว้าหาความ รู้และวิธีสอนใหม่ๆ ไม่ยึดแต่ตำราเรียนเท่านั้น

ผู้บริหาร

การบริหารโรงเรียนเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องกำหนดแบบ แผน วิธีการและขั้นตอน ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระเบียบ ซึ่งการกำหนดแบบแผนวิธีการและ ขั้นตอนในการปฏิบัติงานนี้เรารวมเรียกว่า "กระบวนการ" กระบวนการบริหารโรงเรียน จึงหมายถึง แบบแผนของการบริหารโรงเรียนที่ลำดับขั้นตอนไว้อย่างต่อเนื่องกัน มีระเบียบแบบแผนนั้นจะต้อง พร้อมด้วยเหตุผลและเป็นไปได้ กระบวนการบริหารโรงเรียนจะช่วยให้การดำเนินงานบริหาร โรงเรียนประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารจำเป็นต้องทราบรูปแบบของกระบวนการ บริหาร เพื่อนำทรัพยากรการบริหารหรือปัจจัยพื้นฐานที่ใช้ในการบริหาร (รัตนา บุญยะชาติ, 2540) ซึ่ง สมพงษ์ เกษมศิลป์ (2526) กล่าวถึง ทรัพยากรการบริหารหรือปัจจัยพื้นฐาน

(Administrative resources) ที่ใช้ในการบริหารอันสำคัญมีอยู่ 4 ประการ คือ คน (Men) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และวิธีการจัดการ (Method) ที่เรียกสั้นๆ ว่า 4M's การที่จัดว่า ปัจจัยทั้งสี่นี้เป็นพื้นฐานในการบริหารก็เพราะเหตุว่าในการบริหารเกือบทุกประเภทจำเป็นต้องอาศัย บุคลากร งบประมาณ อุปกรณ์สื่อ และวิธีการจัดการเป็นองค์ประกอบสำคัญ ไม่ว่าจะการบริหารนั้น จะเป็นการบริหารราชการหรือการบริหารธุรกิจก็ตาม เหตุนี้จึงเป็นที่ยอมรับกันว่าทรัพยากรพื้นฐาน ในการบริหารมีอยู่สี่ประการดังกล่าว

แอล เอ แวนไดค์ (L.A. Vandyke, 1964) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตร คือ การดำเนินงานด้านกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งนโยบายและวิธีการดำเนินงาน จะต้องประกอบด้วยเป้าหมายที่สำคัญ มีการวางแผนการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ซึ่งในการบริหารหลักสูตรนั้นมีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

1. การเตรียมบุคลากร

การเตรียมบุคลากรเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการนำหลักสูตรไปใช้ เพราะถ้าหากบุคลากรมีความเข้าใจหลักสูตรอย่างชัดเจนก็จะทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลสำเร็จ เพราะกระบวนการนำหลักสูตรไปใช้เป็นหัวใจของการพัฒนาหลักสูตร (วิชัย ดิสสระ, 2535) การใช้หลักสูตรจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของครู การเตรียมครูผู้สอนจะต้องคัดเลือกให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ ความสนใจ ความถนัด และประสบการณ์ (นิตยา บุตรศรี, 2542)

2. การจัดครูเข้าสอน

การจัดครูเข้าสอน ควรจะคำนึงถึงการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยยึดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นหลัก พยายามจัดครูที่จะจัดประสบการณ์ให้เด็กได้เรียนรู้ครบถ้วนตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นสำคัญ (นิตยา บุตรศรี, 2542)

3. การจัดตารางสอน

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) ได้ให้ความหมายของการจัดตารางสอนว่า คือ การกำหนดวิชา และเวลาที่จะใช้เรียนโดยละเอียดประจำวันตลอดสัปดาห์

หลักการของการจัดตารางสอนจะต้องคำนึงถึง การเรียนรู้วิชาต่างๆ ในการใช้เวลาเท่าๆ กัน ระดับของความยากง่าย ของการเรียนรู้ก็ย่อมแตกต่างกัน นอกจากนี้ช่วงการเรียนรู้จะต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริม พัฒนาผู้เรียน เหมาะสมกับวัย และความสามารถของผู้เรียน รวมถึงอัตราเวลาเรียนในแต่ละภาคเรียนในแต่ละภาคเรียน ตลอดจนชั่วโมงสอนของครู สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะต้องจัด

ทำให้เกิดการสมดุลและเหมาะสม เช่น การใช้อาคารสถานที่ ห้องเรียน โรงฝึกงาน ห้องทดลอง จะต้องมีคนใช้ตลอดเวลา จึงจะถือว่าการใช้อาคารสถานที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การจัดงบประมาณ

การจัดงบประมาณ คือ การจัดสรรงบประมาณในรูปของการวางแผนการเงิน การควบคุมการเงิน ซึ่งงบประมาณการเงินของโรงเรียนนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้ สมศักดิ์ศรีมานิช (อ้างถึงใน วิทยา คูวิรัตน์, 2530) กล่าวไว้ดังนี้

4.1 เงินงบประมาณ คือ เงินที่รัฐบาลจัดสรรให้เพื่อใช้ในกิจกรรมดำเนินงานของโรงเรียนโดยเฉพาะ เช่น เงินเดือน ค่าจ้างประจำ ค่าพัสดุ ค่าครุภัณฑ์ ค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้าง ค่าใช้สอย ค่าตอบแทน เป็นต้น เงินงบประมาณมักไม่ค่อยมีปัญหา เพราะมีขั้นตอนในการปฏิบัติไม่สลับซับซ้อน และนอกจากนั้นระเบียบการใช้จ่ายรัดกุมดี ง่ายต่อการควบคุม

4.2 เงินนอกงบประมาณ ได้แก่ เงินประเภทต่างๆ ดังต่อไปนี้

4.2.1 เงินบำรุงการศึกษา

4.2.2 เงินค่าบำรุงภาคปฏิบัติ

4.2.3 เงินบำรุงลูกเสือ-เนตรนารี

4.2.4 เงินรายรับอื่นๆ

5. การจัดอาคารสถานที่

อาคารสถานที่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการจัดการเรียนการสอนทั้งการสอนทฤษฎีและการปฏิบัติเพื่อฝึกทักษะการปฏิบัติงาน และให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนการสร้างลักษณะนิสัยและพฤติกรรมที่ถูกต้อง การจัดสถานที่ที่ใช้สอนจึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนที่จะต้องร่วมกันจัดและปรับปรุงสถานที่ให้สนองและสอดคล้องตามหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับสถานที่ที่คล้ายกับการปฏิบัติงานจริง รวมทั้งมีขนาดเหมาะสมกับจำนวนผู้เรียน โดยควรจัดประสพการณ์ สภาพความพร้อม ความปลอดภัยที่เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ในการจัดเตรียมสถานที่และบรรยากาศควรเอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งจะมีสภาพและบรรยากาศที่แตกต่างกันไปตามธรรมชาติของแต่ละวิชา (นิตยา บุตรศรี, 2542)

6. การจัดบริการวัสดุหลักสูตร

วัสดุหลักสูตรเป็นสิ่งที่ผู้ที่มีหน้าที่ในการพัฒนาหลักสูตรได้จัดทำ หรือจัดหา มา เพื่อช่วยให้ผู้ใช้หลักสูตรสามารถใช้หลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัสดุหลักสูตรมีความสำคัญมากไม่เพียงแต่จะช่วยให้ผู้สอน ผู้บริหาร ศึกษานิเทศก์ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรเข้าใจหลักสูตรดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังช่วยในด้านอื่นๆ ด้วยหลายด้าน เป็นต้นว่า ช่วยในการสอน ช่วยในการประเมินผล ช่วยในการบริหารงานหลักสูตร และช่วยในการนิเทศการ

ศึกษา ประโยชน์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ช่วยให้การปฏิบัติงานของทุกฝ่ายดำเนินไปอย่างราบรื่น เพราะมีความเข้าใจเรื่องต่างๆ ตรงกัน

7. การนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร

การนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรถือว่ามีความสำคัญมากเพราะจะทำให้ทราบถึงสภาพของการดำเนินงานการใช้หลักสูตรว่ามีปัญหาใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไข

อาดัมส์และดิกกี (Adams and Dickey, 1966) กล่าวถึงความมุ่งหมายของการนิเทศไว้ดังนี้

1. เพื่อช่วยให้ครูค้นหาและรู้วิธีทำงานด้วยตนเอง
2. เพื่อช่วยให้ครูรู้จักจำแนกและวิเคราะห์ปัญหาของตนเองโดยช่วยให้ครูรู้ถึงปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ และค้นหาวิธีการที่จะแก้ปัญหานั้น
3. เพื่อช่วยให้ครูรู้สึกมั่นคงในอาชีพ
4. เพื่อช่วยให้ครูคุ้นเคยกับแหล่งวิทยาการและสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนได้
5. ช่วยเผยแพร่ให้ชุมชนเข้าใจถึงแผนการศึกษาของโรงเรียนและให้การสนับสนุนโรงเรียน
6. ช่วยให้คุณเข้าใจถึงปรัชญาและความต้องการของการศึกษา

ซึ่งการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตรเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตร จะช่วยให้การนิเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของผู้บริหารอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้การใช้หลักสูตรดำเนินไปด้วยดีและประสบความสำเร็จ ด้วยความมุ่งหวังว่า การนิเทศติดตามจะช่วยกระตุ้น ผลักดัน ให้การใช้หลักสูตรในระดับปฏิบัติการเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา และผู้ปฏิบัติงานมีขวัญกำลังใจที่จะพัฒนาการใช้หลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ หลายประการเช่น

- การประชุมอบรมชี้แจงการใช้หลักสูตร
- การประชุมวางแผนการสอน
- การสังเกตการสอน
- การเยี่ยมห้องเรียนขณะทำการสอน
- การจัดสัมมนาการใช้หลักสูตรระหว่างกลุ่มโรงเรียน

8. การประชาสัมพันธ์หลักสูตร

การใช้หลักสูตรใหม่จะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการประชาสัมพันธ์หลักสูตรส่วนหนึ่งด้วย การเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร และการยอมรับหลักสูตรใหม่นั้นจะต้องกระทำการประชาสัมพันธ์ให้ผู้เกี่ยวข้องทราบเป็นระยะ สื่อที่ใช้ในการแนะนำหลักสูตรมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายของการใช้หลักสูตร เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เอกสารแผ่นพิมพ์ สิ่งเหล่านี้สามารถใช้กับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรโดยทั่วไป ส่วนคณะครูนั้นควรจะได้มีการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการและผู้ปกครองนั้นควรจะได้มีการประชุมชี้แจง เป็นต้น (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2535)

สรุปได้ว่าการบริหารและบริการหลักสูตรของผู้บริหารนั้นมีกิจกรรมที่สำคัญ 7 อย่าง คือ การเตรียมบุคลากร การจัดครูเข้าสอน การจัดตารางสอน การจัดงบประมาณ การจัดอาคารสถานที่ การจัดบริการวัสดุหลักสูตร การนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร และการประชาสัมพันธ์หลักสูตร

สำหรับบทบาทของผู้บริหารในการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน กรมวิชาการ (2533) ได้กล่าวว่ามีขั้นตอนดังนี้

1. จัดทำระบบข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน ครอบคลุมสภาพสิ่งแวดล้อมและระบบสังคมรอบโรงเรียน
2. นำข้อมูลพื้นฐานและจุดมุ่งหมายของหลักสูตร มาวิเคราะห์กำหนดเป็นความต้องการและความจำเป็นของโรงเรียน เกี่ยวกับระดับคุณภาพของนักเรียน
3. กำหนดเป้าหมายและจุดประสงค์ที่ทำนายสำหรับโรงเรียนร่วมกับคณะครู ปัญญาชนท้องถิ่น เป็นรายปี
4. ร่วมกับคณะครู ปัญญาชนท้องถิ่นกำหนดงานอย่างชัดเจน เป็นระยะตลอดปี โดยเน้นจุดประสงค์
5. จัดทรัพยากรตามลำดับความสำคัญของงาน (PRIORITY) ที่จะส่งผลให้บรรลุวัตถุประสงค์
6. แก้ปัญหาและวิธีการใหม่ๆ ด้วยกระบวนการคิดระดมสมอง (BRAIN STORMING) คือสร้างทางเลือกอย่างหลากหลาย (DIVERSITY) และประเมินทางเลือกโดยใช้เกณฑ์การบรรลุจุดประสงค์
7. จัดระบบสื่อสารให้บุคลากรได้รับข่าวสาร (COMMUNICATION APPROACH SYSTEM) อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว
8. นำผลงานของโรงเรียนไปเสนอในการประชุมต่างๆ อย่างภาคภูมิใจ

จากการประชุมสัมมนา เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ของกรมวิชาการ (อ้างถึงใน ญัฐยา ทิพรัตน์, 2543) ได้ข้อสรุปซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติสำหรับโรงเรียน และครูผู้สอนในการจัดการเรียนการสอน ให้มีความผสมผสานและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ดังนี้

แนวทางการปฏิบัติของโรงเรียน

1. โรงเรียนจะต้องทำใจให้กว้าง และยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษา
2. กิจกรรมที่โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียนทำ จะต้องสอดคล้องกับแผนการผลิตของชุมชน
3. ผู้ปกครอง ครู และชุมชนจะต้องร่วมมือ และประสานใจกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างโรงเรียนและชุมชน จะช่วยให้มองเห็นภาพของหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นชัดเจนขึ้น
4. จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละภาค แต่ละกลุ่มในการแสวงหาการเรียนรู้ร่วมกัน มีหน่วยงานต่างๆ เข้ารับผิดชอบการดำเนินงานของตน และแก้ปัญหาาร่วมกัน
5. ควรมีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น

ข้อมูลจากผู้บริหารในการบริหารหลักสูตรนั้น ผู้บริหารจำเป็นต้องมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้บริหารจึงควรมีการบริหารจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านนโยบาย การบริหารดำเนินงาน นอกจากนี้ผู้บริหารควรติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ ซึ่งจากจากประมวลข้อมูลของผู้บริหารเกี่ยวกับการบริหารทั่วไป และการบริหารจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงพอสรุปได้ว่าควรศึกษาผู้บริหารเกี่ยวกับการบริหารจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องต่อไปนี้

1. นโยบาย
2. การดำเนินงาน
3. ผลการดำเนินงาน

แนวทางการปฏิบัติของครูผู้สอน

บทบาทของครูผู้สอนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน ควรมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน และในชุมชนให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้คือ

1. ครูจะต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชน ทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวผู้เรียนที่เป็นปัญหาของผู้เรียนมากำหนดให้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน
2. ครูจะต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปรากฏชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้ และศึกษาวิธีการต่างๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น
4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์การท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้
5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

นอกจากนี้ อลิศรา ชูชาติ (2544) ยังได้กล่าวถึงการเตรียมความพร้อมของบุคลากรทางการศึกษาโดยสรุปไว้ว่า ครู ผู้บริหารสถานศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บุคลากรและองค์กรในชุมชน บุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องมีการเตรียมตนหรือได้รับการเตรียมความพร้อม เพื่อให้สามารถดำเนินการตามพระราชบัญญัติการศึกษาได้ สิ่งในแต่ละฝ่ายควรมีการเตรียมตนเอง หรือได้รับการเตรียมความพร้อม มีดังนี้

1. ครู

ครูเป็นบุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญนำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการศึกษา การที่บุคคลกลุ่มใดจะเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จได้ บุคคลนั้นจะต้องมีอำนาจตัดสินใจ การตระหนักรู้ในบทบาทแห่งตน และมีอิสรภาพในการปฏิบัติงาน แม้ว่าเงื่อนไขยังไม่ปรากฏชัดเจนในระบบการศึกษา และในโรงเรียนที่เป็นอยู่ แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธความสำคัญของบทบาทของครูได้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 27 วรรค 2 กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคที่หนึ่ง คือ เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ โดยให้มีสาระของหลักสูตรที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะที่พึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวชุมชนสังคมและประเทศชาติ

การกำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระหลักสูตรนั้น หมายความว่าครูจะต้องมีความรู้ความสามารถในเรื่องต่อไปนี้

- 1) ครูต้องมีความรู้ ความเข้าใจกระบวนการ ขั้นตอน รวมทั้งความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร กิจกรรมนี้เป็นสิ่งใหม่ที่ทำนายครูเป็นอย่างยิ่ง ครูจะต้องมีบทบาทและความรับผิดชอบ

ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ดังนั้นจึงต้องมีการเตรียมการครูเพื่อการพัฒนาหลักสูตรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง รวมทั้งการจัดเตรียมระบบการสนับสนุนการปฏิบัติงานของครูซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลากรหลายฝ่าย

2) ครูต้องมีความรู้ ความเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชน หมายถึง ครูต้องรู้จักสภาพปัญหา ความต้องการของชุมชน รวมทั้งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูผู้รับผิดชอบในการจัดทำสาระหลักสูตร ต้องเข้าใจคำว่าชุมชนและท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง ครูต้องสามารถวิเคราะห์สภาพและความต้องการของชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการคัดสรรสาระที่จำเป็นและสนองต่อความต้องการจำเป็นของชุมชน

3) ครูต้องมีทักษะการทำงานร่วมกัน นอกจากความรู้ ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรแล้ว ทักษะที่ควรมุ่งพัฒนาให้ครูในสถานศึกษา คือ ทักษะการทำงานเป็นทีมหรือการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างเพื่อนครูทั้งโรงเรียน ทั้งนี้ เพราะการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา มิได้ระบุให้ครูคนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำในการจัดทำหลักสูตรให้ครูคนอื่นใช้เหมือนการพัฒนาหลักสูตรในอดีต แต่ครูทุกคนต้องพัฒนาหลักสูตรร่วมกัน ต้องมีการวางแผนร่วมกัน เพื่อการคัดสรรสาระที่ดีและเหมาะสม เพื่อการจัดระบบ สาระเนื้อหาที่สอดคล้องประสานกันตลอดหลักสูตรทุกระดับชั้นในแนวดิ่ง และสัมพันธ์กันระหว่างวิชาต่างๆ ในแนวระนาบ

4) ครูจะต้องมีเจตคติ ความรู้ ความสามารถ วิธีการและทักษะในการทำงานกับชุมชน จากข้อกำหนดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและภูมิปัญญาของชุมชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูจะต้องมีความรู้ในวิธีการทำงานกับชุมชน วิธีการในการรู้จักชุมชน วิธีการในการสรรหาและจัดสรรบุคคล องค์กรหน่วยงานที่เหมาะสมในการทำงานร่วมกับโรงเรียนในแต่ละเรื่อง เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ครูต้องมีทักษะในการทำงานกับชุมชน ครูต้องมีเจตคติที่ดีต่อชุมชน กล่าวคือ ครูต้องยอมรับและเห็นคุณค่าในความรู้ ความสามารถ ศักยภาพ เกียรติภูมิ และความคิดของชุมชน

2. ผู้บริหารสถานศึกษา

เป้าหมายของการจัดการศึกษาคือการพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพ โดยกำหนดให้โรงเรียนและสถานศึกษามีบทบาทมากกว่าสถาบันอื่นในสังคม สถานศึกษาไม่อาจทำหน้าที่ตามบทบาทได้อย่างเต็มที่ หากปราศจากผู้บริหารการศึกษาที่มีความเข้มแข็งและเป็นผู้นำ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะการบริหารจัดการเท่านั้น แต่ผู้บริหารสถานศึกษาต้องพัฒนาความสามารถในการบริหารทางวิชาการมากขึ้น แม้ว่าครูจะเป็นกุญแจสำคัญ แต่ครูก็ไม่อาจดำเนินการให้เต็มศักยภาพของตนได้ ถ้าปราศจากการให้ความสนับสนุนจากผู้บริหารการศึกษา บทบาทใหม่ที่ท้าทายซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาต้องให้ความสำคัญและความสนใจมีดังนี้

1) บทบาทในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างบุคลากรต่างๆ ในโรงเรียน ครูทั้งในแต่ละสายวิชา และครูระหว่างสายวิชา รวมทั้งต้องมีการประสานงานระหว่างครู โรงเรียนและชุมชนด้วย

2) บทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน เน้นบทบาทสำคัญของผู้บริหารในการเป็นผู้นำชุมชน โดยมุ่งพัฒนาชุมชนที่สถานศึกษาเป็นสมาชิกอยู่ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยกระบวนการจัดการศึกษา บทบาทและภารกิจของโรงเรียนจึงไม่ได้ขีดวงจำกัดเพียงแค่งิจกรรมภายในรั้วโรงเรียนเท่านั้น แต่ต้องก้าวเข้าสู่ชุมชนที่สถานศึกษานั้นเป็นสมาชิก ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในการคัดสรรบุคคลให้กับองค์กรต่างๆ ของชุมชน เลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์มาส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการจัดการศึกษาของโรงเรียน นับตั้งแต่การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของโรงเรียน ดูแลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน

3. บุคลากรทางการศึกษา

คำว่า “บุคลากรทางการศึกษา” ตามความหมายที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติหมายความว่าความรวมถึงบุคคลส่วนที่เป็นทั้งผู้บริหารการศึกษาและผู้สนับสนุนการศึกษา กลุ่มผู้สนับสนุนการศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มที่หมายถึงบุคคลหลายตำแหน่งแห่งของหลายหน่วยงานและองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ต้องปฏิบัติงานในเขตพื้นที่การศึกษา หรือผู้ที่จะมาปฏิบัติหน้าที่แทนศึกษานิเทศก์บุคลากรกลุ่มนี้จำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์เทียบเท่าครูและผู้บริหารสถานศึกษา เพราะจะเป็นบุคคลสำคัญที่จะเป็นพลังผลักดันเคลื่อนให้บุคลากรในสถานศึกษาปฏิบัติงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย นอกจากนี้บุคคลกลุ่มนี้จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีความคิดกว้างไกล รอบรู้ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ระดับชาติ และนานาชาติ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสมดุล นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่ชัดเจนในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ตลอดจนการดำเนินการจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญได้หลากหลายทั้งรูปแบบและวิธีการ

4. บุคลากรและองค์กรในชุมชน

บุคลากรในชุมชน ได้แก่ ผู้รู้ นักวิชาการ ปราชญ์ชุมชน และครอบครัวไปจนถึงปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกของชุมชนหรือผู้ปกครองนักเรียน ส่วนองค์กรในชุมชน ได้แก่ องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถานประกอบการ สถาบันศาสนาและสถาบันอื่นๆ ในสังคม บุคลากรและองค์กรเหล่านี้จะต้องได้รับโอกาสให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษาของชาติ ซึ่งขณะนี้หลายฝ่ายกำลังวิตกกังวล และตั้งประเด็นที่เกี่ยวกับการศึกษา ทั้งในเรื่องความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งศักยภาพของบุคคลและองค์กร เพราะในอดีต การจัดการศึกษาของประเทศมักขีดวงจำกัดให้บุคลากรของโรงเรียน นักวิชาการและนักการศึกษาเป็นแกนหลักสำคัญ โอกาสในการมีส่วนร่วมของบุคลากรและองค์กรเหล่านี้จึงอยู่ในระดับน้อยมาก

สรุปได้ว่าการจัดการเรียนการสอนนั้นควรที่จะต้องมีการปรับปรุง และพัฒนาให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงของสังคม ความต้องการใหม่ๆ ของผู้เรียนและความก้าวหน้าของวิชาการอยู่เสมอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สามารถเอื้ออำนวยให้เกิดความพร้อมต่อสภาพบรรยากาศการเรียนการสอนตามอัตราภาพและความจำเป็นที่ได้รับการเกื้อหนุนและส่งเสริม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและปรับปรุงการเรียนการสอนให้สอดคล้องกันกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอีกด้วย โดยทั้งนี้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้จะต้องอยู่ในดุลยพินิจของโรงเรียนเกี่ยวกับด้านความเหมาะสมทั้งกิจกรรมเนื้อหาสาระ วัยของเด็กและมีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับการนำมาใช้

2.5 ปัญหาการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในปัจจุบันได้มีหน่วยงานและสถาบันการศึกษา พยายามนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การศึกษาในระบบมากขึ้น โดยมีความเชื่อว่าการจัดการศึกษาไม่สามารถแยกไปจากท้องถิ่น เพราะการศึกษาจะต้องนำเอาประเด็นในท้องถิ่นนั้นๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตน สามารถทำให้เด็กที่จบการศึกษาออกไปมีสำนึกในความรับผิดชอบ และมีความสามารถที่จะสร้างสรรค์สังคมได้ (นิตยา บุตรศรี, 2542) อย่างไรก็ตามการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน ยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัญหา และอุปสรรคดังซึ่งได้มีนักการศึกษาและหน่วยงานต่างๆ ได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน ว่ายังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาและอุปสรรค ดังนี้

1. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน ยังขาดนโยบายรองรับที่ชัดเจนเพื่อให้หน่วยงานและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นได้มีความเชื่อมั่นและทิศทางในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม
2. ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดการยอมรับและขาดการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน
3. การจัดการเรียนการสอนยังไม่นำเอาประเด็นของท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่ควร แม้ว่าหลักสูตรได้เปิดกว้างให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนได้ตามความเหมาะสม แต่ครูและผู้บริหารบางส่วนยังไม่เข้าใจเนื้อหาของหลักสูตรและแนวทางนำหลักสูตรไปใช้เท่าที่ควร

4. การเรียนการสอนตามหลักสูตรในระบบการศึกษาแต่ละระดับยังไม่ได้คำนึงถึงสัดส่วนและความสมดุลระหว่างเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากลเท่าที่ควร
5. หน่วยงานและสถาบันการศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นยังไม่ได้จัดให้มีองค์กรรับผิดชอบเรื่องภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง เพื่อทำหน้าที่สนับสนุนและเชื่อมโยงการนำภูมิปัญญาไทยสู่ระบบการศึกษา ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงอุดมศึกษา

อังกูล สมคะเนย์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดคณะกรรมการการประถมศึกษา สังกัดคณะกรรมการการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี สำหรับปัญหาในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรนั้น ศึกษาניתุศ ผู้บริหารโรงเรียน ครูวิชาการมีปัญหากเกี่ยวกับด้านงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายเพียงพอ และการนิเทศก็ติดตามผล ตลอดจนผู้บริหารและครูผู้สอนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และการพัฒนาหลักสูตร เพ็ญจันทร์ ธนาวิภาศ (2536) ได้ศึกษาเรื่อง "สภาพและปัญหาของการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรสังกัดกรมสามัญศึกษา" พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงาน คือ โรงเรียนขาดความพร้อมด้านบุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณไม่เพียงพอ และครูขาดความรู้ ความเข้าใจ ในการจัดเก็บข้อมูล และ วิจิตร ไชยศิลป์ (2537) ได้ทำการสำรวจการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่าน มีปัญหาดังนี้ การจัดทำรายละเอียดเนื้อหาวิชาขึ้นมาใหม่พบว่ามี การดำเนินการค่อนข้างน้อย และดำเนินการในกลุ่มเสริมประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มทักษะภาษาไทยและคณิตศาสตร์ ส่วน มาลินี สวยศำข้าว (2538) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5" โดยพบว่ามีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหาดังนี้ คือ ด้านการเตรียมการสอนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในด้านการอภิปราย และแสดงความคิดเห็น ด้านการวัดและประเมินผล การเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในการทำข้อสอบแบบอัตนัย ส่วน กิตติพิศ ศิริสูตร (2538) ได้ศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี ผลของการศึกษาสอดคล้องกับ

วิจิตร ไชยศิลป์ (2537) กล่าวคือ การจัดทำสื่อการเรียนการสอน การจัดทำเนื้อหาวิชาและรายวิชา ขึ้นใหม่นั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการ เนื่องจากครูผู้สอนไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และไม่มีเวลา และไม่มีเวลาในด้านการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้และแนะนำครู ผู้สอนให้นำไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้น คือ งบประมาณไม่เพียงพอ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น นอกจากนั้นบุคลากรในโรงเรียนไม่มีเวลาพอที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ นอกจากนี้งานวิจัยเกี่ยวกับการ ใช้วิทยากรในการสอนนั้น มีนักการศึกษาได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรค ดังที่ จีรวรรณ ช่างสำลี (2529) ที่พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคหลายประการในเรื่องงบประมาณ ความปลอดภัยในการ เดินทาง ครูไม่มีเวลา ไม่มีชั่วโมงพิเศษ วิทยากรอยู่ไกลติดต่อไม่สะดวก และครูขาดเอกสารแนะนำแหล่งวิทยากรใน ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ ประสิทธิ์ อามาตร์ (2529) ที่พบว่า การเชิญ วิทยากรมาสอนมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้างในระดับปานกลางในเรื่องการติดต่อวิทยากรซึ่งอยู่ ห่างไกลโรงเรียน ครูไม่มีเวลา เสียค่าใช้จ่ายสูง และผู้รู้หรือผู้ชำนาญไม่ค่อยมีเวลาว่างพอ และ วัฒนา ชูเดช (2535) ที่พบว่า การเชิญวิทยากรมาสอนมีปัญหาในเรื่องการจัดเวลาให้วิทยากร วัสดุ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกมีไม่เพียงพอ และการจ่ายค่าตอบแทนให้วิทยากรทำได้ล่าช้า แต่ อย่างไรก็ตามการนำวิทยากรมาช่วยสอนมีประโยชน์ทั้งครูผู้สอนและนักเรียน กล่าวคือ ในด้านครู ผู้สอนได้มีโอกาสพัฒนาทักษะ และเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับนักเรียน ส่วนนักเรียนสามารถนำความรู้ที่ ได้ไปใช้ในชีวิตจริงได้มากขึ้น

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนนั้นภาพรวมระดับประเทศยังมีปัญหา อยู่มาก โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา ดังนั้น กรมสามัญศึกษา กรมวิชาการ และหน่วยศึกษานิเทศก์ของแต่ละเขตควรร่วมกันหาหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนใน สังกัด รวมทั้งร่วมกันพัฒนาแนวทางฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ความเคลื่อนไหวการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นพบว่าให้นักเรียนต้อง เรียนคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันระบบ การศึกษาของญี่ปุ่นก็เน้นและให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนในเรื่องวัฒนธรรม ค่านิยม วิถี ชีวิตของชาวญี่ปุ่น อันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของญี่ปุ่น ซึ่งทำให้การพัฒนาประเทศญี่ปุ่นสามารถ รักษาสมดุลระหว่างเทคโนโลยีตะวันตกกับวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่นไว้ได้เป็นอย่างดี (Fay Chung อ่างถึงใน รุ่ง แก้วแดง, 2542) ดังนั้นในการจัดการศึกษาในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องให้ความ สนใจในเรื่องวัฒนธรรมและสิ่งที่ใกล้ตัวเราให้มากขึ้น

การเรียนรู้ที่ดีควรจะเรียนรู้จากสิ่งที่ใกล้ตัวไปยังสิ่งที่ไกลตัว เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนสามารถดูดซับได้รวดเร็วกว่า ดังนั้นจึงควรมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นหรือหลักสูตรท้องถิ่น

เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ู้ชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นตน แทนที่จะเรียนรู้เรื่องไกลตัว ซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้จักชีวิต ไม่เข้าใจและไม่มีความรู้สึกที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัวตนเอง (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) หลักสูตรท้องถิ่น คือ รายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ที่จัดทำขึ้น เพื่อให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน (กรมวิชาการ, 42) ซึ่งมีทางเลือกปฏิบัติในหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นไปได้หลายทาง ดังนี้

1. การจัดรายวิชาหรือจัดการเรียนการสอนในเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนงานอาชีพต่างๆ ในท้องถิ่นตามที่ยกมากล่าวข้างต้น
2. การจัดทำรายวิชาหรือจัดการเรียนการสอนในสิ่งที่จะไปเสริมหรือพัฒนางานอาชีพเดิมในท้องถิ่น หรือสร้างงานอาชีพใหม่ๆ ที่อาจจะเก๋จากที่อื่น แต่จะมาเสริมได้อย่างเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น
3. การจัดรายวิชาหรือจัดการเรียนการสอนในสิ่งที่เป็นความก้าวหน้าใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีหรืองานอาชีพ ที่เหมาะสมกับแผนพัฒนาในท้องถิ่นนั้นๆ
4. ทางเลือกนี้ไม่ต้องจัดทำวิชาใดๆ แต่ในการจัดการเรียนการสอนตามรายวิชาต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรกลาง มีการสอดแทรกการใช้สื่อเอกสาร วัสดุสิ่งของ สถานที่ เรื่องราว ศิลปวัฒนธรรม งานฝีมือของท้องถิ่นเข้าไปเป็นพื้นฐานหรือเสริม รวมถึงพยายามใช้ความรู้ แนวคิดหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้วิทยากรหรือผู้รู้ในท้องถิ่นให้เหมาะสมกับจุดประสงค์และเนื้อหาของสาระของแต่ละรายวิชา ทางเลือกนี้ทำได้กว้างขวางและทำได้ทุกท้องถิ่น

ในการจัดหลักสูตรท้องถิ่น หรือการจัดหลักสูตรให้ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น เป็นสิ่งดี น่าทำ และทำได้หลายๆ ทางเลือก โรงเรียนท้องถิ่นใดจะเลือกทำตามทางเลือกใดก็ได้ แต่สภาพความพร้อมและความต้องการของผู้เรียน หรือจะใช้หลายๆ ทางเลือกคละกันก็สามารถทำได้ (วัลลภ กันทรัพย์, 2539) หลักสูตรท้องถิ่นมีความสอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในท้องถิ่น (สำเนียง สร้อยนาคพงษ์, 2535) ดังนั้นการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องอำนวยความสะดวกแก่นักเรียนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ สังคม ตามเจตนารมณ์นั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา

สำหรับปัญหาในการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้พบว่ามีปัญหาในการดำเนินงานคือ

1. ปัญหาด้านครู ครูส่วนมากไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เกี่ยวกับพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ไม่ทราบว่าจะพัฒนาอย่างไร เริ่มต้นตรงไหน เพราะสอนนักเรียนแต่เพียงในหลักสูตรที่กำหนดเท่านั้น จึงไม่คิดจะพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น นอกจากนี้ ครูผู้สอนมีภาระงานสอนมากหรือรับผิดชอบงานหลายอย่าง จึงไม่มีเวลาที่จะศึกษาหรือจัดทำ

2. ปัญหาด้านผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนไม่ให้การสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเท่าที่ควร และขาดความคิดริเริ่มในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียน

3. ปัญหาด้านบุคคลอื่นๆ เกี่ยวข้อง ศึกษานิเทศก์ไม่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น จึงไม่สามารถให้คำแนะนำหรือการนิเทศให้ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ในท้องถิ่นไม่มีวิทยากรผู้รู้มาให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น รวมทั้งยังขาดผู้ชำนาญการในด้านอาชีพและด้านข้อมูลท้องถิ่น

4. ปัญหาด้านนักเรียน นักเรียนไม่สนใจ ไม่เห็นความสำคัญของรายวิชาท้องถิ่น และมุ่งเรียนวิชาสามัญเพื่อศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย

5. ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์และสถานที่ โรงเรียนไม่สามารถพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น เพราะไม่อาจจัดหาวัสดุอุปกรณ์หรือสื่อต่างๆ ได้ตามต้องการ และยังขาดเอกสารในการค้นคว้า เนื่องจากทางกระทรวงหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในเรื่องการผลิตเอกสารไม่สามารถผลิตได้ทัน และเพียงพอต่อความต้องการของโรงเรียนได้ นอกจากนี้ยังไม่มีความพร้อมในด้านสถานที่

6. ปัญหาด้านงบประมาณ โรงเรียนไม่มีงบประมาณที่ใช้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพียงพอ

7. ปัญหาด้านความร่วมมือจากท้องถิ่น โรงเรียนไม่มีความพร้อมในการจัดหลักสูตรระดับท้องถิ่น เนื่องจากโรงเรียนไม่ได้รับความร่วมมือจากท้องถิ่นหรือได้รับน้อย นอกจากนี้ยังขาดแหล่งประกอบการสนับสนุน

นอกจากนี้ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ยังพบว่ามีปัญหาในการนำหลักสูตรไปใช้ ดังนี้

1. ปัญหาด้านครู

- 1.1 ครูขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวหลักสูตร และขาดหลักสูตรกับเอกสารประกอบหลักสูตร เช่น คู่มือการใช้หลักสูตร ฯลฯ ซึ่งทำให้การสอนของครูไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร
- 1.2 ครูไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ยังคงยึดวิธีการสอนแบบ "ยึดตัวครูเป็นศูนย์กลาง" ในการสอน
- 1.3 ครูไม่มีเวลาศึกษาหลักสูตรก่อนสอน

2. ปัญหาด้านผู้บริหารโรงเรียน

- 2.1 ผู้บริหารมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรน้อย ทำให้ไม่สามารถสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ดีเท่าที่ควร
- 2.2 ผู้บริหารไม่มีความรู้ความสามารถในการนิเทศและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรแก่ครู และ/หรือนิเทศน้อยไม่ทั่วถึงและไม่ต่อเนื่อง
- 2.3 ผู้บริหารไม่ได้ให้การสนับสนุนการใช้หลักสูตรของคณะครู เช่น การจัดหาเอกสารหลักสูตรประเภทต่างๆ และการจัดหาจัดทำวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนให้เพียงพอกับความต้องการของครู การจัดครูเข้าสอนไม่เหมาะสม การไม่ได้สนับสนุนการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน เป็นต้น

3. ปัญหาด้านศึกษานิเทศก์

- 3.1 ศึกษานิเทศก์นิเทศการใช้หลักสูตรในโรงเรียนต่างๆ ไม่ทั่วถึง
- 3.2 ศึกษานิเทศก์ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรอย่างถ่องแท้ และไม่มีความรู้ความสามารถในการนิเทศและให้คำแนะนำแก่ครูได้ดีเท่าที่ควร

4. ปัญหาด้านหน่วยงานส่วนกลาง ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ

- 4.1 ส่งเอกสารหลักสูตรและเอกสารประกอบล่าช้า และไม่เพียงพอต่อความต้องการของโรงเรียน
- 4.2 ขาดการประชาสัมพันธ์หลักสูตร โดยเฉพาะกับผู้ปกครอง ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร
- 4.3 ขาดงบประมาณที่จะสนับสนุนการใช้หลักสูตร
- 4.4 การฝึกอบรมให้ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้แก่ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องยังไม่ทั่วถึง และไม่ตรงกับความต้องการของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

ปัญหาในการจัดทำพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการนำหลักสูตรไปใช้นั้นมีอยู่หลายประการ ที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอันดี

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันได้มีหน่วยงานและสถาบันการศึกษา พยายามนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การศึกษาในระบบมากขึ้น โดยมีความเชื่อว่าการจัดการศึกษาไม่สามารถแยกไปจากท้องถิ่น เพราะการศึกษาจะต้องนำประเด็นในท้องถิ่นนั้นๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตน (นิตยา บุตรศรี, 2542) อย่างไรก็ตามการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร

ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาและอุปสรรค เช่น ขาดนโยบายรองรับที่ชัดเจนเพื่อให้หน่วยงานและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดการยอมรับและขาดการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน การจัดการเรียนการสอนยังไม่เอาประเด็นของท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอน การเรียนการสอนตามหลักสูตรยังไม่คำนึงความสมดุลระหว่างเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล และขาดองค์การรับผิดชอบเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรงส่วน (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541)

พอสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญต่อการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชุมชน การส่งเสริมการจัดการศึกษาชุมชน และการเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งได้เป็น 2 ระดับใหญ่ คือ ภูมิปัญญาชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีลักษณะเป็นนามธรรมและรูปธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ในส่วนของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งต่อวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตต่างๆ สำหรับแนวคิดและหลักการในนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้น ควรจะต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความต้องการใหม่ๆ ของผู้เรียนและความก้าวหน้าของวิชาการอยู่เสมอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สามารถเอื้ออำนวยให้เกิดความพร้อมต่อสภาพบรรยากาศการเรียนการสอนตามอัตภาพและความจำเป็นที่ได้รับการเกื้อหนุนและส่งเสริม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและปรับปรุงการเรียนการสอนโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ โดยต้องอยู่ในดุลยพินิจของโรงเรียนเกี่ยวกับด้านความเหมาะสมทั้งกิจกรรม เนื้อหาสาระ วัยของเด็กและมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการนำมาใช้ ซึ่งปัจจุบันเราจะเห็นว่ามี ความพยายามที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การศึกษา แต่ปรากฏว่ายังประสบปัญหาในด้านต่างๆ มากมาย

สำหรับศิลปะแล้วนั้น มีบทบาทสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคมปัจจุบันและอนาคต ศิลปะแสดงออกซึ่งร่องรอยของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ในชุมชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปลูกฝังค่านิยมทางศิลปะให้แก่คนไทยในสังคมอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะในชุมชน นักวิชาการศึกษามีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องรับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาที่คำนึงถึงศิลปะและค่านิยมที่ดีต่อศิลปะ จึงให้กลุ่มศิลปศึกษาได้รับการกำหนดไว้ในหลักสูตรที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่พึงประสงค์ โดยมีครูศิลปศึกษาเป็นผู้นำที่ถ่ายทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์ รวมทั้งปลูกฝังรสนิยมทางสุนทรียศาสตร์ทางศิลปะ โดยเฉพาะการเรียนการสอนศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เชื่อมต่อระหว่างระดับประถมศึกษาและอุดมศึกษา

3. การจัดการเรียนการสอนศิลปะศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น

3.1 ความหมายของศิลปะศึกษา

สำหรับความหมายของวิชาศิลปะศึกษาได้นักการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญทางศิลปะศึกษาได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

Carter V. Good (1973) กล่าวว่า ศิลปะศึกษา คือ การสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเกี่ยวกับศิลปะที่จัดขึ้นในโรงเรียน โดยแยกออกเป็นวิชาหลักๆ เช่น วิจิตรศิลป์ ศิลปอุตสาหกรรม กราฟฟิก พาณิชยศิลป์ ศิลปะการจับบ้าน การจัดทำกระดาษหรือกล่าวว่าเป็นวิชาที่แยกรายละเอียด เช่น ออกแบบ ทฤษฎีสี ประวัติศาสตร์ และความซาบซึ้งในศิลปะ

เลิศ อานันทนะ (2516) ได้กล่าวถึงวิชาศิลปะศึกษาว่า วิชาศิลปะศึกษาช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจคุณค่าของสุนทรียภาพและพุทธปัญญาของมนุษย์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย และรู้จักนำศิลปะมาประยุกต์ให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ชูจิตต์ วัฒนารมณ (2529) ได้ให้ความหมายของศิลปะศึกษาว่าเป็นวิชาที่ให้ผู้เรียนได้แสดงออกซึ่งความสามารถทางด้านความคิดสร้างสรรค์ที่ได้รับจากประสบการณ์ภายนอก เกิดจากจินตนาการอย่างอิสระของผู้เรียน โดยครูจัดประสบการณ์ด้านการเรียนการสอนให้สอดคล้องเหมาะสมกับวุฒิภาวะ เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในทุกด้าน

วุฒิ วัฒนสิน (2541) ได้ให้ความหมายของศิลปะศึกษาไว้ว่า เปรียบเสมือนเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสประมวลเอาความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ และประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับมาแสดงออกในรูปแบบของผลงานทางศิลปะ ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา มีความเข้าใจในคุณค่าของสุนทรียภาพ รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และรู้จักนำศิลปะมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม

จากข้างต้นพอสรุปได้ว่า วิชาศิลปะศึกษาเป็นวิชาที่ให้ผู้เรียนได้แสดงออกทางด้านความคิดสร้างสรรค์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมผู้เรียนได้มีพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และ สติปัญญา รวมทั้งมีความเข้าใจทางด้านสุนทรียภาพ และรู้จักนำศิลปะมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

3.2 หลักสูตรวิชาศิลปะศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533

ตามโครงสร้างของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มวิชาภาษา (ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ) กลุ่มวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ (วิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์) กลุ่มวิชาสังคมศึกษา กลุ่มวิชาการงาน

และอาชีพ (อาชีพ) และกลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพ (พลานามัยและศิลปศึกษา) สำหรับวิชาศิลปศึกษาได้จัดไว้ในกลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพ ทั้งนี้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษานั้น สามารถกระทำได้ในกลุ่มวิชาดังกล่าว โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพ (พลานามัยและศิลปศึกษา)

ในหลักสูตรนี้ได้แบ่งวิชาศิลปศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ วิชาบังคับแกน และวิชาเลือกเสรี วิชาบังคับแกนให้เรียนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จนถึงปีที่ 3 เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับทัศนศิลป์ 6 วิชา คือ วิชาศิลปะกับชีวิต 1-6 ส่วนวิชาเลือกเสรีของวิชาศิลปศึกษา มีให้เลือก 39 วิชา โดยกำหนดให้นักเรียนทุกชั้นเรียนมีสิทธิเลือกวิชาเสรีได้ตามความสนใจของตนเอง เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับทัศนศิลป์ 19 วิชา

จะเห็นว่าโครงสร้างหลักสูตรเปิดโอกาสให้มีเวลาเรียนสำหรับวิชาเลือกเสรีไว้จำนวนมาก และมากเพียงพอที่ทางโรงเรียนจะร่วมกับชุมชนจัดการศึกษาโดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วม (Participation) ในการคัดเลือกเนื้อหาประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ พ.ศ.2533 นั้น เป็นการปรับปรุงให้นำไปสู่คุณภาพที่พึงประสงค์ในอนาคตเป็นแนวดำเนินการ 3 อย่างคือ (สำเนียง สร้อยนาคพงษ์, 2535)

1. ให้ท้องถิ่นมีโอกาสปรับการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความต้องการ
2. ครูให้นักเรียนลงมือปฏิบัติตามความสนใจ
3. ฝึกให้นักเรียนมีทักษะกระบวนการ

สรุปได้ว่า วิชาศิลปศึกษาได้จัดไว้ในกลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพโดยทั้งนี้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษานั้น สามารถกระทำได้ในรายวิชาในกลุ่มวิชาข้างต้น

3.3 ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

สำหรับความหมายของการเรียนการสอนนั้น ได้มีนักการศึกษาต่างๆ หลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

อาภรณ์ ใจเที่ยง (2540) กล่าวว่า การเรียนและการสอน เป็นคำที่มักใช้คู่กัน เรียงรวมกันว่า “การเรียนการสอน” ทั้งนี้เพราะคำทั้งสองมีความสัมพันธ์กัน ทั้งการสอนและการเรียนต่างเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกัน การสอนเป็นการตั้งใจกระทำให้เกิดการเรียนรู้ และการสอนที่ดียอมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้และทักษะ จะช่วยให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความหมาย มีคุณค่า เป็นการประหยัดเวลาและป้องกันการสูญเปล่า

ทศนา แคมมณี (2527) ได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง สภาพหรือลักษณะการเรียนการสอนที่จัดขึ้นตามหลักการ ทฤษฎี ปรัชญา แนวคิด หรือความเชื่อต่างๆ โดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคต่างๆ เข้ามาช่วยให้สภาพการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักการที่ยึด ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการทำให้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผล

วรรณวิภา คุณะเกษม (2527) กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนว่า หมายถึง การดำเนินการของบุคคลหนึ่งหรือหลายๆ คน ที่จะจัดกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้บุคคลคนหนึ่ง หรือหลายๆ คน เกิดการเรียนรู้มีประสบการณ์และทักษะต่างๆ

พอสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน คือ สภาพหรือลักษณะการเรียนการสอนที่จัดขึ้นตามหลักการ ทฤษฎี ปรัชญา แนวคิด หรือความเชื่อต่างๆ โดยมีการเตรียมก่อนสอน การศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับจุดหมาย หลักการ และโครงสร้างที่กำหนดไว้ในหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.4 องค์ประกอบแนวทางการจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน และมีส่วนส่งเสริมให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จได้ จัดเป็นองค์ประกอบทั้งสิ้น ซึ่งได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอนไว้หลายท่าน ดังต่อไปนี้

อาภรณ์ ใจเที่ยง (2540) ได้เสนอองค์ประกอบในการจัดการเรียนการสอนไว้เป็น 2 ด้าน ได้แก่

1. ด้านองค์ประกอบรวม หมายถึง องค์ประกอบด้านโครงสร้างที่มาประกอบกันเป็นการสอน อันประกอบด้วย
 - 1.1 ครู หรือ ผู้สอน หรือวิทยากร
 - 1.2 นักเรียน หรือ ผู้เรียน
 - 1.3 หลักสูตร หรือ สิ่งที่จะสอน
2. ด้านองค์ประกอบย่อย หมายถึง องค์ประกอบด้านรายละเอียดของการสอนซึ่งจะต้องประกอบด้วยกระบวนการเหล่านี้ จึงจะทำให้เป็นการสอนที่สมบูรณ์ ได้แก่
 - 2.1 การตั้งจุดประสงค์การสอน
 - 2.2 การกำหนดเนื้อหา
 - 2.3 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
 - 2.4 การใช้สื่อการสอน
 - 2.5 การวัดผลประเมินผล

ลำพอง บุญช่วย (2530) กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. ครูผู้สอน
2. ผู้เรียน
3. หลักสูตร
4. วิธีสอน
5. วัตถุประสงค์ของการสอน
6. สื่อการสอน
7. การประเมินผล

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวถึงการเรียนการสอนที่จะทำให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรดังนี้

1. การทำความเข้าใจในหลักสูตรหรือวัตถุประสงค์
2. การวางแผนการสอน
3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
4. การใช้สื่อการจัดการเรียนการสอน
5. การจัดสอนซ่อมเสริม
6. การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

จากการประมวลองค์ประกอบการจัดการเรียนการสอนข้างต้น จึงสรุปองค์ประกอบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับวิชาศิลปศึกษา ได้ดังนี้

1. จุดประสงค์การเรียนการสอน
2. การดำเนินการ
 - 1) การเตรียมการสอน
 - 2) การสอน
 - 3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
 - 4) อุปกรณ์การเรียนการสอน
3. การวัดและประเมินผล

1. จุดประสงค์การเรียนการสอน

การตั้งจุดประสงค์การสอนเป็นองค์ประกอบสำคัญอันดับแรกของการสอน ทำให้ผู้สอนทราบว่าจะสอนเพื่ออะไร ให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมใดบ้าง มากน้อยเพียงใด เป็นการสอนที่มีเป้าหมาย ขณะเดียวกันการตั้งจุดประสงค์การสอนจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สอนในการเตรียมเนื้อหาการสอน การเลือกใช้วิธีสอน เลือกใช้สื่อการสอน และการวัดผลให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน

(อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2540) สำหรับจุดประสงค์ของหลักสูตรเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งอันดับแรกในการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้มีคุณลักษณะและพฤติกรรมตามต้องการ จุดประสงค์ของการจัดการศึกษามีอยู่ 3 ระดับ ดังนี้คือ จุดประสงค์ของหลักสูตร จุดประสงค์เฉพาะวิชา และจุดประสงค์การเรียนรู้ (สมิตร คุณานุกร, 2518)

จุดประสงค์ของหลักสูตร

เป็นจุดประสงค์ในลักษณะกว้างที่รวมเอาทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องการเข้าด้วยกัน จุดประสงค์ของหลักสูตรจะต้องสอดคล้องกับ จุดประสงค์ที่เป็นเป้าหมายในการจัดการศึกษาของชาติ (สมบุญ ชิตพงศ์, 2523) ทั้งนี้การกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาจะต้องคำนึงถึงพัฒนาการด้านต่างที่ต้องการให้บังเกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 3 หมวดคือ

1. พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ และทักษะและความสามารถทางสติปัญญา
2. จิตพิสัย (Affective Domain) มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาด้านความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ค่านิยม ความสนใจ และความซาบซึ้ง
3. ทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาด้านทักษะหรือความชำนาญในการใช้อวัยวะต่างๆ ของร่างกาย (Bloom, 1982)

จุดประสงค์เฉพาะวิชา

เป็นจุดประสงค์ที่มีลักษณะเฉพาะกว้างเช่นกัน แต่อยู่ในวงจำกัดของวิชา จุดประสงค์เฉพาะวิชานี้จะบรรลุได้ต้องอาศัยบูรณาการในหลายองค์ประกอบที่เกิดขึ้นจากการจัดกระทำในเฉพาะวิชานั้น ที่สำคัญอย่างยิ่งคือจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในแต่ละวิชา (สมบุญ ชิตพงศ์, 2523)

สำหรับจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาได้กำหนดไว้ ดังนี้

จุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษา

ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 ได้กำหนดจุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษาไว้ดังนี้

1. เพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจพื้นฐานด้านศิลปะ
2. เพื่อให้เห็นคุณค่าของศิลปะ มีความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมไทย
3. เพื่อให้สามารถใช้ศิลปะพัฒนาจิตใจ บุคลิกภาพ และระสนิยม
4. เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานศิลปะได้ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง

ซึ่ง วิรุณ ตั้งเจริญ (2539) กล่าวว่าเมื่อพิจารณาจากหลักสูตรศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จะพบว่าหลักสูตรได้วางเป้าหมายสำหรับผลที่ได้รับจากการเรียนการสอน 5 ประการด้วยกัน คือ (1) คุณภาพทางบุคลิกภาพ (2) สมรรถภาพทางศิลปะ (3) ความสามารถในการประยุกต์ใช้ (4) เพื่อตรวจสอบความถนัด และ (5) ประสิทธิภาพการอยู่ร่วมกันในสังคม

จุดประสงค์การเรียนรู้

เป็นจุดประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างเฉพาะเจาะจง โดยระบุลงไปว่าในการเรียนการสอนแต่ละครั้ง ต้องการให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมอะไรบ้าง ส่วนมากจะกำหนดให้อยู่ในรูปของจุดประสงค์การเรียนรู้ (สมบุญ ชาติพงศ์, 2523) ครูจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนต่อจุดประสงค์ของการจัดการศึกษา จุดประสงค์ของหลักสูตรมัธยมศึกษา จุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษา เพื่อจะได้กำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้ในแต่ละครั้ง การพิจารณาหาจุดประสงค์การเรียนรู้นั้น ครูจะต้องถามตัวเองว่าจะให้ผู้เรียนทำอะไร พฤติกรรมที่ต้องการจากผู้เรียนคืออะไร (กาญจนา เกียรติประวัติ, 2524) การเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญมากที่ครูต้องปฏิบัติให้ได้ เพราะประโยชน์ที่ได้รับนั้นมีมาก กล่าวคือ ช่วยในการวางแผนการสอนโดยเฉพาะการจัดเนื้อหา กิจกรรม วัสดุอุปกรณ์การสอนช่วยในการวัดและประเมินผล และช่วยส่งเสริมการเตรียมตัวของผู้เรียนด้วย

สรุปได้ว่า การดำเนินการตามจุดประสงค์ของหลักสูตรนั้น จุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งประกอบไปด้วยจุดประสงค์ทั่วไปของวิชาศิลปศึกษาเป็นจุดประสงค์หลักและจุดประสงค์ของการเรียนรู้รายวิชาเป็นจุดประสงค์รอง ต้องเป็นวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษาของชาติในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย

2. การดำเนินการ

1) การเตรียมการเรียนการสอน

บุญชม ศรีสะอาด (2537) การวางแผนและเตรียมการสอน เป็นการกำหนดไว้ล่วงหน้าว่าจะสอนใคร ในเนื้อหาใด สอนเมื่อใด สอนอย่างไร และเพื่อให้เกิดอะไร ซึ่งเมื่อถึงเวลาดังกล่าวจะดำเนินการสอนตามที่วางแผนไว้ ผู้สอนจึงต้องคิดวางแผนและเตรียมการสอนล่วงหน้าอย่างละเอียด รอบคอบ เหมาะสมเพื่อให้สามารถดำเนินการสอนตามที่ได้กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวางแผนและเตรียมการสอนมีหลายลักษณะ เช่น การวางแผนระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว การวางแผนเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง วางแผนครอบคลุมทุกเรื่อง ฯลฯ ผู้สอนจะนำหลักสูตรรายวิชา มาทำการวางแผนและเตรียมการสอน ซึ่งจะช่วยให้ทราบชัดเจนถึงกำหนดการสอน และแต่ละครั้งที่สอนทราบอย่างชัดเจนว่า

1. จะสอนในเนื้อหาใด
2. จุดประสงค์ของการสอนครั้งนั้นมุ่งให้ผู้เรียนเกิดอะไร
3. ดำเนินการสอนเช่นไร (ใช้วิธีการสอนและกิจกรรมอะไร)
4. ใช้สื่อการสอนชนิดใด
5. มีวิธีวัดผลประเมินผลอย่างไร

อาจเพิ่มเกี่ยวกับมโนทัศน์ (Concept) ที่สำคัญในเรื่องที่สอน และคุณลักษณะที่ต้องการเน้นให้เกิดแก่ผู้เรียน

ขั้นตอนการเตรียมการสอน

การเตรียมการสอนมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กำหนดปริมาณเวลาที่ใช้ในการสอนแต่ละเรื่อง ผู้สอนจะนำเอาเนื้อหาของรายวิชา ซึ่งได้แบ่งเป็นบทเรียน แต่ละบทได้แบ่งหัวข้อใหญ่หัวข้อย่อยลงไป มาพิจารณาว่าแต่ละเรื่องควรใช้เวลาสอนกี่นาทีหรือกี่คาบเรียน เรื่องใดที่มีความสำคัญมากต้องการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมต่างๆ มาก ก็จะทำให้เวลาสอนมาก เรื่องที่มีความสำคัญน้อยจะกำหนดให้เวลาสอนน้อย เมื่อนำเวลาสอนของทุกเรื่องรวมกัน และรวมกับเวลาที่ใช้สำหรับตรวจสอบพื้นฐานของผู้เรียนก่อนเรียน และแก้ไขผู้ขาดพื้นฐาน เวลาที่ใช้ในการประเมินผลระหว่างเรียน (Formative Evaluation) และเวลาที่ใช้ในการสอบปลายภาค ก็จะครบเวลาทั้งหมดที่ใช้สอนรายวิชานั้นในภาคเรียนที่กำหนด
2. กำหนดปฏิทินการสอน ทำการกำหนดว่าเรื่องใด บทใดจะสอนในคาบใดวันใดโดยนำเอาผลของการกำหนดปริมาณเวลาที่ใช้ในการสอนแต่ละเรื่อง จากขั้นที่ 1 มากำหนดวันสอนจากวันแรกต้นภาคเรียนไปจนวันสุดท้ายปลายภาคเรียน ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงวันหยุดทั้งหมดว่าจะสอนชดเชยได้หรือไม่ สอนชดเชยเมื่อใด
3. วางแผนและเตรียมการสอนแต่ละครั้ง ผลของการดำเนินการในขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 จะได้ภาพรวมของแผนการสอนรายวิชานั้น ขั้นต่อไปจะเป็นการวางแผนและเตรียมการสอนเป็นรายครั้ง หรือรายคาบเรียน การสอนแต่ละครั้งอาจใช้เวลา 1 คาบเรียนหรือประมาณ 50 นาที หรืออาจสอน 2 คาบเรียนต่อกัน หรือ 3 คาบเรียนต่อกัน ฯลฯ สิ่งที่จะต้องกำหนดในการวางแผนและเตรียมการสอนก็คือ จุดประสงค์การเรียนรู้การสอน เนื้อหาสาระที่จะเรียนจะสอน วิธีการประเมินผล (อาจกำหนดมโนทัศน์ที่สำคัญ และคุณลักษณะที่ต้องการเน้นให้เกิดแก่ผู้เรียน ฯลฯ)

การเตรียมการสอนวิชาศิลปศึกษา

ประเทิน มหาจันทร์ (2531) อธิบายถึงการเตรียมการสอนในวิชาศิลปศึกษาไว้ว่า ประสพการณ์ทางศิลปะเป็นประสบการณ์ที่สร้างสรรค์ แต่มิได้หมายความว่าในการจัดประสบการณ์ให้แก่เด็ก ครูจะไม่ต้องมีการตระเตรียม หรือมีการวางแผนงานไว้ล่วงหน้า ในการจัดประสบการณ์ทาง

ศิลปะให้แก่เด็กทุกครั้ง ครูจำเป็นต้องกำหนดแผนงานเพื่อให้เด็กได้รับประสบการณ์ที่มีคุณค่าทางด้านการศึกษามากกว่าที่ที่มีการสอนศิลปะ ครูจะต้องกำหนดแผนงานล่วงหน้าว่า จะสอนเนื้อหาใด และจะใช้วัสดุใดจึงจะเหมาะกับเนื้อหานั้นๆ ทำไมจึงสอนประสบการณ์ทางศิลปะนั้นๆ แก่เด็กเหมาะกับเด็กหรือไม่ จำเป็นหรือไม่ จะสอนอย่างไรและมีกิจกรรมใดบ้าง

การจัดประสบการณ์ทางศิลปะให้แก่เด็ก สิ่งที่ต้องมีการเตรียมได้แก่ศิลปะวัสดุ ทั้งนี้โดยครูผู้สอนผู้ได้รับมอบหมาย หรือตัวเด็กเอง โดยครูเป็นผู้ให้คำแนะนำ ศิลปะวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ควรได้รับการเตรียมไว้เป็นอย่างดีก่อนสอน การเตรียมที่ดีเป็นการล่วงหน้า จะทำให้การเรียนการสอนศิลปะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย นอกจากการเตรียมศิลปะวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ แล้ว ครูผู้สอนควรวางแผนงานเกี่ยวกับการเตรียมตัวเด็ก ให้พร้อมที่จะลงมือสร้างงานทางศิลปะ เช่น การเตรียมพาเด็กทัศนศึกษาสถานแสดงศิลปะ ห้องศิลปะของศิลปิน พิพิธภัณฑ์ศิลปะ เป็นต้น ครูต้องเตรียมติดต่อเจ้าของสถานที่ เตรียมกำหนดการตลอดจนคำถามต่างๆ เพื่อการอภิปราย การเตรียมสิ่งต่างๆ ก่อนที่จะให้เด็กทำกิจกรรมทางศิลปะ เป็นการเตรียมตัวเด็ก เตรียมสถานการณ์ ตลอดจนเตรียมศิลปะวัสดุต่างๆ ให้พร้อม เพื่อการเรียนการสอนศิลปะที่มีความสมบูรณ์ ทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ที่ดีมีคุณภาพ

2) การสอน

บุคคลโดยทั่วไปส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า การสอน คือ การถ่ายทอดเนื้อหาวิชา โดยใช้วิธีการบอกให้ทำให้อำนาจใจ และนำไปท่องจำเพื่อการสอบต่อไป แต่ในแวดวงของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจะเข้าใจในการสอนว่ามีได้หมายถึงการบอกให้จำแต่เพียงอย่างเดียว การสอนมีความหมายลึกซึ้งกว่านั้น กล่าวคือ วิธีการใดก็ตามที่ครูนำมาใช้เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ เรียกได้ว่าเป็นการสอนทั้งสิ้น

ความหมายของการสอน

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการสอนไว้หลายทฤษฎี ดังนี้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2533) อธิบายความหมายของการสอนไว้ว่า การสอน คือ สถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่

1. มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับสิ่งแวดล้อม และครูกับนักเรียนกับสิ่งแวดล้อม
2. ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่
3. ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้

สุพิน บุญชูวงศ์ (2535) ให้ความหมายของการสอนไว้ว่า การสอน คือ การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้นักเรียนได้ปะทะเพื่อที่จะให้เกิดการเรียนรู้ หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปใน

ทางที่ดีขึ้น การสอนจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม... การสอนจึงเป็นภารกิจที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ จึงจะสามารถก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียน

ฮิลล์ (Hills, 1982) ให้คำจำกัดความของการสอนไว้ว่า การสอน คือ กระบวนการให้การศึกษากับนักเรียน ซึ่งต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

กู๊ด (Good, 1975) อธิบายความหมายของการสอนในแนวแคบและแนวกว้างไว้ว่า

1. (ในความหมายแคบ) การสอน หมายถึง การกระทำอันเป็นการอบรมสั่งสอนนักเรียนในสถาบันการศึกษา
2. (ในความหมายกว้าง) การสอน หมายถึง การจัดสถานการณ์การเรียนการสอน ซึ่งรวมถึง 1) การปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างครูกับนักเรียน 2) กระบวนการตัดสินใจในการวางแผนการออกแบบการสอน การเตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับสถานการณ์การสอนและการเรียนรู้นั้น 3) การประเมินผล การออกแบบ การเรียนการสอนใหม่และการเผยแพร่
3. การรวบรวมในสิ่งที่ได้สอนไปแล้ว

จากความหมายของการสอนที่ประมวลมานี้ แสดงให้เห็นว่า การสอนมีความหมายครอบคลุมทั้งด้านวิธีการ ด้านตัวบุคคล คือ ผู้สอนและผู้เรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ด้านเป้าหมายของการสอนและด้านความสามารถของผู้สอน ซึ่งจะช่วยให้การสอนประสบผลสำเร็จได้ดี

หัวใจสำคัญในการนำหลักสูตรไปใช้ คือ การสอนและบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดคือครูควรเอาใจใส่ต่อการสอน สอนให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตร เลือกวิธีสอนที่เหมาะสม สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่จะชี้ ถึงสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตร

ดังนั้นในการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาชั้น จึงต้องมีการศึกษา มีการวางแผนและจัดระบบที่ดี เพื่อที่จะทำให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจุดมุ่งหมายสำคัญในการจัดการศึกษานั้น ก็เพื่อให้มีการสอนที่ถูกต้องชัดเจน (สุพิน บุญชูวงศ์, 2535)

การสอนศิลปศึกษา

สำหรับวิธีการสอนศิลปศึกษา ได้มีนักการศึกษาได้กล่าวไว้ต่างๆ กันดังนี้

ชวลิต ดาบแก้ว และสุภาวดี เหมทานนท์ (2525) ได้เสนอหลักการสอนศิลปศึกษาไว้ 3 แบบดังนี้

1. การสอนแบบให้โดยตรง (Direct Method) เป็นวิธีสอนแบบครูบอกนักเรียนโดยตรงให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎหรือคำแนะนำของครู เป็นวิธีการลอกเลียนแบบ โดยมีภาพจากหนังสือจากแบบ จากรูปที่ครูเขียนไว้จากของจริง การสอนแบบนี้เป็นการสอนตามทฤษฎีเหมือนจริง

(Native Realism) โดยเน้นคุณค่าในทักษะ (Skill) แสดงความแม่นยำในการใช้มือให้สัมพันธ์กับระบบประสาทตา (Hand Co-ordination) ครูมักไม่让孩子มีเสรีภาพในการทำตามความต้องการของเด็ก ต้องทำตามที่ครูวางกฎไว้ การสอนแบบนี้จึงไม่เป็นการสร้างเสริมความคิดจินตนาการในการสร้างสรรค์

2. การสอนแบบแสดงออกอย่างเสรี (Free Expression Method) วิธีนี้เป็นวิธีที่ตรงข้ามกับวิธีแรก คือ เป็นวิธีที่ปราศจากการควบคุม เด็กได้แสดงออก เขียนรูปตามความพอใจให้อิสระกับเด็กอย่างเต็มที่ เด็กจะเลือกวาดภาพ และใช้วัสดุอย่างใดก็ได้เป็นเรื่องของเด็กที่จะแสดงออกมา ไม่มีกฎข้อบังคับในการวาด วิธีนี้เป็นวิธีที่ยืดหยุ่นกว่ากระบวนการมากกว่าผลผลิตที่สร้างขึ้น วิธีนี้เป็นวิธีสอนที่มีข้อบกพร่องตรงไม่สนับสนุนเด็กเป็นรายบุคคล ในการที่จะพัฒนาการเรื่องความรู้ของเขา ยิ่งกว่านั้นยังทำให้เด็กเสียเวลามากที่จะศึกษาวิชาศิลปะ และการรู้จักคุณค่าของศิลปะ

3. การสอนแบบมีความมุ่งหมายในการเรียน (Meaning Art Education) วิธีนี้เป็นวิธีที่ทำให้การสอนศิลปะได้เป็นผลที่พึงพอใจ การสอนแบบนี้ทำให้ผู้เรียนมีเสรีภาพที่กว้างขวาง และการกระทำนั้นทำให้เข้าใจในคุณค่าแก่ศิลปะและการดำรงชีวิต การสอนศิลปะแบบนี้ ขึ้นอยู่กับหลักการ 2 ประการคือ

3.1 การกระทำนั้นต้องมีความมุ่งหมายเป็นสำคัญ

3.2 ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล

การสอนศิลปะแบบนี้ มีความมุ่งหมายให้ศิลปะ มีความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสังคม ให้สังคมเห็นว่าศิลปะมีความสำคัญกับสังคม ในด้านการสอนต้องมีการพัฒนาเด็กให้มีความรู้สึกที่ตึงตังเป็นรายบุคคล และรู้จักคุณค่าของศิลปะที่มีต่อสังคม ต้องการให้เด็กมีพัฒนาการในความรู้สึกของวัตถุ และรูปทรงโดยได้รับการสนับสนุนให้ทำงานจนเป็นผลสำเร็จ ให้เด็กได้มีความรู้สึกในการสร้างสรรค์ขณะแสดงออกในการปฏิบัติงาน เมื่อเขาปฏิบัติงานเขาจะสร้างรูปอย่างมีความหมายและรู้จักคุณค่าของมัน ครูอาจจะแนะนำส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออกโดยเสรีภาพภายใต้อุดมคติของเขา

วุฒิ วัฒนสิน (2541) กล่าวถึงวิธีสอนศิลปะศึกษาว่าประกอบด้วยต่อไปนี้

1. วิธีสอนแบบบรรยาย (Lecture)
2. วิธีสอนโดยให้ผู้เรียนแสดงออกด้วยตนเอง (Self Expression หรือ Free Expression)
3. วิธีสอนแบบสาธิต (Demonstration)
4. วิธีการสอนแบ่งกลุ่มอภิปราย (Discussion)
5. วิธีสอนแบบวิเคราะห์และวิจารณ์ผลงานศิลปะ (Critique)
6. วิธีสอนแบบปฏิบัติ (Practicum)

7. วิธีสอนแบบเอกัตศึกษา (Individual Study)
8. วิธีการสอนแบบบูรณาการ
9. วิธีสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer Assisted Instruction)

CAI

ในการสอนวิชาศิลปะศึกษา ครูศิลปะควรเลือกใช้วิธีการสอนหลายๆ วิธี เพราะยังไม่มีวิธีการสอนแบบใดที่ดีที่สุดตลอดกาล โดยไม่มีการแก้ไขปรับปรุง ผู้สอนจึงควรทดลองค้นคว้าวิธีการสอนแบบใหม่ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันอยู่เสมอ (เลิศ อานันท์นะ, 2518)

3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทำให้ผู้สอนทราบว่าสอนได้อย่างไร ใช้วิธีการใดในการเสนอหรือสร้างประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งจะต้องใช้วิธีการที่เหมาะสม อาจใช้วิธีเดียวหรือหลายวิธีในการสอนแต่ละครั้ง โดยจะต้องเป็นวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของเนื้อหาวิชา กับผู้เรียน กับสภาพห้องเรียน และสอดคล้องกับจุดประสงค์การสอนที่กำหนดไว้ (อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2540) สำหรับความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนได้มีผู้กล่าวไว้มากมายดังต่อไปนี้

ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอน

ทัศนีย์ ศุภเมธี (2533) ให้ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ว่าหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่กระทำขึ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นครั้งนั้นๆ ได้ผลดี หมายถึง การสอนของครูเป็นไปอย่างมีความหมาย นักเรียนได้ทั้งความรู้และความสนุกสนานเพลิดเพลิน

วไลพร คุณุณทัย (2530) ให้ความหมายไว้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึงสภาพการณ์ของการจัดประสบการณ์ และการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ น่าสนใจ และผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

กรมวิชาการ (2521) ให้ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนว่าหมายถึง การดำเนินการต่างๆ ในโรงเรียน ทั้งโดยครูและนักเรียน เช่น การสอนให้นักเรียนค้นคว้าอภิปราย การบรรยาย การอบรม การสาธิต การปฏิบัติงาน การจัดนิทรรศการ และการศึกษานอกสถานที่ ฯลฯ

กิจกรรมการเรียนการสอน จึงหมายถึง การปฏิบัติต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนเพื่อให้การเรียนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และการเรียนรู้ของผู้เรียนบรรลุสู่จุดประสงค์ของการสอนที่กำหนดไว้ ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงผลประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมุ่งพัฒนาในทุกๆ ด้านให้แก่ผู้เรียน ด้วยวิธีการต่างๆ โดยให้เหมาะสมกับวัย ความสามารถ ความสนใจของผู้เรียน และ อาภรณ์ ใจเที่ยง (2540) กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียน

การสอนว่าทั่วไปแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง และ กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง

ความสำคัญของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีความสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้ ดังที่ สุมณ อมรวีวัฒน์ (2526) กล่าวไว้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นหัวใจสำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ และ สมพิศ วงษ์แหยม (2535) ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า กิจกรรมการเรียนการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา มีทักษะและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ส่วนลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีนั้น ได้มีผู้ให้ความคิดเห็นดังนี้

สุมณ อมรวีวัฒน์ (2526) ได้กล่าวถึงลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีไว้ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนการสอนควรเป็นไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนในทุกๆ ด้าน
2. กิจกรรมการเรียนการสอน ควรเร่งให้ผู้เรียนได้แสดงออกและมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน
3. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี ควรให้โอกาสและเห็นความสำคัญของผู้เรียนทุกคนในชั้นเรียน
4. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี ควรฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้ และวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเองของผู้เรียน

สมพงษ์ จิตระดับ (2527) ได้เสนอแนะแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีไว้ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องชัดเจน และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับความคิดรวบยอดของการสอน ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนที่กำหนดไว้ และอยู่บนพื้นฐานของเนื้อหา และประสบการณ์ที่นำมาใช้ในการสอน
2. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนให้นักเรียนได้ฝึกทักษะของการคิด การวิเคราะห์ การเลือก การตัดสินใจ และทักษะอื่นๆ ที่จำเป็น
3. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องมีผลต่อการเรียนรู้ พฤติกรรม ความรู้สึกรู้สีก ความนึกคิดของผู้เรียนในทางที่ดีและมีประโยชน์
4. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องสอดคล้องกับวัย และประสบการณ์ ช่วงความสนใจ ระดับบุคลิกภาวะและความสามารถทางสติปัญญาของผู้เรียน

5. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องเป็นสื่อกลางในการบูรณาการในเรื่องของเนื้อหา ประสิทธิภาพ สิ่งที่เกิดขึ้น ปัญหา ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ให้เกิดความกลมกลืนในการเรียนรู้ มีความใหม่และทันสมัยอยู่เสมอ
 6. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องมีสาระน่าสนใจ สามารถสอดแทรกความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และต้องมีส่วนท้าทายให้นักเรียนรู้จักคิด การให้เหตุผล และการแสวงหาคำตอบต่างๆ ด้วยตนเอง
 7. กิจกรรมการเรียนการสอนควรสร้างและส่งเสริมให้ผู้เรียนมีวินัยในตนเอง การทำตามกฎระเบียบและขั้นตอนที่กำหนดไว้
 8. กิจกรรมการเรียนการสอนควรมีส่วนของการพัฒนาในเรื่องของการทำงานร่วมกัน
 9. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องไม่มุ่งเน้นการแข่งขัน ผลการแพ้ชนะมากเกินไป ทุกคนควรมีความพอใจ และรู้จักยอมรับเพื่อพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้นเสมอ
 10. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องสามารถปรับเนื้อหาและประสิทธิภาพซึ่งเป็นนามธรรม ที่ทำยาก ไม่น่าสนใจ ให้เกิดเป็นรูปธรรมที่แสดงออกได้ เคลื่อนไหว น่าสนใจ และมี ส่วนสร้างบรรยากาศที่ดีให้แก่ห้องเรียน
 11. กิจกรรมการเรียนการสอนควรระบุชัดเจนถึงพฤติกรรมที่ผู้เรียนจะสามารถกระทำได้ และต้องสามารถวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน หลังจากกระบวนการเรียนรู้เสร็จสิ้นลง
- จะเห็นได้ว่า ลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีนั้นจะต้องสอดคล้องกับ จุดประสงค์ของการสอน โดยให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นกิจกรรมที่เหมาะสม กับวัย ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนศิลปศึกษา

สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชาศิลปศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนที่สมบูรณ์ มีชีวิตที่เป็นสุขในสังคม ศิลปะจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจทั้งด้านหลักสูตร เนื้อหาวิชาและวิธีสอน

กิจกรรมศิลปะมีมากมายหลายประเภท เช่น การวาดภาพระบายสี การปั้น การแกะสลัก การพิมพ์ภาพ และการประดิษฐ์เศษวัสดุ โดยกิจกรรมแต่ละประเภทจะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และการพัฒนาในด้านต่างๆ อีกทั้งยังเป็นการตอบสนองต่อความสนใจและความถนัดที่แตกต่างกัน ซึ่งหากได้รับการส่งเสริมที่ถูกต้องแล้ว จะทำให้เด็กได้พัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเด็กออกมาได้มากที่สุด (วรสุดา ขวัญสุวรรณ, 2539)

4) อุปกรณ์การเรียนการสอน

เนื่องจากการสอนเป็นกระบวนการสื่อความหมายระหว่างผู้สอนและผู้เรียน โดยมีเจตนาที่จะถ่ายทอดความรู้ ความรู้สึก ทักษะ ค่านิยม และทักษะจากครู ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งไปยังนักเรียนซึ่งเป็นผู้รับ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยตัวกลางในรูปแบบต่างๆ เป็นพาหนะนำไป ตัวกลางจึงเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมโยง ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งครูต้องรู้จักเลือกใช้สื่อการสอน ซึ่งได้แก่ วัสดุอุปกรณ์และวิธีการตามเนื้อหาและผู้เรียนพร้อมทั้งจัดบรรยากาศได้ ผู้เรียนให้มีบุคลิกภาพสื่อรับความรู้ทั้ง 5 อย่าง หู ตา จมูก ลิ้น กาย เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมถาวร การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมถาวรจะเกิดขึ้นเมื่อจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยแก่ผู้เรียน

ประเภทของอุปกรณ์การเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2540) ได้แบ่งสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ประเภทวัสดุ ได้แก่ ซอล์ก สี แผ่นภาพ แผนภูมิ ภาพถ่าย สไลด์ แถบบันทึกเสียง แถบบันทึกภาพและเสียง หนังสือ ฯลฯ
2. ประเภทอุปกรณ์ ได้แก่ กล้องถ่ายรูป เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องคอมพิวเตอร์ ฯลฯ
3. ประเภทเทคนิควิธี ได้แก่ ระบบการสอนแบบต่างๆ สถานฝึกงานต่างๆ
4. ประเภทสิ่งพิมพ์

อุปกรณ์การเรียนการสอนทางศิลปศึกษา

ในส่วนของศิลปศึกษานั้น วิรุณ ตั้งเจริญ (2539) กล่าวถึงการเรียนการสอนว่าเป็นวิชาที่มีทั้งการฝึกปฏิบัติ เช่น เขียนภาพ ออกแบบ พิมพ์ภาพ วิชาที่ต้องอธิบาย เช่น ศิลปนิยาม องค์ประกอบศิลป์ การใช้สี และวิชาที่ต้องเล่าเรื่อง เช่น ประวัติศาสตร์ศิลป์ไทยและสากล ด้วยวิชาที่ประกอบขึ้นด้วยการเรียนการสอนหลายลักษณะเช่นนี้ ทำให้การจัดสื่อการสอนต้องมีหลายลักษณะตามไปด้วย

วัสดุ (Materials) ที่ใช้เป็นสื่อการสอน คือ วัสดุที่นำมาจากผลิตภัณฑ์ทางประยุกต์วิทยา โดยนำมาเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์ หรือใช้ร่วมกับสิ่งอื่นๆ เพื่อใช้ประกอบการสอน ให้การสอนในแต่ละบทเรียนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สำหรับวัสดุการสอนที่น่าเสนอในที่นี้จะเพียงวัสดุที่เลือกมาเฉพาะที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการสอนวิชาศิลปศึกษาเท่านั้นคือ กระดานซอล์ก (Chalk board), ภาพประกอบ (Illustration), การ์ตูน (Cartoon), โปสเตอร์ (Poster), บ้ายแสดง (Display board), แผนภูมิ (Chart), ภาพถ่าย (Photography) และ หุ่นจำลอง (Model)

อุปกรณ์การสอนศิลปศึกษา ที่ใช้ช่วยสอนหรือนำมาเป็นสื่อการสอนในที่นี้ หมายถึง อุปกรณ์ที่เป็นผลผลิตทางวิศวกรรม ที่สร้างขึ้นเพื่อปฏิบัติงานหรือประกอบกับสิ่งอื่นๆ เพื่อปฏิบัติงานอย่างหนึ่ง อุปกรณ์ที่กล่าวถึงนี้ อาจจะเป็นอุปกรณ์เครื่องจักรกลหรือไม่ใช่เครื่องจักรกลก็ได้

การนำอุปกรณ์ต่างๆ มาช่วยการเรียนการสอน นับเป็นความพยายามที่จะสร้างความเข้าใจในการเรียนรู้ในแต่ละเนื้อหาให้กว้างขวางและลึกซึ้ง ด้วยประสบการณ์ที่หลากหลายและชัดเจนจากแหล่งต่างๆ เอาชนะกาลเวลาด้วยการนำประสบการณ์จากช่วงเวลาที่แตกต่างกันมาแสดงและเสนอความรู้ความคิดและความเข้าใจให้เป็นรูปธรรมขึ้น

อุปกรณ์การสอนในที่นี้พอจะกล่าวสรุปได้ว่าประกอบไปด้วย

1. อุปกรณ์ภาพนิ่ง เช่น เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพทึบแสง เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ กล้องถ่ายรูป เป็นต้น
2. อุปกรณ์ภาพเคลื่อนไหว เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ อุปกรณ์เสียง อุปกรณ์วิชาการ เป็นต้น

จะเห็นว่าอุปกรณ์การเรียนการสอนโดยเฉพาะในวิชาศิลปศึกษานั้นมีหลากหลายชนิดประเภท เพราะในวิชาศิลปศึกษานั้นเป็นวิชาที่มีธรรมชาติในการใช้สื่อการเรียนการสอนที่สามารถทำได้หลากหลายอยู่แล้ว ดังนั้นการเลือกใช้สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนจึงเป็นวิจรรย์ญาณของครูศิลปะที่จะเลือกสื่อที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในเวลานั้นๆ เพื่อให้การเรียนการสอนได้สัมฤทธิ์ผล

3. การวัดและประเมินผล

การวัดผลประเมินผลนั้นช่วยให้ทราบว่า การสอนที่ผ่านมานั้นบรรลุผลหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีตอนใดหรือจุดประสงค์ข้อใดบ้างที่ยังไม่บรรลุ ทำให้ผู้สอนสามารถแก้ไขข้อบกพร่องได้ตรงจุด การวัดและประเมินผลนี้มีประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน ผู้สอนจึงต้องทำการวัดผลประเมินผลทุกครั้งที่สอน

สำหรับการวัดและประเมินผล อ่ำไพ ศีรณสาร (2543) ได้กล่าวไว้ว่า

การวัด (Measurement) คือ การระบุผลการเรียนออกมาเป็นหน่วยที่นับได้ หรือเชิงปริมาณโดยทั่วไปมักใช้ในการตัดสินผลงานรายครั้งย่อย หรือผลงานตามลักษณะเฉพาะต่างๆ ตามรายการที่ระบุไว้

การประเมินผล (Evaluation) คือ การนับผลที่วัดได้ในเชิงปริมาณ มาตีค่า และสรุปเป็นระดับในเชิงคุณภาพ ระบบที่ใช้ขึ้นขึ้นอยู่กับผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดขึ้น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับระบบที่โรงเรียนใช้อยู่ ตัวอย่างเช่น ระบบตัวอักษร (A B C D F) หรือระบบค่า (มาก ดี ปานกลาง พอใช้ ยังต้องปรับปรุง) ซึ่งอาจนำมาใช้ในการประเมินรายครั้ง

ชนิดของการประเมินผล

กรมวิชาการ (2540) ได้จำแนกตามจุดประสงค์ของการประเมิน แบ่งได้ 4 ชนิด คือ

1. การประเมินผลก่อนการเรียนรู้ (Placement test) เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานเดิมของผู้ที่จำเป็นในการเรียนต่อไป ผลการประเมินสามารถนำไปกำหนดจุดประสงค์ของการเรียนให้อยู่ในระดับที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ หรือนำไปใช้ในการปรับพื้นฐานความรู้เดิมให้มั่นคงขึ้น นอกจากนี้การประเมินผลก่อนการเรียนรู้ยังมีประโยชน์อีก 2 ประการคือ เพื่อตรวจสอบว่าจุดประสงค์ข้อใดของผู้เรียนแล้วจะได้ตัดออกไปไม่ได้เกิดความซ้ำซ้อนหรือใช้เป็นข้อมูลในการจัดกลุ่มผู้เรียนและใช้เป็นพื้นฐานสำหรับเปรียบเทียบความก้าวหน้าของการเรียนรู้

2. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงผลการเรียน (Formative Evaluation) กระทำในระหว่างที่มีการเรียนการสอนอยู่ เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียน และตรวจสอบประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนการสอน การประเมินผลแบบนี้มีบทบาทในการเสริมกำลังใจของผู้เรียนในแง่ที่ผู้เรียนได้รู้ความก้าวหน้าของตนเป็นระยะ

3. การประเมินผลเพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่อง (Diagnostic Evaluation) การประเมินผลชนิดนี้สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชนิดที่ 2 ในการเยียวยาผู้ป่วย แพทย์จะต้องหาสมมุติฐานของโรคก่อน ถ้าแพทย์ไม่สามารถหาสมมุติฐานของโรคได้ การรักษาก็เป็นการเยียวยาแต่อาการภายนอก ในทำนองเดียวกับการประเมินผลเพื่อวินิจฉัย เป็นสิ่งที่ครูผู้สอนทำกับผู้เรียนที่มีปัญหาทางวิชาการ เพื่อหาจุดบกพร่องของเด็กและหาสาเหตุของปัญหา การประเมินผลเพื่อวินิจฉัยทำให้การสอนของครูผู้สอนมีทิศทางมากขึ้น

4. การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน (Summative Evaluation) เป็นการประเมินผลเมื่อสิ้นสุดการสอนในแต่ละระยะ เช่น ตอนสิ้นเทอม กลางปี กลางเทอม และสิ้นปี เป็นต้น

การวัดและประเมินผลทางศิลปศึกษา

การวัดและประเมินผล เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะช่วยให้ผู้สอนและผู้เรียนสามารถปรับปรุงพัฒนาตนเอง การวัดและประเมินผลควรกระทำในทุกครั้งไป สำหรับในด้านเกณฑ์ที่ใช้ในการวัดและประเมินผลมีนักการศึกษาได้กล่าวไว้ ดังนี้

จอห์น เอ. ไมเคิล (1983) กล่าวว่า ควรที่จะต้องคำนึงถึงสิ่งสำคัญต่างๆ คือ (1) การสื่อสารทางด้านความคิดที่แสดงออกมาในผลงาน (Communication / Expression) (2) ความเชื่อมั่นในการแสดงออกของตนเอง (Confidence / Self esteem) (3) พัฒนาการรับรู้ในด้านทัศนศิลป์ (Perceptual development) (4) สุนทรียภาพและควมมีเอกภาพของผลงาน (Aesthetic organization / Consistency) (5) องค์ความรู้ทางด้านศิลปะ (Knowledge of the field of art) (6) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) (7) ทักษะ ความชำนาญในการใช้เครื่องมือ (Skill / Craftsmanship) (8) ความสนุกสนาน และมีความพอใจเมื่อได้ปฏิบัติงาน (Enjoyment / Satisfaction)

เดอ ฟรานเชสโก (De Francesco, 1968) กล่าวว่า มีจุดประสงค์ทั่วไปอยู่ 6 ประการคือ (1) เพื่อทำนายระดับของความสำเร็จในงานศิลปะ (2) เพื่อวัดความก้าวหน้าและความเจริญงอกงามด้านมโนทัศน์ การเปลี่ยนแปลง การควบคุมวัสดุอุปกรณ์และความสามารถในการแสดงออก (3) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง และรับรองความสามารถของผู้เรียน (4) เพื่อวินิจฉัยอุปสรรคในการเรียนรู้ สมอง ภาย อารมณ์ ความคิดสร้างสรรค์และสุนทรีย์ภาพ (5) เพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่องในการสอน และ (6) เพื่อกำหนดวิธีการแก้ไขและจุดมุ่งหมายของสถานการณ์การเรียนการสอนเพื่อช่วยผู้เรียนตามความจำเป็น

ในการดำเนินการด้านการวัดและประเมินผลทางศิลปศึกษา ปัจจัยสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือ การเลือกใช้เครื่องมือหรือวิธีวัดผลประเมินผลที่สอดคล้องกับธรรมชาติของวิชาศิลปศึกษา ซึ่ง วุฒิ วัฒนสิน (2541) ได้สรุปไว้ดังนี้ คือ การทดสอบ (Testing), การสังเกต (Observation), การสัมภาษณ์ (Interview), เทคนิค 5 ระดับ คะแนน (The Five – Piles Technique), การสะสมคะแนนตามเกณฑ์ (Evaluation By Cumulation of Scaled Criteria), การวิจารณ์ (The Critique), การประชุมเป็นรายบุคคล (Private Conference) และการจัดเก็บแฟ้มผลงาน (Portfolio)

การวัดและประเมินผลทางศิลปศึกษา ไม่นิยมการนำผลงานศิลปะของผู้เรียนมาเปรียบเทียบกัน หากแต่พยายามวัดโดยให้เด็กแข่งขันกับตนเองว่า จะมีความก้าวหน้าทางการเรียนมากน้อยเพียงใด (เลิศ อานันท์นะ, 2523) และการดำเนินการวัดผลประเมินทางศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สามารถที่จะกระทำได้หลากหลายวิธี หนึ่งใน การเลือกใช้วิธีการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนนั้น ควรเลือกใช้ให้ถูกสถานการณ์ รวมทั้งพยายามใช้ให้หลากหลายอีกด้วย

จุดหมายหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่างๆ ให้มีทัศนคติที่ดีต่อสมาชิกทุกคน มีนิสัยรักการทำงานและมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดและความสนใจของตนเอง อีกกระทั่งให้เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชนสามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชนภูมิใจในการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน (สำเนียงสร้อยนาคพงษ์, 2535) ดังนั้นการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจึงควรนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาศิลปศึกษา เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรมที่เกิดในชุมชน

วิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาที่สร้างเสริมลักษณะนิสัยให้เด็กมีพฤติกรรมอันดีงามทางด้านศิลปะ ศิลปศึกษาจึงเป็นวิชาสามัญที่ช่วยส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาในด้านต่างๆ โดยให้เด็กได้จัด

กิจกรรมให้มีโอกาสสร้างสรรค์แก้ปัญหา และได้สัมผัสกับสภาพความเป็นจริง เพื่อเด็กจะได้ประสบการณ์ทางด้านสุนทรียภาพและการสร้างสรรค์ กระบวนการสร้างสรรค์จะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการในด้านอารมณ์ สังคม สติปัญญา และความคล่องแคล่วว่องไวในการใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายให้สัมพันธ์กับความคิดและการแสดงออก (วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, 2529) ซึ่งแนวคิดทางศิลปศึกษาได้กล่าวว่าการเรียนการสอนศิลปศึกษากับชุมชนท้องถิ่นเป็นการเรียนที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ ความรู้ และความอยากรู้อยากเห็นให้แก่ผู้เรียน อันนำไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน (London, 1994) เช่นเดียวกับ Chapman (1978) ที่ว่าศิลปศึกษาจะต้องสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของศิลปะที่มีต่อบุคคลและสังคม โดยมีเป้าหมายหลักสูตร คือ ตระหนักถึงมรดกทางศิลปะและตระหนักถึงบทบาทของศิลปะในสังคม และตรงตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 ที่มีจุดประสงค์ให้เห็นคุณค่าของศิลปะ มีความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมไทย และรู้จักรักษาเพื่อมรดกสืบทอดต่อไป การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่อการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจึงเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง ซึ่งครูศิลปศึกษาควรจะต้องสอดแทรกค่านิยม แนวคิด วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และคตินิยม พื้นบ้านไทยในการเรียนการสอน (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2543) จะเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดสัมฤทธิ์ผลที่ดี ตามแนวคิด ปรัชญาทางศิลปศึกษา

3.5 ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา

สำหรับปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน กระบวนการเรียนการสอน งบประมาณ การสนับสนุนจากฝ่ายบริหาร เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่ามีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาหลายประการ ดังนี้

สมาน บุญถัน (2524) ได้ทำการศึกษาการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 ในเขตการศึกษา 1 พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่ ได้แก่ ความไม่เพียงพอของเอกสารหลักสูตร รองลงมา คือ ความสอดคล้องของแผนการสอนและคู่มือครูแต่ละรายวิชา ความไม่เพียงพอของหนังสือเรียน และหนังสือประกอบ การจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อใช้ในแต่ละรายวิชา และการนิเทศครูในหมวดวิชาให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร นอกจากนี้ยังพบว่าครูผู้สอนศิลปศึกษายังมีปัญหาในเรื่องความพร้อมของหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบ และการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อใช้ในการสอนแต่ละวิชา พร้อมกับให้ทรรศนะว่า ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์สื่อการเรียน และสถานที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การเรียนการสอนทุกหมวดวิชาจะต้องใช้สื่อ วัสดุอุปกรณ์และสถานที่ เพื่อให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้หลักสูตรยังได้กำหนดให้รายวิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาบังคับ แต่ครูผู้สอนต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับสื่อและ

อุปกรณ์ ที่จะส่งเสริมการเรียนการสอนในหมวดวิชา ด้วยเหตุนี้การใช้หลักสูตรให้ได้ผลตาม จุดมุ่งหมาย โรงเรียนจึงจำเป็นต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอแก่ความต้องการเพื่อใช้ในการ สอนและฝึกฝนทักษะ เกี่ยวกับปัญหาสถานที่พบว่า ทางโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่มีสถานที่เรียน ศิลปศึกษา จำเป็นต้องสอนในห้องเรียนทำให้มีปัญหามาก

กรมวิชาการ (2526) ทำการวิจัย พบว่า โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นส่วนใหญ่จะมีครูที่มี วุฒิทางทัศนศิลปศึกษาและดนตรีศึกษาเพียงคนเดียว สาเหตุนี้โรงเรียนจะไม่สามารถสอนรายวิชา ต่างๆ ได้อย่างหลากหลายตามความถนัดและความสนใจ

ชูศักดิ์ เพรสคอร์ท (2526) พบว่ามีปัญหาสำคัญประการหนึ่งในการประเมินผลการ ทำงานศิลปะของเด็กที่ครูศิลปะประสบอยู่ ก็คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการ แสดงออกทางศิลปะของเด็ก ว่ามีความหมายหรือควรแก่การตีความว่าสามารถทดแทนหรือชี้แนะ อะไรให้เราเห็นบ้าง ถ้าครูผู้สอนยังมีมติเห็นว่าสิ่งที่เด็กแสดงออกมาน่าจะตีความอย่างไรแล้ว ก็ไม่ ควรที่จะให้เกรดหรือคะแนนในลักษณะตามอำเภอใจผู้สอน แต่ควรหันมาศึกษาพิจารณาและทำ ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับการแสดงออกของเด็กจากทฤษฎีต่างๆ เพื่อนำมาปรับเป็นแนวทางใน การดำเนินการวัดและประเมินผลการเรียนศิลปะต่อไป

บรรจง บุญการี (2532) พบปัญหาว่าครูสอนมากจะมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณในการ จัดซื้อ การขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิตสื่อการสอน มีชั่วโมงทำการสอนมากเกินไปจนไม่มี เวลาในการผลิตสื่อ

ต่อต้าน ธาภิเกษ (2538) กล่าวว่า ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาทั่วไปที่ พบมากที่สุดก็คือ ครูยังไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอนของตนเอง ยังคงยึดถือการสอนแบบ เดิมที่เคยสอนมาก่อน ครูจึงยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเรียน และมักจะทำให้ผู้เรียนปฏิบัติ กิจกรรมตามที่ตนกำหนดโดยไม่ให้ผู้เรียนมีอิสระในการแสดงออกทางความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เท่า ที่ควร

สังคม ทองมี (2530) กล่าวว่า ปัญหาในการเรียนการสอนศิลปะประการหนึ่ง คือ การขาด การสนับสนุนจากผู้บริหารหรือจากนโยบายผู้บริหารไม่ให้การสนับสนุน ครูผู้สอนจะต้องพยายาม สร้างทัศนคติที่ดีทางศิลปะ ให้เกิดขึ้นกับผู้บริหารและครูอื่นๆ ภายในโรงเรียน

ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษานั้นโดยส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์โดยตรงทั้ง ครูผู้สอนและผู้บริหารเป็นสำคัญ ผู้สอนและผู้บริหารนั้นมีบทบาทอย่างมากในการจัดการเรียนการ สอนซึ่งหากผู้สอนและผู้บริหารมีปัญหา ย่อมส่งผลกระทบต่อจัดการเรียนการสอน ให้แก่ผู้เรียน ทำให้การเรียนการสอนไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร

พอสรุปเรื่องการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นได้ว่า วิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนั้นอยู่ในกลุ่มวิชาพัฒนาศิลปะ (พละนาฏศิลป์และศิลปศึกษา) โดยในการจัดการเรียนการสอนนั้นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน โดยสรุปเป็นองค์ประกอบใหญ่สามารถแบ่งได้เป็น 3 องค์ประกอบ คือ จุดประสงค์การเรียนการสอน การดำเนินการ และการวัดและประเมินผล การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดที่ให้สนับสนุนการเรียนการสอนศิลปศึกษาที่ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นฐาน สร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของศิลปะต่อบุคคลและสังคม โดยมีเป้าหมายหลักสูตรเพื่อให้ตระหนักถึงมรดกทางศิลปะและบทบาทของศิลปะในสังคม ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนตามแนวคิดปรัชญาทางศิลปศึกษา

ในส่วนของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ตอนใต้ของประเทศไทย โดยยะลาและนราธิวาสมีพรมแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซีย มีประชากรส่วนใหญ่นับถืออิสลามและใช้ภาษามลายูในการติดต่อสื่อสารประจำวัน จึงแตกต่างไปจากชาวไทยส่วนใหญ่ของประเทศ และชาวไทยมุสลิมในแถบนี้ น่าที่จะมีศิลปกรรมอันได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามมากมาย เช่น ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม ศิลปกรรมเหล่านี้จึงจะกระจายอยู่ โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ น่าที่จะมีสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมไทยเป็นอันมาก เพราะชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้สร้างผลงานศิลปะไว้มากมาย (ดลมนรวิทย์ บากา และคณะ, ม.ป.ป.) สำหรับศิลปกรรมหรือศิลปกรรมท้องถิ่นในที่นี้อาจหมายถึง ความรวมถึงศิลปะชาวบ้าน หรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (กรมวิชาการ, 2530) สำหรับข้อมูลสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จากการศึกษามีข้อมูลดังนี้

4. สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วยพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ซึ่งอยู่ในเขตการศึกษา 2 เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ตอนใต้ของประเทศไทย โดยจังหวัดยะลาและนราธิวาสมีพรมแดนติดต่อกับประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย โดยมีเทือกเขาสันกาลาคีรีเป็นเส้นกั้นพรมแดนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีที่ตั้งโดยมีอาณาเขต ดังนี้ (ดลมนรวิทย์ บากา และคณะ, ม.ป.ป.)

ทิศเหนือ	จรดอ่าวไทย
ทิศใต้	จรดรัฐกะลันตันและรัฐเปรัก ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย
ทิศตะวันออก	จรดอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	จรดอำเภอเทพาและอำเภอสะบ้าย้อย และรัฐเคดาห์ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย

4.1 สภาพภูมิประเทศ

จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพื้นที่รวม 8,894.75 ตารางกิโลเมตร โดยมีรายละเอียดย่อยแต่ละจังหวัดดังต่อไปนี้

ปัตตานี	มีพื้นที่	1,940.35 ตารางกิโลเมตร
ยะลา	มีพื้นที่	2,478.97 ตารางกิโลเมตร
นราธิวาส	มีพื้นที่	4,475.43 ตารางกิโลเมตร

ที่มา : สำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2

จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ภูเขาและป่าทึบ พื้นที่ลอนลาด พื้นที่ราบฝั่งทะเล พรุและป่าชายเลน มีธารน้ำสำคัญไหลผ่านดังนี้

1. แม่น้ำปัตตานี
2. แม่น้ำสายบุรีหรือแม่น้ำตะลุบัน
3. แม่น้ำบางนรา
4. แม่น้ำสุโข-ลก

4.2 สภาพภูมิอากาศ

ภูมิอากาศบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มี 2 ฤดู คือ ฤดูฝน และฤดูร้อน โดยจังหวัดยะลาจะมีอากาศค่อนข้างแตกต่างจากจังหวัดใกล้เคียง กล่าวคือว่ามีอากาศอบอุ่นในเวลากลางวัน และมีอุณหภูมิค่อนข้างต่ำในเวลากลางคืน

4.3 ทรัพยากรธรรมชาติ

1) ทรัพยากรป่าไม้

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีเนื้อที่ป่าไม้โดยสามารถแบ่งตามลักษณะภูมิประเทศได้เป็น 4 ชนิดคือ

1. ป่าดงดิบชื้น
2. ป่าดงดิบ
3. ป่าพรุ
4. ป่าเลนน้ำเค็ม

2) ทรัพยากรแร่ธาตุ

จังหวัดปัตตานีมีแร่ธาตุอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนยะลาเป็นแหล่งดีบุกที่สำคัญที่มีการผลิตมาช้านานแล้ว และจังหวัดนราธิวาสเคยมีชื่อเสียงในการผลิตแร่ทองคำ แต่ได้เลิกกิจการไปนานแล้ว

4.4 ลักษณะเศรษฐกิจ

จังหวัดปัตตานี

จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดที่มีพลเมืองมาก แต่มีพื้นที่น้อย โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีลักษณะดังนี้

1. เกษตรกรรม เช่น การทำนา การประมง และการทำนาเกลือ
2. อุตสาหกรรม เช่น โรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น โรงงานทำปลาป่น เป็นต้น
3. การพาณิชย์ เช่น การส่งออกมะพร้าว น้ำมันมะพร้าว ปลา กุ้ง เป็นต้น

จังหวัดยะลา

จังหวัดยะลามีโครงสร้างทางเศรษฐกิจดังต่อไปนี้

1. เกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูกยางพารา และการทำปาล์ม
2. อุตสาหกรรมเหมืองดีบุก เช่น เหมืองสุบ เหมืองจืด เหมืองหาบ เป็นต้น
3. การพาณิชย์ เช่น ยางพารา แร่ดีบุก ผลไม้สด เป็นต้น

จังหวัดนราธิวาส

จังหวัดนราธิวาสมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นลักษณะดังนี้

1. เกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูกยางพารา การประมงน้ำเค็ม การทำปาล์ม
2. อุตสาหกรรม เช่น โรงสีข้าว โรงงานไม้บดย่อยหิน เป็นต้น
3. การพาณิชย์ เช่น ยางพารา มะพร้าวแห้ง น้ำมันมะพร้าว เส้นไหม เป็นต้น

4.5 ลักษณะสังคม

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ที่เรียกว่า ชาวไทยมุสลิม และประชากรส่วนน้อยนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเรียกว่า ชาวไทยพุทธ ประชากรในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นี้ ส่วนใหญ่ใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับในสหพันธรัฐมาเลเซีย จึงแตกต่างไปจากชาวไทยส่วนใหญ่ของประเทศไทย เช่น การแต่งกาย ชาวไทยมุสลิมนิยมนุ่งโจงหรือกางเกงขายาว สวมเสื้อเชิ้ตหรือเสื้อคอกลมแขนสั้นหรือแขนยาว หญิงไทยมุสลิมนุ่งโจงผ้าปาเต๊ะ สวมเสื้อแขนยาวถึงข้อมือ นิยมสวมเครื่องประดับทำด้วยทองและพลอย ศีรษะมักจะปกปิดทั้งหญิงและชาย กล่าวคือ ชายนิยมสวมหมวกและหญิงใช้ผ้าคลุม ชาวไทยมุสลิมมักส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา และปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด มีการสร้างมัสยิดกระจายตามหมู่บ้านต่างๆ ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ไม่นิยมการย้ายถิ่น แต่มีส่วนน้อยที่ย้ายถิ่นชั่วคราวตามฤดูกาล เพื่อประกอบอาชีพรับจ้างในสหพันธรัฐมาเลเซีย ชาวไทยมุสลิมนิยมตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มๆ กระจุกกระจายอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมทั่วไป เป็นสังคมโดดเดี่ยว ครอบครัวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว จะมีครอบครัว

ขยาย และครอบครัวรวมบ้างเป็นส่วนใหญ่ อำนาจในครอบครัวเป็นของผู้ชายจากสภาพแวดล้อมของสังคมเกษตรกรรมและความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมทำให้สังคมไทยมุสลิมมีลักษณะเป็นสังคมปิด มีการเกาะกันอย่างเหนียวแน่น การปรับตัวหรือการยอมรับทัศนคติใหม่ๆ ทำได้ยาก

สรุปได้ว่า จังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วย 3 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส ซึ่งอยู่ในเขตการศึกษา 2 มีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาและป่าทึบ พื้นที่ลอนลาด พื้นที่ราบฝั่งทะเล พุทและป่าชายเลน มีธารน้ำไหลผ่าน ภูมิอากาศมี 2 ฤดูคือ ฤดูฝน และ ฤดูร้อน ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าดงดิบชื้น ป่าดงดิบ ป่าพุท และป่าเลนน้ำเค็ม ทรัพยากรแร่ธาตุส่วนใหญ่เป็นแร่ดีบุกซึ่งมีมากในยะลา ในด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรม เช่น เพาะปลูก ประมง นาเกลือ ทำป่าไม้ ปลูกยางพารา เป็นต้น อุตสาหกรรม เช่น โรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น ปลาป่น เหมืองดีบุก โรงสีข้าว เป็นต้น การพาณิชย์ เช่น การส่งออกมะพร้าว ปลา กุ้ง ผลไม้สด แร่ดีบุก ยางพารา เส้นไหม เป็นต้น ในด้านสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม หรือชาวไทยมุสลิม ประชากรส่วนใหญ่ใช้ภาษามลายูท้องถิ่น มีขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายสหพันธรัฐมาเลเซีย มีการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด และครอบครัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่นิยมย้ายถิ่นฐาน เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งในกลุ่มเป็นอย่างดี

4.6 สภาพและปัญหาการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น จัดอยู่ในเขตการศึกษา 2 ซึ่งประกอบด้วย 4 จังหวัดด้วยกันคือ ยะลา นราธิวาส ปัตตานี และสตูล แต่ 3 จังหวัดข้างต้น คือ ยะลา นราธิวาส และปัตตานี นั้นมีพื้นที่ที่ติดกัน ในขณะที่ จ.สตูล นั้นมีพื้นที่อยู่ห่างไกลจาก 3 จังหวัดข้างต้นและมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ต่างกับ 3 จังหวัดข้างต้นจึงเป็นปัญหาเกี่ยวกับเขตการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน และในอนาคตจะมีการปรับเปลี่ยนเขตการศึกษาใหม่

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้จึงเลือกที่จะทำการวิจัยในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส เพราะมีพื้นที่ที่ติดกัน รวมทั้งมีวัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งในการวิจัยขอเรียก 3 จังหวัดเหล่านี้ว่า สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบไปด้วยโรงเรียนทั้งสิ้นจำนวน 48 โรงเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ยะลา	13	โรงเรียน
ปัตตานี	17	โรงเรียน
นราธิวาส	18	โรงเรียน

(ข้อมูล:หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 2)

จากการรวบรวมเอกสารงานวิจัยในเขตการศึกษา 2 นั้น พบว่ามีสภาพและปัญหาในด้านการศึกษา ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สำคัญมีดังนี้

ชิดชนก เชิงเขาว์ (2533) ทำการวิจัยเรื่องการสำรวจปัญหาการเรียนการสอนภาษาไทยในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งพบว่ามีสภาพและปัญหาการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ครูภาษาไทยในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามส่วนมากเป็นข้าราชการ สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชนมากกว่าครูที่โรงเรียนจ้าง ส่วนมากสอนภาษาไทยตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ทั้งสามระดับชั้น
2. ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ส่วนมากสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา
3. การบริหารงานของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม พบว่า โรงเรียนให้การสนับสนุนการสอนภาษาไทยระดับปานกลาง การสร้างขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากรของโรงเรียนอยู่ในระดับปานกลาง
4. นักเรียนมีความสามารถในการใช้ภาษาไทยพูดกับครูในห้องเรียนได้ในระดับดี แต่ใช้ภาษาไทยพูดกับครูนอกห้องเรียนและมีความสามารถในการฟังภาษาไทยได้ในระดับปานกลางและพบว่า นักเรียนเสาะแสวงหาหนังสือภาษาไทยอ่านนอก เวลาได้น้อย เนื่องจากห้องสมุดโรงเรียนมีหนังสือภาษาไทยน้อยและไม่น่าสนใจ และใช้ชีวิตประจำวันจะใช้ภาษามลายูท้องถิ่นเกือบทั้งหมด
5. สภาพและปัญหาการเรียนการสอนภาษาไทย พบว่า สภาพห้องเรียนโดยทั่วไป อยู่ในเกณฑ์ดี มีอุปกรณ์การเรียนการสอนพอสมควร บทเรียนเนื้อหาสาระและ กิจกรรมการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณี หรือความเชื่อของ ท้องถิ่น ครูส่วนมากขาดทักษะในการผลิตสื่อการสอน ไม่สามารถสอนได้ครบ ตามแผนการสอน ขาดทักษะในการวัดและประเมินผลและเป็นผู้สำเร็จการศึกษา ในวิชาเอกอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ภาษาไทย
6. หนังสืออ่านประกอบวิชาภาษาไทยในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม พบว่า ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีปัญหา ด้านขาดแคลนหนังสืออ่านประกอบวิชาภาษาไทยอย่างมาก และครูสอนภาษาไทยส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า หนังสืออ่านประกอบส่วนมากมีความเหมาะสมกับ สภาพวัฒนธรรมท้องถิ่น

รุ่ง แก้วแดง (2534) ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาการศึกษาการส่งเสริมศาสนาและวัฒนธรรมกับความมั่นคงของจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีปัญหาการศึกษาดังต่อไปนี้

1. การศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามนั้นให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนด้านศาสนามากกว่าการเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ รูปแบบของการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงแตกต่างไปจากบริเวณอื่นของประเทศ
2. ศาสนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นศาสนาที่กำหนดวิถีการ ดำเนินชีวิตของมุสลิมไว้ค่อนข้างชัดเจน ศาสนา อิสลามจึงเป็นศาสนาที่แข็ง มีระเบียบและวิธีการที่จะปฏิบัติได้ชัดเจน หากมุสลิมได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง จะเป็นสมาชิกและพลเมืองที่ดีของประเทศไทย
3. วัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะหลายเรื่องเป็นวัฒนธรรมของศาสนาอิสลามที่มีส่วนในการกำหนดวิถีชีวิตของประชากรในบริเวณนี้
4. ความมั่นคงของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาทางด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมนำไปสู่การขัดแย้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถึงแม้ว่าขบวนการโจรก่อการร้ายจะมีจำนวนไม่มากนัก แต่มีความสามารถที่จะผสมกลมกลืนกับชาวไทยมุสลิมได้ เป็นอย่างดี และนอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากมวลชนมุสลิมอีกจำนวนหนึ่งด้วย จึงทำให้สามารถเคลื่อนไหวอยู่ได้ตลอดเวลา

วรสุตา ขวัญสุวรรณ (2539) กล่าวว่าจากรายงานผลการวิจัยโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาในจังหวัดปัตตานี ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญดังนี้

1. ขาดสื่อทางการเรียนการสอน ครูไม่เห็นความสำคัญในการใช้สื่อไม่สนใจในการผลิตสื่อ
2. ครูไม่พบชั้นเรียน โดยเฉพาะที่กั้นดาราห่างไกล และมีสถานการณ์ที่ไม่น่าไว้วางใจ
3. เด็กยากจน ขาดแคลนทุนทรัพย์
4. ครูสอนไม่ครบตามหลักสูตรทั้งนี้อาจเป็นเพราะครูไม่เข้าใจเรื่องของหลักสูตรดีพอ
5. ผู้ปกครองไม่สนับสนุนการเรียนของเด็ก
6. เด็กขาดความพร้อมทางภาษา
7. ขาดการกระตุ้นให้สนใจในการเรียน

8. ขาดครูที่มีความถนัด หรือความสามารถพิเศษในเฉพาะวิชา
9. วัฒนธรรมไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอน เพราะประชาชนยังเข้าใจผิดในเรื่องศาสนา ความเชื่อ เด็กจึงมักขาดการปฏิบัติในบางจุดประสงค์
10. สุขภาพอนามัยของเด็กไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียน
11. เด็กขาดความอบอุ่นจากผู้ปกครองและมีปัญหาทางบ้าน
12. ขาดการนิเทศควบคุมผลการเรียน

ชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์ (2543) อธิบายถึงปัญหาการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการศึกษาของสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2 ซึ่งทำการศึกษาในปี 2536 พบว่าปัญหาการศึกษาของนักเรียนไทยมุสลิมมีปัญหาหลายประการดังนี้

1. การไม่เห็นคุณค่าและประโยชน์ตอบแทน จากการใช้ภาษาไทยรวมทั้งการพูดภาษาไทย เป็นภาษาที่สอง ทำให้พูดไม่ลื่นไหลเกิดความละอายนึกไม่ล้าพูด ทำให้การเรียนไม่มีประสิทธิภาพและเกิดความเบื่อหน่าย
2. ประชาชนบางส่วนเข้าใจผิดว่า การเรียนวิชาทั่วไป ที่ใช้ภาษาไทยจะเป็นบาป เพราะภาษาไทยเป็นภาษาของพุทธศาสนา มุสลิมไม่ควรปฏิบัติ ทำให้มีความหลงเชื่อ และไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล
3. การเรียนการสอนในโรงเรียนของรัฐบาล จัดกิจกรรมบางอย่างที่ขัดแย้งกับความเชื่อของศาสนาอิสลาม
4. การศึกษาที่จัดขึ้นไม่ได้ตอบสนองความต้องการทั้งทางด้านจิตใจและทางกายของชาวไทยมุสลิม
5. ผู้ปกครองมีปัญหาเศรษฐกิจ จึงให้บุตรหลานออกจากโรงเรียนเพื่อช่วยครอบครัวเมื่อจบการศึกษามาฉบับคับ ซึ่งบางครั้งเด็กและเยาวชน ต้องติดตามผู้ปกครองไปประกอบอาชีพยังประเทศมาเลเซีย

จากสภาพและปัญหาด้านการศึกษาของจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่ามีปัญหาในหลายๆ ด้าน ดังนั้นจึงเป็นเขตการศึกษาที่น่าศึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างยิ่ง เพราะปัญหาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม ศาสนา ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อการศึกษาในบริเวณดังกล่าว อีกทั้งส่งผลต่อการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคม และในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2534) ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปะในที่นี้ จึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมท้องถิ่นหรืองานช่างศิลปกรรม เนื่องจากมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น อีกทั้งศิลปะและวัฒนธรรมยากที่จะแยกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ เพราะศิลปะก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม (สาร สารทัศนงานันท์, 2543)

เมื่อกล่าวถึงงานช่างศิลปกรรมหลายคนคงนึกถึงคำว่า ศิลปะ หรือ ทัศนศิลป์ ซึ่งตามหลักสากลจะแบ่งทัศนศิลป์เป็น 5 สาขาใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ สาขาจิตรกรรม สาขาประติมากรรม สาขาสถาปัตยกรรม สาขานาฏกรรม-ดุริยางคกรรม และสาขาวรรณกรรม แต่ในความหมายของคำว่าช่างศิลปกรรมนั้น ในที่นี้เราหมายถึงงานศิลปกรรมที่เป็นงานช่างเท่านั้น และงานช่างศิลปกรรมดังกล่าวก็คือ งานทัศนศิลป์นั่นเอง หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า VISUAL ARTS งานศิลปะที่เป็นเพื่อนำคนตรีวรรณกรรมไม่จัดอยู่ในงานช่างศิลปกรรมหรือทัศนศิลป์แต่อย่างใด ลักษณะของงานทัศนศิลป์นั้น มีลักษณะเป็นงานช่างศิลปกรรมซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะที่สังเกตได้ชัดเจนในสาระสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ คือ (นพวัฒน์ สมพันธ์, 2542)

1. งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปสามารถมองเห็นได้ด้วยตา
2. งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปเรียกว่างานช่างศิลป์ หรืองานศิลปะการช่าง
3. งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปมองเห็นปริมาณของชิ้นงานนั้นได้ เช่น เป็นชิ้นงาน เป็นอัน เป็นแท่ง เป็นก้อน เป็นรูปร่างลักษณะ
4. งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปรู้ได้ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างหรือประดิษฐ์ขึ้น
5. งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปมองเห็นแล้วเกิดความเข้าใจ ให้ความรู้สึก ให้อารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใดแก่ผู้ดู เช่น ความงาม ความน่ารัก ความสงบ ความน่าเกลียด น่ากลัว รุนแรง ตื่นเต้น น่าขยะแหยงอื่นๆ แก่ผู้ดูได้

สำหรับ ศิลปกรรมท้องถิ่นมีลักษณะเป็นงานช่างฝีมือหรือช่างศิลป์ ผลงานศิลปะใช้วัสดุพื้นถิ่นในการประดิษฐ์สร้าง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอยและความงามบนพื้นฐานของธรรมชาติแวดล้อม สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อ ศิลปกรรมท้องถิ่นจึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิต และมีคุณค่าต่อการบำรุงขวัญ

เป็นศิลปกรรมที่มีการศึกษาและสืบสานที่เป็นในเชิงวัฒนธรรม (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2539) ที่เรียกกันว่างานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านหรือศิลปะพื้นบ้านนั่นเอง

5.1 ความหมายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

วุฒิ วัฒนสิน (2541) กล่าวถึงศิลปหัตถกรรมว่าสามารถจำแนกคำออกมาเพื่อให้ทราบความหมายที่แท้จริงได้ 3 คำ คือ ศิลปะ หัตถกรรม และพื้นบ้าน ดังนี้คือ

ศิลปะ คือ ผลงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์และความพากเพียรของมนุษย์ ซึ่งสามารถที่จะสื่อถึงการแสดงออกของความรู้สึก ความปรารถนา อารมณ์ ปัญญา และความคิดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ด้วยรูปแบบที่งดงามไพเราะจนเกิดอารมณ์สะเทือนใจ

หัตถกรรม คือ งานฝีมือต่างๆ เช่น การจักสาน การแกะสลัก ฯลฯ ที่เกิดจากฝีมือช่างเพียงคนเดียวหรือมากกว่าหนึ่ง ส่วนใหญ่งานหัตถกรรมจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ รองลงมาคือต้องประกอบด้วยความงดงามด้วย

พื้นบ้าน หมายถึง กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง มีเอกลักษณ์ร่วมกัน เช่น อาชีพเดียวกัน พูดภาษาเหมือนกัน มีความคิด ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี และนับถือศาสนาเดียวกัน มีเอกลักษณ์เฉพาะตน พื้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเมือง หรือวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น

ดังนั้นคำว่า **“ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน”** คือ งานศิลปะของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย พื้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเมือง โดยพยายามสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่มีรูปลักษณ์ที่สวยงาม สร้างความพึงพอใจและมีคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอย เช่นเดียวกับ วัจนะ จุฑะวิภาต (2535) ที่ได้กล่าวว่า ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านคือ งานศิลปะที่มีความงาม ความเรียบง่าย จากผลิตรกรรมของชาวบ้าน มีคุณค่าทางด้านความงามและประโยชน์ใช้สอย หรือคือประจักษ์พยานด้านหน้าที่ใช้สอยและด้านสุนทรีย์ของวัฒนธรรมทางวัตถุอันผลิตขึ้นและใช้สอยโดยคนธรรมดาสามัญ

5.2 ลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ดังต่อไปนี้

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539) กล่าวว่า ศิลปกรรมท้องถิ่นหรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะโน้มเอียงไปทางด้านหัตถกรรมบ้าง โนมเอียงไปทางด้านศิลปกรรมบ้าง ขึ้นอยู่กับคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าความงามที่ผสมผสานกันไปสุดแต่คุณค่าด้านใดมีความโดดเด่นและเข้มข้นกว่าหัตถกรรมพื้นถิ่นบางชิ้น บางประเภทมีความประณีตงดงามมาก มักเรียกว่าศิลปหัตถกรรม ดังนั้นการพูดถึงศิลปกรรมท้องถิ่นจึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์ไปกับเรื่องหัตถกรรมพื้นถิ่น จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการพูดถึงสิ่งเดียวกัน

วุฒิ วัฒนสิน (2541) สรุปว่าศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากจะสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจ เมื่อได้สัมผัสกับความงามแล้ว จุดเด่นของศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านร่างกาย เมื่อนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวันนั้นคือ

1. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นประยุกต์ศิลป์
2. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านจะตกแต่งให้สวยงามโดยเน้นสีล้วนและลวดลาย
3. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านไม่นิยมการเปลี่ยนแปลง
4. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านมีความเป็นสากล

สำหรับเอกลักษณ์ของความเป็นศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น ได้แก่ ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านเน้นในเรื่องของประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก โดยมีจุดมุ่งหมายรอง คือ เพื่อความสวยงาม ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านจะไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในด้านรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ แต่จะเพิ่มเติมและตกแต่งให้ดูแปลกตาขึ้นด้วยสีล้วนและลวดลาย และศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านจะมีความเป็นสากล ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

5.3 ตัวอย่างศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีชาวมุสลิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ซึ่งเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ น่าจะมีศิลปกรรมอันได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามมากมาย เช่น ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม ศิลปกรรมเหล่านั้นจึงกระจุกกระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ น่าจะมีศิลปกรรมเป็นอันมาก เพราะชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดดังกล่าวได้สร้างผลงานศิลปะไว้มากมาย ทั้งโดยนายช่างท้องถิ่นและนายช่างจากที่อื่นๆ ถ้าเปรียบเทียบกับงานศิลปะของจังหวัดข้างเคียงหรือจังหวัดอื่นๆ ของประเทศไทยแล้วลักษณะที่ปรากฏนั้นชัดเจน แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงอิทธิพลของศาสนา อย่างไรก็ตามด้วยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี สภาพภูมิประเทศและแบบอย่างศิลปะอื่นๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นทำให้รูปแบบศิลปะของมุสลิมแถบนี้มีความแตกต่างจากศิลปะมุสลิมจากประเทศอื่นๆ (ดลมนรร์จ บากา และคณะ, ม.ป.ป.)

จากการศึกษา รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืองานศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถยกตัวอย่างได้ ดังต่อไปนี้ (ดลมนรร์จ บากา และคณะ, ม.ป.ป. , วุฒิ วัฒนสิน, 2541, มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2539)

1. ลวดลายบนเรือกอลและ
2. ลวดลายผ้าปาเต๊ะหรือผ้าบาติก
3. ลวดลายบนเครื่องชามและเครื่องใช้
4. ลวดลายเสื้อกระจูด

5. ลวดลายตกแต่งบ้าน
6. อักษรประดิษฐ์
7. ปกหนังสือ
8. งานแกะสลักฉลุไม้ของระบายลมของมุสลิม
9. หินสลักเหนือหลุมศพ
10. มัสยิด และสุเหร่า
11. บ้านเรือนไทยมุสลิม
12. ที่ฝังศพไทยมุสลิม
13. งานจักสาน เช่น ผลิตภัณฑ์จักสานใบเตย ไม้ไผ่ กระดังง์ กระจาด หมวก กาบปี
เยาะ ย่านลิเภา ฝาชีปาหนัน ฝาชีใบตาล เสื้อปาหนันหรือเสื้อกุแวน และเสื้อกระจูด
14. ผ้าทอ เช่น ผ้าปาเต๊ะ หรือ ผ้าบาติก ผ้าทอจวนตานี
15. เครื่องปั้นดินเผาที่หมู่บ้านสะก่า
16. โลหะ เช่น มีด กริช เครื่องทองเหลือง
17. ถ้วยชามและภาชนะเครื่องใช้
18. กรงนกเขา
19. กรงต๊กแตน
20. เรือกอและ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นงานศิลปกรรมท้องถิ่นหรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องของศาสนา ความเชื่อ ประโยชน์ใช้สอย และการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับความอยู่รอดของชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิม โดยแสดงออกมาในลักษณะของศิลปะวัตถุต่างๆ ที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งแตกต่างกับส่วนอื่นๆ ของประเทศไทย

งานศิลปะพื้นบ้านประจำท้องถิ่น หรือศิลปะชาวบ้าน หรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่สวยงามและมีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ไว้นั้นมีคุณค่าในด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และประวัติศาสตร์ของสังคมที่มนุษย์อาศัยอยู่ (วุฒิ วัฒนสิน, 2541) ดังนั้นการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในศิลปวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ก่อให้เกิดการเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติ (วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, 2536) จึงมีความจำเป็นต้องมีการเรียนการสอนในเรื่องศิลปวัฒนธรรมของชาติหรือศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น

สำหรับศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ นั้น ได้แก่ เรือกอและ เครื่องจักสานภาคใต้ตอนล่าง บ้านเรือนคนไทยมุสลิม เครื่องปั้นดินเผาบ้านสันทิงหม้อ จ.สงขลา และโรงหม้อไห บ้านโรงอ่าง จ.ปัตตานี (ประกอบ ใจมั่น, 2539) และในส่วนของงานศิลปหัตถกรรมของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น ได้แก่ ผ้าปาเต๊ะหรือบาติก เรือกอและ อักษรประดิษฐ์ ถ้วยชาม เครื่องใช้ เครื่องทองเหลือง กรงนกเขา กฤษ ลวดลายตกแต่งบ้าน ผลิตภัณฑ์จักสาน ผ้าทอ หนังสติ๊ก หมวกกาปิเยาะ เป็นต้น (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดปัตตานี, 2543) และพบว่างานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น เรือกอและ ผ้าบาติก และกฤษ นั้นได้มีการนำมาบูรณาการใช้ในการจัดการเรียนการสอนในวิชาศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นอีกด้วย

6. การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

6.1 แนวคิด ปรัชญา ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับการเรียนการสอนเกี่ยวกับวิชาศิลปศึกษาในระดับท้องถิ่นนั้นมีแนวดำเนินการ ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนยุทธศาสตร์ที่จะทำให้การเอาหลักสูตรไปใช้บรรลุผลตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังที่ กรมวิชาการ (2540) ได้กล่าวถึง แนวปฏิบัติเกี่ยวกับท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต้องจัดให้ผู้เรียนได้ศึกษาสภาพแวดล้อม และความต้องการของท้องถิ่นได้ในด้านต่างๆ รวมทั้งให้ท้องถิ่นปรับรายละเอียดเนื้อหาวิชาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ส่งเสริมให้ท้องถิ่นจัดทำรายวิชาที่สนองความต้องการของท้องถิ่น

ซึ่งบทบาทและหน้าที่ของโรงเรียนมัธยมศึกษา นอกเหนือจากการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน ให้สามารถเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ตามจุดหมายของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) แล้ว จึงต้องระดมสรรพกำลังชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน โดยผสมผสานเทคโนโลยีการสื่อสารยุคปัจจุบัน ให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น หล่อหลอมศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกตามกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น ให้สามารถพัฒนาอาชีพท้องถิ่นได้เท่าทันเทคโนโลยีการสื่อสารยุคโลกาภิวัตน์ (จรรุญ เรื่องขจร, เรณู คงเบี้ยว และรุ่งรัตน์ วิญญูอนุรักษ์,ม.ป.ป.) ดังนั้นในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสอนของครูศิลปศึกษาจึงเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนให้สามารถนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

ศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คือ การศึกษาทางด้านทัศนศิลป์ (Visual Art) ทัศนศิลป์ คือ ศิลปะที่รับรู้หรือสัมผัสด้วยประสาทตา โดยทั่วไปแล้วจะหมายถึง จิตรกรรม

ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม แต่ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น หมายถึงการศึกษาที่เกี่ยวกับการเขียนภาพ การปั้น การแกะสลัก การออกแบบ การพิมพ์ภาพ งานสร้างประดิษฐ์ พาณิชยศิลป์ ศิลปะไทย ศิลปะพื้นบ้าน โลหะรูปพรรณ ศิลปะการตกแต่ง ศิลปะการแต่งกาย เครื่องดิน เครื่องไม้ เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องหนัง เครื่องเปลือกหอย เครื่องถักทอ และย้อมสี (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2539) ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าศิลปะศึกษาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะที่รับรู้หรือสัมผัสด้วยประสาทตา ซึ่งประกอบไปด้วย จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และศิลปะหัตถกรรม และมีข้อสังเกตว่าการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษานั้นมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องของวัฒนธรรมในหลายๆ ด้านของเนื้อหาที่ทำการศึกษา เช่น ศิลปะไทย ศิลปะการแต่งกาย ศิลปะพื้นบ้าน เป็นต้น การจัดการเรียนการสอนทัศนศิลป์ในวิชาศิลปะศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่สอดคล้องอย่างยิ่ง โดยได้มีนักการศึกษาได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนทัศนศิลป์ในวิชาศิลปะศึกษาไว้ดังต่อไปนี้

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์. (ม.ป.ป.) ได้กล่าวโดยสรุปไว้ใน "ศิลปะศึกษากับการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม" วารสารศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ว่ากระแสความต้องการด้านอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมประจำชาติในไทยนั้น มีให้เห็นชัดเป็นเวลานานแล้ว แต่ปัญหาการศึกษาและวัฒนธรรมนั้นยังถูกปล่อยปละละเลย ดังนั้นครูศิลปะควรมีบทบาทที่มีใช้เพียงหน้าที่ในการสอดแทรกคุณค่าที่ดีงามของศิลปะและวัฒนธรรมไทย แต่ครูศิลปะควรที่จะสอดแทรกค่าความนิยม แนวคิด วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และคติธรรม พื้นบ้านของไทย ครูศิลปะควรจะใช้วิถีทางในการเรียนการสอนแบบที่เน้นการพัฒนาคุณค่าแก่ศิษย์ครบสี่ด้าน คือ ประวัติศาสตร์ ศิลปวิจารณ์ ศิลปะปฏิบัติ และสุนทรียศาสตร์ โดยครูพยายามที่จะแทรกความรู้และให้เห็นคุณค่าของศิลปะวัฒนธรรม นอกจากนี้มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2543) ยังได้กล่าวไว้อีกใน "บทบาทของศิลปะศึกษาในแนวปฏิรูปหลักสูตร." ในหนังสือประมวลบทความนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้สำหรับยุคปฏิรูปการศึกษา ว่าครูหรือนักวิชาการด้านศิลปะนั้นสามารถนำเอาวิถีทางในการเรียนการสอนของตนไปบูรณาการร่วมกับสาระความรู้และประสบการณ์ด้านต่างๆ เช่น ในกรณีของศิลปะกับสังคมนั้น ครูก็สามารถจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนในท้องถิ่นหรือเขตของตน โดยครูศิลปะอาจเลือกสรรบุคคลสำคัญของท้องถิ่น เช่น ศิลปินพื้นบ้าน หรือช่างฝีมือ หรือ หัตถกรรมพื้นบ้านมาเป็นวิทยากรให้กับนักเรียน เป็นต้น จะเห็นได้ว่ากิจกรรมเช่นนี้สามารถนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมร่วมกับโรงเรียน โดยวิธีการต่างๆ ซึ่งครูศิลปะอาจจะไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญเองเสมอไป โดยนักเรียนอาจได้รับประสบการณ์ตรงจากผู้รู้หรือทักษะจากผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ เมื่อนักเรียนได้เห็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนแล้ว ครูสามารถที่จะชี้ให้นักเรียนได้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในถิ่นของตน ตัวของช่างหรือศิลปินพื้นบ้านที่เป็นวิทยากรเองก็ได้รับเกียรติด้วย

สำหรับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนที่เน้นเรื่องเกี่ยวกับชุมชนเป็นสำคัญ กล่าวคือการเรียนการสอนศิลปะศึกษามีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั่นเอง ซึ่ง London (1994) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนศิลปะศึกษาที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ (Community-based art education: CBAE) โดยเริ่มเชื่อมโยงจากประสบการณ์ ภูมิปัญญา และความต้องการของนักเรียน นำเข้าสู่ห้องเรียน โดยขอบข่ายของประสบการณ์การเรียนรู้จะเป็นในลักษณะกว้าง และกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมนอกห้องเรียนเป็นสำคัญ ส่วน Bates, Jane K. (2000) กล่าวสนับสนุนว่าในช่วง 20 ปีสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 จะเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านรายละเอียดในวิชาศิลปะศึกษาที่หลากหลายขึ้น ซึ่งนักวิชาการศิลปะศึกษากลุ่มหนึ่งได้อธิบายว่าแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงคือของการสอนแบบยึดหลักเกณฑ์ (DBAE) จะอยู่ในลักษณะที่เน้นเรื่องเกี่ยวกับชุมชนเป็นสำคัญในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ หรือการเรียนการสอนศิลปะศึกษา (CBAE) โดยนักวิชาการศิลปะศึกษากลุ่มนี้เน้นการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมาใช้พัฒนาโครงสร้างของหลักสูตรจากความต้องการ ความเห็นคุณค่าจากตัวของผู้เรียน ซึ่งการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษานี้เน้นมาซึ่งความสามารถของผู้เรียนที่มีสามารถประเมินงานศิลปะ โดยใช้ความรู้จากประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งเข้าใจความสัมพันธ์ของศิลปะกับวิชาอื่นๆ ได้อีกด้วย

Kristin G. Congdon (1986) กล่าวถึงการสอนศิลปะศึกษาในบทความเรื่อง "An Analysis of the Folk Artists in Education Program" โดยได้อธิบายถึงโปรแกรมการสอนแบบ FAIE (Folk Artists in Education Program) ซึ่งมีแนวคิดในการส่งเสริมศิลปะมีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งในสังคม โดยเน้นการสอนในเรื่องศิลปะพื้นบ้าน และให้ผู้เรียนรู้จักงานศิลปะในบริบทของวัฒนธรรมและบุคคลในสังคมมากกว่าการที่จะเรียนแบบงานศิลปะเพียงอย่างเดียว ดังนั้นนักศิลปะศึกษาจึงควรนำเอาโปรแกรมการสอนแบบ FAIE (Folk Artists in Education Program) มาปฏิบัติเพื่อช่วยในการเรียนการสอนศิลปะศึกษามีประสิทธิภาพมากขึ้น

Enid Zimmerman (1990) ได้เขียนบทความเรื่อง "Preparing to Teach Art to Secondary Students from All Cultural Backgrounds" โดยมีใจความสำคัญว่า ในการแก้ปัญหาในการสอนศิลปะในระดับมัธยมศึกษาชั้นนั้น ไม่จำเป็นต้องสอนอะไรเกี่ยวกับเรื่องความเป็นสากลหรือเป็นทางการในวิชาศิลปะเพียงอย่างเดียว แต่ควรสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยควรจะได้รับ การสนับสนุนจากท้องถิ่นชนบท รัฐ หรือชุมชนนั้นๆ เพื่อให้การเรียนการสอนศิลปะศึกษาประสบความสำเร็จด้วยการศึกษาศิลปะศึกษาในบริบทที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

Gilbert Clark and Enid Zimmerman (2000) เขียนบทความเรื่อง "Greater Understanding of the Local Community : A Community-based Art Education Program for

Rural School” โดยได้กล่าวไว้ว่า ในเรื่องการเรียนการสอนศิลปศึกษาที่เน้นชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ในโรงเรียนชนบทนั้น พ่อแม่ ผู้ปกครอง และสมาชิกในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนศิลปศึกษา และให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องของวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมและสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมที่ดีในชุมชนของตน ซึ่งครูคือกุญแจสำคัญในการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จัก เข้าใจ และซาบซึ้งในมรดกทางศิลปะประจำถิ่นของตนได้อย่างดี

นอกจากนี้ อาร์ เบียร์รี่ และมาร์ค ซี ชุก (R.Beery and Mark C. Schug, 1984 อ้างถึงใน ณัฐยา ทิพรัตน์, 2543) ได้กล่าวถึงกิจกรรมศึกษาท้องถิ่นชุมชนว่า ต้องเป็นกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ลงมือในสภาพแวดล้อมจริง เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ได้แก่

1. การศึกษานอกสถานที่
2. การสัมภาษณ์บุคคลในท้องถิ่น
3. การเชิญบุคคลในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร

ณัฐยา ทิพรัตน์ (2543) อธิบายถึงการศึกษาด้านการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนจะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นการมุ่งเน้นให้มีการนำแหล่งความรู้ที่เรียกว่า “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” มาใช้ในการเรียนการสอนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถจัดการศึกษาได้สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตภายในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลโดยตรงต่อการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาในท้องถิ่นที่จะสนองตอบต่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่ต้องกระจายอำนาจให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการจัดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นจริงไปสู่ท้องถิ่น ตรงตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และแนวทางที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

ปัจจุบันพบว่าการศึกษาด้านภูมิปัญญาสากลมากกว่าการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการศึกษาที่ขาดความสมดุล ซึ่งในการศึกษาที่ดีควรที่จะศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาสากลควบคู่ไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือควรเน้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่น แทนที่จะเรียนรู้เรื่องไกลตัว จึงควรมีการปรับเปลี่ยนนำหลักสูตรท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหรือเป็นการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว และถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเริ่มมีผู้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนมากขึ้นแล้วก็ตาม แต่การศึกษาที่ผ่านยังพบว่ายังมีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่อีกมากมาย อาทิ เช่น นโยบายรองรับไม่ชัดเจน ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดการยอมรับและขาดการมีส่วนร่วมในระบบโรงเรียน การจัดการเรียนการสอนไม่เอาประเด็นของท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการ

เรียนการสอน การเรียนการสอนตามหลักสูตรไม่คำนึงถึงความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาไทยกับภูมิปัญญาสากล และขาดองค์การรับผิดชอบเรื่องภูมิปัญญาโดยตรง เป็นต้น

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนักเรียนที่จบการศึกษาไปจะสามารถนำเอาความรู้และความสามารถที่เล่าเรียนจากโรงเรียน นำไปเพื่อพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของเขาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะได้เรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเรื่องที่ใกล้ตัวเป็นอย่างดี สำหรับในส่วนของวิชาศิลปศึกษาก็เช่นเดียวกัน ก็เน้นในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นในเรื่องของศิลปะในชุมชน โดยตัวหลักสูตรควรจัดพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น และมีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นสอนในเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากแหล่งวิทยาการในชุมชน เพราะจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจในองค์ความรู้ต่างๆ ในชุมชนได้เร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากผู้เรียนมีความคุ้นเคยกับท้องถิ่นนั้นๆ และผู้เรียนสามารถนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพได้ แต่ในขณะเดียวกันการจัดการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาสากลก็ควรที่จะสอนควบคู่กันไปด้วย เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นในวิถีชีวิตของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็ภูมิปัญญาสากลหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลของการศึกษาที่เจริญและคงความเป็นถิ่นของชุมชนของตนไว้

6.2 การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผลจากการวิจัยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งทำการวิจัยสำรวจสภาพการจัดการเรียนการสอน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 2 ในช่วง 1 ปี การใช้ พรบ.การศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ.2542 พบว่ามีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน โดยมีสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนวิชาต่างๆ ในระดับที่ปฏิบัติน้อย (ไสว ช่อมงคลอุดม และคณะ, 2543) นอกจากนี้ข้อมูลจากครูศิลปศึกษาที่สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญ ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "การจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาตามพรบ. 2542" จัดโดยแผนกวิชาศิลปศึกษา ภาควิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เมื่อวันที่ 2-4 สิงหาคม 2544 พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรม ที่เด่นๆ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จิตรกรรมเรือกอและ การปั้นตอกแต่งศาลเจ้า ผ้าบาติก กรงนกเขา กรงนกหัวจุก เป็นต้น และครูศิลปศึกษาได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต จิตรกรรม ประติมากรรม การออกแบบ และศิลปะพื้นบ้าน โดยมีวิธีการจัดการเรียนการสอนดังนี้ มีการเชิญปราชญ์ท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนบางครั้งเฉพาะหัวเรื่อง มีการส่ง

นักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานหรือเรียนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบางครั้งเฉพาะหัวเรื่อง ในด้านวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่ ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ในด้านการส่งนักเรียนไปศึกษากับปราชญ์ท้องถิ่น พบว่าครูศิลปศึกษาส่วนใหญ่ต้องการให้ผู้เรียนพบเห็นเรียนรู้และปฏิบัติจากประสบการณ์จริงเพื่อความสอดคล้องกับปราชญ์ท้องถิ่น โรงเรียนมีวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ และผู้บริหารส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ในส่วนปัญหานั้นจากการวิเคราะห์พบว่า ครูศิลปศึกษายังไม่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังและหลากหลายเท่าที่ควร ซึ่งจากการสอบถามข้างต้น จะเห็นว่ามีสภาพและปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนบางประการที่จำเป็นต้องทำการศึกษา

สรุปเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านว่า ควรมีการปรับรายละเอียด เนื้อหารายวิชาให้สอดคล้องกับความต้องการในด้านต่างๆ ของท้องถิ่นมา โดยจัดทำรายวิชาให้ตอบสนองต่อความต้องการท้องถิ่น อันเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งต่อผู้เรียนเพราะผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ในวิชานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และในวิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านทัศนศิลป์พบว่าในที่นี้เกี่ยวข้องกับเรื่องของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน และการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษานั้นครูควรมีบทบาทสำคัญจัดเตรียม ส่งเสริม ดำเนินการ และเสนอแนะให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้ปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นก็มีบทบาทสำคัญอย่างมากเพราะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ มากที่สุด รวมทั้งควรนำเอาแหล่งความรู้ที่เรียกว่า "แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น" มาประกอบใช้ในการจัดการเรียนการสอนเป็นสำคัญ การเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาจึงจะสัมฤทธิ์ผลได้ดี ส่วนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีการวิจัยการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นไว้และพบว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในวิชาศิลปศึกษาน้อย และข้อมูลได้บ่งชี้ว่ามีปัญหาในหลายๆ ด้าน ดังเช่น สื่อวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ครูไม่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาอย่างจริงจัง หลากหลาย และเต็มประสิทธิภาพ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามีปัญหบางประการซึ่งเป็นสาเหตุต่อผลเบื้องต้น ซึ่งการศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น ในส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ มีผู้ได้ทำการศึกษาวิจัยไว้ต่างๆ กันดังต่อไปนี้

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยในประเทศ

ในการวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาข้อมูลต่างๆ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังต่อไปนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับวิชาศิลปศึกษา

วิบูลย์ จันทร์แย้ม (2531) ทำการศึกษา เรื่อง "สภาพการจัดการเรียนการสอนของครูศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนของครูศิลปศึกษาที่มีความแตกต่างกันในด้าน เพศ วัย วุฒิ และขนาดของโรงเรียน โดยใช้แบบสอบถามของครูศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดจังหวัดลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี จำนวน 72 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านหลักสูตร เวลาเรียนศิลปศึกษาที่กำหนดไว้สั้นเกินไป ไม่เพียงพอในการเรียนการสอน มีผลทำให้นักเรียนปฏิบัติงานในเวลาเรียนไม่สำเร็จ กิจกรรมขาดความต่อเนื่อง นักเรียนขาดทักษะในการปฏิบัติ และมีผลทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในการเรียน 2) เนื้อหาวิชา ในบางเรื่องยังไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เนื้อหาวิชาบางส่วนมีความซ้ำซ้อนกัน วัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงานหาซื้อได้ยาก วิชาศิลปศึกษาที่เป็นวิชาบังคับเรียน เฉพาะชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 2 เท่านั้น ส่วนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ไม่มีวิชาบังคับทำให้นักเรียนขาดความต่อเนื่อง เมื่อไปเลือกเรียนวิชาศิลปศึกษาในระดับสูงต่อไปมักจะลืมความรู้พื้นฐานเดิม ดังนั้นจึงควรจัดให้เป็นวิชาบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ด้วย 3) ครูศิลปศึกษามีความต้องการที่จะเข้ารับการสัมมนาด้านศิลปะเพิ่มเติมและวิธีการสอนศิลปศึกษาที่ครูใช้น้อยที่สุด คือ การศึกษานอกสถานที่ 4) สื่อการสอนที่ใช้น้อยที่สุด คือ เครื่องวิดีโอเทป (Video Tape) โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นส่วนใหญ่ไม่มีห้องปฏิบัติการศิลปศึกษาโดยเฉพาะ และ 5) หนังสือแบบเรียนที่ใช้ประกอบการสอนยังไม่เพียงพอ และหนังสือแต่ละเล่มผู้เขียนมักจะอธิบายความหมายหรือข้อความแตกต่างกันออกไป ทำให้เกิดความสับสน โดยเฉพาะผู้สอนบางคนที่ไม่ได้สำเร็จการศึกษาทางด้านศิลปศึกษาโดยตรง จะประสบปัญหาทางการสอนมาก

วรสุดา ขวัญสุวรรณ (2539) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการสอนศิลปศึกษาของครูศิลปศึกษา ในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใน 7 ด้าน คือ ครูผู้สอน นักเรียน หลักสูตร การเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การผลิตและใช้สื่อการสอน การวัดผลและประเมินผล ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครูศิลปศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดชายแดนภาคใต้ สังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ ที่มีนักเรียนนับถือศาสนาอิสลามเกินร้อยละ 80 เป็นจำนวน 159 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามชนิดเลือกตอบ แบบประเมินค่า และคำถามปลายเปิด นำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยหาค่าร้อยละ ค่ามัธยฐานเลขคณิตและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน จากผลการวิจัยพบว่า สภาพของการปฏิบัติงานของครูศิลปศึกษา ระดับประถมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในทุกด้านที่ศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านนักเรียนและด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และปัญหาของครูผู้สอนศิลปศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านการเตรียมการสอน

ปรววรรณ ดวงรัตน์ (2541) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาสภาพและปัญหาการเรียนการสอนศิลปะภาคปฏิบัติ สาขาทัศนศิลป์ ในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน" ผลการวิจัยพบว่า สภาพด้านการวางแผนการสอนศิลปะภาคปฏิบัติของอาจารย์ มีสภาพความเป็นจริงอยู่ในระดับมาก และเป็นปัญหาปานกลาง สภาพด้านการดำเนินการสอนอยู่ในระดับมากและเป็นปัญหาปานกลาง สภาพและปัญหาด้านวิธีการสอน สื่อการสอนและการวัดและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง สภาพแวดล้อมทางกายภาพอยู่ในระดับน้อยและมีปัญหาปานกลาง สภาพและปัญหาสภาพแวดล้อมทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง สภาพและปัญหาการเรียนศิลปะภาคปฏิบัติของนักศึกษา พบว่า ในด้านความรู้ความเข้าใจทางการเรียนศิลปะ มีสภาพความเป็นจริงและเป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และเป็นปัญหาปานกลาง ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีสภาพตามความเป็นจริงอยู่ในระดับน้อยและเป็นปัญหามาก และด้านสภาพแวดล้อมทางสังคมมีสภาพและปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

ชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์ (2543) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาการแสดงออกทางศิลปะโดยการวาดภาพระบายสีของนักเรียนไทยมุสลิม อายุ 7 ถึง 9 ปี ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดชายแดนภาคใต้" โดยมีกลุ่มตัวอย่างประชากรเป็นนักเรียนไทยมุสลิม อายุ 7 ถึง 9 ปีที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ถึง 4 ในโรงเรียนประถมศึกษา ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปีการศึกษา 2543 จำนวน 315 คน เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบทดสอบการวาดภาพระบายสี แบบประเมินค่า สร้างขึ้นจากหลักเกณฑ์ขั้นพัฒนาการทางศิลปะของวิกเตอร์ โลเวนเฟลด์ ผลการวิจัยพบว่านักเรียนไทยมุสลิมสามารถวาดภาพระบายสีได้ตามทฤษฎีของวิกเตอร์ โลเวนเฟลด์ ในขั้นที่ 3 คือ ขั้นวาดภาพได้คล้ายของจริง ทั้งในด้านการวาดภาพคนที่นักเรียนไทยมุสลิมวาดภาพคนเฉพาะด้านหน้ามากที่สุด ในด้านการใช้พื้นที่ว่าง มีลักษณะที่แสดงออกมากที่สุด คือ วาดภาพมีลักษณะแบนราบแบบ 2 มิติ ในด้านการใช้สี ลักษณะที่แสดงออกมากที่สุด คือ ระบายสีโดยอิสระ และในด้านการออกแบบมีลักษณะแสดงออกมากที่สุด คือ วาดภาพแสดงออกโดยอิสระเป็นตัวของตัวเอง

ณัฐยา ทิพรัตน์ (2543) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษา โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น "หนังตะลุง" ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสงขลา" ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนศิลปะศึกษาและปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยมาก ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษาโดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น "หนังตะลุง" ผลการสังเกตการสอนของครูและปราชญ์ชาวบ้านในโรงเรียน พบว่า ใช้วิธีการสอนแบบบรรยายสลับการสอนแบบสาธิต และแบ่งกลุ่มปฏิบัติงาน โดยครูผู้สอนจะไปศึกษาข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านหรือไม่ก็นำปราชญ์ชาวบ้านมาถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียนโดยตรง การสอนจะเปิดสอนในคาบ

ชุมชน (กิจกรรมซ่อมเสริม) และเปิดเป็นวิชาเลือก สถานที่สอนจะเป็นห้องเรียนที่อยู่ภายในอาคารเรียน การสอนในเรื่องการแสดงและการแกะรูปของครูและปราชญ์ชาวบ้านสอนในเนื้อหาที่คิดว่าสำคัญ และจากการสังเกตการแสดงหนังตะลุง มีลำดับขั้นตอนวิธีการแสดงที่ไม่แตกต่างกัน แต่จะต่างกันที่บรรยากาศ จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านในด้านการเรียนรู้ การฝึกฝน การนำหนังตะลุงไปใช้ การจัดการเรียนการสอน ประโยชน์และการอนุรักษ์ และข้อเสนอแนะ พบว่าด้านการเรียนรู้ การฝึกฝน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการถ่ายทอดความรู้จากอาจารย์ซึ่งวิธีเรียนรู้ใช้วิธีสังเกต จดจำ แล้วไปฝึกปฏิบัติเอง ด้านการนำหนังตะลุงไปใช้ พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ นำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ ด้านการจัดการเรียนการสอนพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเห็นด้วยหากมีการนำหนังตะลุงเข้ามาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ด้านประโยชน์และการอนุรักษ์พบว่าส่วนใหญ่ นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปใช้ประกอบอาชีพ และควรอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปะพื้นบ้านหนังตะลุงในโรงเรียน และเสนอแนะว่าควรเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการเข้าใจเห็นคุณค่า หวงแหนศิลปะพื้นบ้าน ในส่วนครูศิลปศึกษาและปราชญ์ชาวบ้านได้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรอนุรักษ์และสืบทอดหนังตะลุง และควรมีการนำเข้าสู่กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนต่างๆ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา โดยให้มีการเรียนการสอนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ และสอนให้เห็นคุณค่าศิลปะพื้นฐานทางด้านหนังตะลุง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ชื่นชม และมีความตระหนัก หวงแหน และสืบทอดต่อไป

งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

อำนาจ สุขเสถียร (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "สภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขต 6" โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารโรงเรียน จำนวน 16 คน ครูผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน จำนวน 64 คน ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 16 คน ศิษย์เก่า จำนวน 16 คน ผลการวิจัยพบว่า การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการบริหารโรงเรียนประเภททรัพยากรบุคคลได้แก่ พระ ผู้ปกครอง นักเรียน ศึกษานิเทศก์ โดยเชิญมาร่วมมาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับบุคลากรและให้การสนับสนุนทางด้านงบประมาณ ประเภททรัพยากรทางวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยใช้กิจกรรมหลักสูตรและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนชุมชน ปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่เป็นทรัพยากรไม่มีเวลาว่างพอ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ แหล่งทรัพยากรไม่เพียงพอห่างไกล ระยะเวลาที่ใช้ทรัพยากรไม่สอดคล้องกันและขาดการวางแผนการใช้ทรัพยากร

อังกุล สมคะเนย์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดคณะกรรมการการประถมศึกษา สังกัดคณะกรรมการการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี" มีกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ศึกษา

นิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน ครูวิชาการโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน ครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่เห็นด้วย และได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างเทคนิคชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร สำหรับปัญหาในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรนั้น ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน ครูวิชาการมีปัญหาเกี่ยวกับด้านงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบาย และการนิเทศก์ติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และการพัฒนาหลักสูตร

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2536) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษากการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษาของระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและรวบรวมรายชื่อลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน และการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษาของระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้บริหาร 41 คน ผู้ปฏิบัติงาน 128 คนในศูนย์รวมการศึกษาของโรงเรียนจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม พบว่านำมาใช้กิจกรรมการศึกษาด้านความรู้พื้นฐาน ด้านทักษะอาชีพ ด้านการบริการข้อมูลข่าวสารในระดับปานกลาง สำหรับประเภทภูมิปัญญาที่นำมาใช้มากที่สุด คือ ด้านวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น และปัญหาที่พบในการปฏิบัติงาน คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ทำให้การเรียนการสอนไม่บรรลุวัตถุประสงค์

กรมวิชาการ (2538) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยการสำรวจความคิดเห็นของศึกษานิเทศก์จังหวัด ศึกษานิเทศก์อำเภอ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนในโรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาทั่วประเทศ เกี่ยวกับสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน พบว่าศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่ได้รวบรวมความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ส่วนโรงเรียนที่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน จะดำเนินการโดยนำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในท้องถิ่น การนำเนื้อหาและกิจกรรมที่เกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้าน มาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการเชิญชาวบ้านมาเป็นวิทยากร ซึ่งในระดับประถมศึกษาส่วนใหญ่จะดำเนินการในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ส่วนในระดับมัธยมศึกษาจะดำเนินการในวิชาสังคมศึกษา ภาษาไทย และวิชาการงานและอาชีพ สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ครูผู้สอนมีภารกิจมากและมีความรู้ ในการนำความรู้และ

ประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้น้อย อีกทั้งวิทยากรท้องถิ่นมีความรู้น้อยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

มาลินี สวยคำข้าว (2538) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5" โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูสังคมศึกษา จำนวน 26 คน เลือกโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ ผลการวิจัยปรากฏว่า ด้านการเตรียมการสอนครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ศึกษาลักษณะ คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชาที่สอดคล้องกัน จัดซื้อขอยืม และขอบริจาค สื่อการเรียนการสอนจากแหล่งวิทยากรในท้องถิ่น และจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอนขึ้น ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ใช้การบรรยายประกอบการซักถาม อธิบายและใช้สื่อประกอบ และสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นในเนื้อหาที่สอน ด้านการจัดกิจกรรมหลักสูตร ให้นักเรียนจัดป้ายนิเทศในชั้นเรียนและบริเวณโรงเรียน และให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น และด้านการวัดผลระหว่างเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การประเมินผลงาน และการทดสอบแบบปรนัย สำหรับปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหา ดังนี้ คือ ด้านการเตรียมการสอนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในด้านการอภิปราย และแสดงความคิดเห็น ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในการทำข้อสอบแบบอัตนัย และข้อเสนอแนะ ได้แก่ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดอบรมและสนับสนุนงบประมาณให้ครูสามารถดำเนินการทั้งด้านการจัดเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสามารถวัดและประเมินผลการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประกอบ ใจมั่น (2539) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษา สภาพ ปัญหา และการความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเรียนการสอน ในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง" มีกลุ่มตัวอย่าง คือ ครูผู้สอน 30 คน และภูมิปัญญาท้องถิ่น 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นได้คำนึงถึงผู้เรียน หลักสูตร เนื้อหาวิชา และคุณสมบัติภูมิปัญญาท้องถิ่น การเตรียมการมีการเตรียมครูผู้สอน ผู้เรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อการเรียนการสอน และเตรียมการเรียนการสอนล่วงหน้าก่อนการเรียนการสอน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชั้นดำเนินการสอน โดยมีการสาธิต

แบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติงาน ส่วนการประเมินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการประเมินผู้เรียน และภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสังเกตระหว่างการเรียนการสอน ด้านปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบ คือ ขาดแคลนวัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงานงบประมาณไม่เพียงพอ การเบิกจ่ายค่าตอบแทนยุ่งยากล่าช้า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ค่อยมีเวลาว่างและภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดทักษะประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้ และครูผู้สอนมีความต้องการ งบประมาณในการจัดซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน วัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่สอนและต้องการที่จะเข้ารับการอบรมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

มณฑิชา ชนะสิทธิ์ (2539) ได้ทำการวิจัยโดยศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้านสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา ซึ่งประชากร คือ โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 18 โรงเรียน โดยมีผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้รับผิดชอบโครงการของโรงเรียน ครูผู้สอนและปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 55 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ในด้านการสร้างหลักสูตร หลักการและแนวคิดโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้านของโรงเรียนส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้การประกอบอาชีพ โดยใช้ทรัพยากรในชุมชน โรงเรียนส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยครูผู้สอนในกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 และในวิชาเลือกเสรี ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม เป็นการปฏิบัติ การสาธิต และลักษณะการปรับรายละเอียดเนื้อหา โดยปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมให้คำปรึกษาและเป็นผู้กำหนดเนื้อหา ในด้านการนำหลักสูตรไปใช้ พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่เชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านเกษตรกรรม มาเป็นวิทยากรในบางเนื้อหาโดยใช้วิธีสอนแบบสาธิต และใช้เทคนิคการเสริมแรงทางบวก สื่อการเรียนการสอนที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นของจริง ที่ได้จากแหล่งทรัพยากรใน ชุมชน วัดผลด้วยการสังเกต และประเมินผล โดยใช้เกณฑ์การผ่านจุดประสงค์ ครูผู้สอนประชาสัมพันธ์หลักสูตรอย่างไม่เป็นทางการ ผู้บริหารนิเทศก์โดยให้คำปรึกษาและสังเกตการสอน ในด้านการประเมินผลหลักสูตร พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ประเมินผลหลักสูตรโดยพิจารณาจากผลการปฏิบัติและผลงานของผู้เรียน และในด้านการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

งานวิจัยเกี่ยวกับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ทวี แทนหนู (2522) ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ในด้านสภาพแวดล้อมทางภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม การบริหารและ

การนิเทศการศึกษา ครูที่สอนหลักสูตรแบบเรียน คู่มือครู สื่อการเรียน การวัดและประเมินผล และเพื่อเปรียบเทียบปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กทั้ง 7 ด้าน ตามสภาพที่เป็นจริงและตามความคิดเห็นของครูใหญ่และครูที่สอน รวมทั้งเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูใหญ่และครูที่สอน เกี่ยวกับปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กทั้ง 7 ด้าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับปัญหาการสอนเด็กเล็กจำนวน 94 ข้อ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่างประชากรที่เป็นครูใหญ่และครูที่สอนชั้นเด็กเล็ก ประเภทละ 92 คน รวม 184 คน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการสอนชั้นเด็กเล็กมีปัญหาตามลำดับ คือ ปัญหาด้านสื่อการสอน ปัญหาการนิเทศการศึกษา ปัญหาหลักสูตร แบบเรียนคู่มือครู ปัญหาการวัดและประเมินผล

สมบุญ จารุวรรณ (2531 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรอิสลาม ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 ในโรงเรียนสังกัดงานการประถมศึกษา จังหวัด ยะลา ปัตตานี นราธิวาส การวิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับประถมศึกษา พ.ศ.2523 ผลการวิจัยพบว่า สภาพการใช้หลักสูตรผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรพอใช้ จัดทำสื่อโดยใช้งบประมาณทางโรงเรียน เรื่องที่ต้องการนิเทศส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร ปัญหาการใช้หลักสูตร ส่วนใหญ่มีปัญหาว่าเนื้อหาในหลักสูตรไม่สัมพันธ์กับเวลาเรียน บางชั้นจึงสอนไม่ทันตามแผนการสอน ขาดทักษะในการสอนแบบอภิปรายกลุ่ม การแบ่งกลุ่มทำกิจกรรม ขาดความรู้ในการออกข้อสอบ และมีความต้องการการนิเทศให้มากขึ้น

ไพศาล ไชยราบ (2534) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง "การศึกษาระดับความไม่สอดคล้องระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา กับพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้" เพื่อศึกษาระดับความไม่สอดคล้องกันระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนที่คัดสรร 31 รายการ ในโรงเรียนประถมศึกษา กับพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการเรียนการสอนที่นำมาศึกษาทั้ง 31 รายการ มีระดับความไม่สอดคล้องในระดับสูง เช่น การเขียนจดหมายที่ใช้คำขึ้นต้นว่า การอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่าโลกเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากลิง การฝึกให้ทำความเคารพพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่โดยการไหว้ กิจกรรมเข้าจังหวะที่จับคู่เต้นรำชายกับหญิง การร้องเพลงที่เกี่ยวกับความเชื่อของศาสนาอื่น การที่มีท่ารำในลักษณะของการไหว้ นักเรียนรำไทยโดยการห่มผ้าสะไบ เป็นต้น

7.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

สำหรับงานวิจัยในต่างประเทศได้ผู้ทำการวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับศิลปศึกษา

โมราห์ (Morah, 1980) ได้วิจัยเรื่อง "An Examination of Art Secondary Education in the Anambra State of Nigeria 1977-78" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพของวิชาศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรัฐอะนามบรา ประเทศไนจีเรีย ระหว่างปี 1977-78 โดยการสำรวจเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหารและครูศิลปะศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 46 โรงเรียน ผลการวิจัยพบว่าวิชาที่นิยมในการเรียนในห้องปฏิบัติการทางศิลปะ คือ การวาดเส้นการระบายสี โดยเน้นที่การวาดหุ่นนิ่ง และยัค้ำนึ่งถึงพัฒนาการทางด้านงานปฏิบัติหรือทักษะของนักเรียนอีกด้วย ในด้านการสอนค้ำนึ่งถึงหลักให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-centered) และการสอนแบบที่เน้นเทคนิค (Technique oriented) การประเมินผลของครูศิลปะส่วนมากจะพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ในด้านความคิดและการใช้วัสดุ นอกจากนี้ผู้บริหารและครูศิลปะเห็นด้วยต่อวิชาศิลปะว่า จะต้องสอดคล้องกับประสบการณ์ทางวัฒนธรรมและสังคมของผู้เรียน

อัลแกรมดี (Alghamedy, 1981) ทำวิจัยเรื่อง "Investigation of conditions affecting art teacher preparation and art education curriculum implementation in Saudi Arabia" มีวัตถุประสงค์เพื่อจำแนกและสำรวจปัญหาในปัจจุบันของศิลปศึกษาในซาอุดีอาระเบีย ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ศึกษาเอกสารทางราชการที่เกี่ยวกับศิลปศึกษาในประเทศและทำการวิจัยเชิงสำรวจ โดยจำแนกประชากรออกเป็น 5 กลุ่ม คือ อาจารย์ศิลปะ นักศึกษาศิลปะ ศึกษานิเทศก์ศิลปะ ครูศิลปะ และบุคคลทั่วไป วิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลส่วนที่วิเคราะห์ทางสถิติและข้อมูลที่เป็นการอภิปราย ผลการวิจัยพบว่า มีปัญหามากมายเกี่ยวกับการเตรียมการสอนของครูศิลปศึกษา และหลักสูตรศิลปศึกษาในซาอุดีอาระเบีย ซึ่งจำแนกออกเป็นดังนี้

1. ครูศิลปะมีความจำกัดของเนื้อหาวิชาในการเตรียมการสอน อันเป็นผลมาจากการขาดตำราอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง และไม่มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะสอนของครู
2. สัดส่วนในโปรแกรมภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎีไม่สมดุลกัน
3. นักศึกษาศิลปศึกษาระดับปริญญาตรีขาดความเข้าใจต่อศิลปะอิสลาม
4. เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของศิลปศึกษาในโรงเรียนประถมและมัธยมของรัฐอยู่ใน "แนวทางหลักสูตรศิลปศึกษา" ซึ่งไม่กระจางชัดต่อครูศิลปะและห่างไกลจากความเหมาะสมตลอดจนการปฏิบัติในปัจจุบัน

5. การสอนศิลปศึกษาในโรงเรียนของรัฐ เน้นที่ภาคปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเตรียมการสอนของครูศิลปะ
6. ประชาชนทั่วไปและในวงการการศึกษา ยังมองศิลปศึกษาว่าไม่มีความสำคัญต่อการสืบค้นผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งหมายสำหรับการปรับปรุงและพัฒนาศิลปศึกษาของชาติในระยะเบียดในอนาคต

เทอร์เบิร์น (Thorburn, 1982) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "The Place of Teacher Attitude in Curriculum Design : A Case Study of How Art Teacher it , New Zealand Primary and Secondary Schools Vies Their Role" ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อพิจารณาถึงสถานภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยพิจารณาความคล้ายคลึงกับและความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อการออกแบบ รูปแบบของหลักสูตร และเพื่อหาหนทางในการกำหนดและวางแผนในการจัดการศึกษาด้านศิลปศึกษา และของการวิจัยพบว่า ผลกระทบต่อทิศทางในการพัฒนาหลักสูตรศิลปศึกษา เป็นปัญหาที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขในการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา คือ ครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกันของ จุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษากับสภาพแวดล้อมในสังคม ความสอดคล้องกันของทัศนคติของครูประถมศึกษากับมัธยมศึกษา ความสอดคล้องกันของทฤษฎีและการปฏิบัติกิจกรรมทางศิลปศึกษา

กานาโนจา และตานิ ไฮอิกิ (Kananaja, Tapani Heikki, H,1989: Abstract.) ทำการศึกษาในเรื่อง "Work, Skill and Technology : Activity Education and Education for work in General Education" เป็นการปริทัศน์เรื่องการศึกษาเพื่องานพื้นฐานด้านปรัชญา ของเทคโนโลยีและประวัติศาสตร์ของการศึกษาเป็นกรอบของการปริทัศน์ขั้นตอนพัฒนาการของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในแต่ละประเทศควรจะบอกคุณภาพและเนื้อหาของการศึกษาเพื่องานในระดับสามัญศึกษา โดยรากฐานเดิมการศึกษาเพื่องานนั้นอยู่ในการหัตถศึกษา ในการผลิตสิ่งของและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ในยุคก่อนอุตสาหกรรมขั้นต่อไป พัฒนาขึ้นในการปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคแรก คือ การศึกษาเพื่อเครื่องจักรและงานในโรงฝึกงาน ขั้นสุดท้ายก็คือ การศึกษาเทคโนโลยีซึ่งควรจะมีค่านิยมและล่อลวงตัว และเน้นไปในการทำความเข้าใจกระบวนการมากกว่าผลงาน ขณะเดียวกันก็เป็นการแนะนำเรื่องเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วย ขั้นตอนเชิงอุตสาหกรรมทุกขั้นตอนควรเริ่มที่จะเป็นที่คุ้นเคยแก่นักเรียนในโรงเรียน แม้ว่าการเน้นในประเทศที่พัฒนาแล้ว จะมุ่งไปยังเทคโนโลยีใหม่ก็ตาม นี่คือนิยามของการทำความเข้าใจเทคโนโลยีและการพัฒนาทฤษฎีนี้เรียกว่า "ทฤษฎีวิวัฒนาการ ประวัติศาสตร์ ของงานเทคนิค"

แพทรีเซีย ชูซาน ไวลด์ (Wild, 1992) ทำการศึกษาเรื่อง "An investigation of the cognitive components of the art-making process : A typology of thinking skills" โดยมี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาว่าศิลปินใช้วิธีการอย่างไรในการสื่อความคิดออกมาเป็นรูปทรงทางศิลปะ และเพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของส่วนประกอบต่างๆ ที่ถูกกำหนดเป็นขั้นตอนของกระบวนการทำงานศิลปะ โดยทำการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case study) ด้วยการสังเกตและการสัมภาษณ์ ของศิลปิน 2 คน เป็นเวลา 3 เดือน ผลการวิจัยพบว่า การทำงานศิลปะมีความสัมพันธ์กับกระบวนการทางความคิด โดยศิลปินแต่ละคนจะมีวิธีการนำเสนอความคิดที่แตกต่างกัน ตามแต่บุคลิกของแต่ละบุคคล กระบวนการทำงานศิลปะที่ปรากฏส่วนมากเกิดขึ้นจากการใช้วัสดุเป็นเครื่องแสดงออกทางความคิด และความสัมพันธ์ของแต่ละขั้นตอนเกิดขึ้นจากความสอดคล้องกัน ในด้านการลงมือปฏิบัติการ การใช้วัสดุและแรงบันดาลใจจะปรากฏออกมาเมื่องานนั้นเสร็จสิ้น

งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

เฟซุง (Fay Chung อ้างถึงใน รุ่ง แก้วแดง, 2542) ได้ทำการวิเคราะห์และเปรียบเทียบการจัดการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นกับประเทศแอฟริกาไว้ที่น่าสนใจยิ่งในหนังสือรายงานของยูเนสโกเรื่อง "การเรียนรู้ : ชุมทรัพย์ในตน" (Learning : The Treasure Within) ซึ่งเฟซุง กล่าวว่ารูปแบบการจัดการศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงศตวรรษที่ 19 ที่ญี่ปุ่นเริ่มเปิดประเทศนั้น ผู้นำญี่ปุ่นตระหนักดีว่าการที่จะให้ญี่ปุ่นสามารถยืนหยัดเป็นชาติอยู่ได้นั้น ญี่ปุ่นจำเป็นต้องเรียนคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันระบบการศึกษาของญี่ปุ่นเน้นและให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนในเรื่องวัฒนธรรม ค่านิยม วิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น ซึ่งได้แก่ ภาษาญี่ปุ่น วรรณกรรมญี่ปุ่น ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น อันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของญี่ปุ่น ซึ่งทำให้การพัฒนาประเทศญี่ปุ่นสามารถรักษาสอดคล้องระหว่างเทคโนโลยีตะวันตกกับวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่นไว้ได้เป็นอย่างดี เป็นรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ประเทศญี่ปุ่นจะมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมไปมากเพียงใด แต่ก็ยังทำให้คนต่างชาติที่ได้ไปเยือนมีความซาบซึ้งในความเป็นญี่ปุ่นที่แท้ ซึ่งแสดงออกในเรื่องมารยาท ภาษา ศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม รวมถึงวิถีชีวิตต่างๆ เช่น พิธีชงน้ำชา การจัดสวนแบบญี่ปุ่น และประเพณีเทศกาลต่างๆ แม้กระทั่งหลักสูตรในโรงเรียนก็ยังคงมีการเรียนการสอนวิชาลูกคิด ศิลปะป้องกันตัวแบบญี่ปุ่น ตรงข้ามกับประเทศในทวีปแอฟริกา ซึ่งขณะที่เริ่มพัฒนาประเทศเช่นเดียวกันนั้น หมอสอนศาสนาคริสต์ได้นำรูปแบบการจัดการศึกษาตะวันตกทั้งหมดเข้าไปในประเทศแอฟริกา วิชาที่สอนส่วนใหญ่จะเน้นทางด้านศาสนาคริสต์ วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมตะวันตก ละเลยการสอน 2 เรื่องที่สำคัญ คือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กับภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยชาติตะวันตกมองเห็นว่า ถ้าสอนภาษาท้องถิ่นในโรงเรียนแล้วจะเกิดความรู้สึกที่จะแบ่งแยกหรือความรู้สึกที่จะรักษาเอกลักษณ์ของชาติเหล่านั้น เฟซุงวิเคราะห์ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่นแล้ว การศึกษาของประเทศในแอฟริกาเป็นรูปแบบ

การจัดการศึกษาที่ไม่เน้นให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและรากดั้งเดิม การพัฒนาจึงด้อยกว่า ญี่ปุ่นอย่างมาก

โคลาร์ และวอลเตอร์ ดับเบิลยู (Kolar and Walter w.,1979 : Abstract) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "Bulgarians : Arts and Crafts" โดยเป็นการสำรวจงานหัตถกรรมพื้นบ้านของ บุลกาเรียอันเป็นส่วนหนึ่งของบทเรียนวิชามรดกทางชาติพันธุ์ ในวัฒนธรรมบุลกาเรีย โดยโครงการมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้นักเรียนอเมริกันในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย เข้าใจและซาบซึ้งในชาวบุลกาเรียและวัฒนธรรมของชาวบุลกาเรีย งานศิลปะและหัตถกรรมที่ได้กล่าวถึง ได้แก่ หน้ากาก, เครื่องปั้นดินเผา, เซรามิค, ภาชนะโลหะ, ไม้แกะสลัก, เครื่องเย็บปักถักร้อย, งานสถาปัตยกรรม, พรม, เครื่องประดับ, เสื้อผ้า, รูปเคารพ, การตกแต่งขนมปังและการประดับตกแต่งไข่อีสเตอร์ งานหัตถกรรมแต่ละอย่างจะมีข้อมูลที่น่าสนใจในลักษณะภูมิหลัง รูปร่างและสีสันทัน เรื่องราว การออกแบบและลวดลาย การใช้งาน การก่อสร้าง ความหลากหลายตามภาคต่างๆ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับศาสนา หรือการเฉลิมฉลองที่เป็นพิธีกรรมต่างๆ และการถ่ายทอดเทคนิคงานฝีมือจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต

บทสรุป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชุมชน การส่งเสริมการจัดการศึกษาชุมชน และการเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งต่อวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตต่างๆ จะไม่สามารถกำเนิดขึ้นมาในชุมชนนั้นๆ ได้ หากไม่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดก็ตาม ดังนั้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จึงได้ให้ความสำคัญการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยโรงเรียนจำเป็นต้องมีนโยบายที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งควรจะต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความต้องการใหม่ๆ ของผู้เรียนและความก้าวหน้าของวิชาการอยู่เสมอ ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สามารถเอื้ออำนวยให้เกิดความพร้อมต่อสภาพบรรยากาศการเรียนการสอนตามอัตภาพและความจำเป็นที่ได้รับการเกื้อหนุนและส่งเสริม โดยต้องอยู่ในดุลยพินิจของโรงเรียนเกี่ยวกับด้านความเหมาะสมทั้งกิจกรรม เนื้อหาสาระ วัสดุของเด็ก

ผู้บริหารโรงเรียนจะทำหน้าที่ในด้านการบริหารตั้งแต่การดูแลบริหารด้านนโยบาย การบริหารดำเนินงาน รวมไปถึงจำเป็นต้องมีการประสานงานกับครูเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผู้บริหารจะคอยทำหน้าที่คอยติดตามผลการดำเนิน

งานอยู่เป็นระยะอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ผู้บริหารควรเปิดโอกาสให้ปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นตั้งแต่ วิเคราะห์หลักสูตร ร่างหลักสูตร จนถึงประเมินหลักสูตร รวมไปถึงการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณในการเชิญปราชญ์ท้องถิ่นมาช่วยในการจัดการเรียนการสอน ส่วนครูควรเปิดโอกาสให้ปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยครูมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเชิญปราชญ์ท้องถิ่นมาช่วยในการจัดการเรียนการสอน ดังนั้นจะเห็นว่าในเรื่องการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกจากกันไม่ได้ระหว่างกลุ่มประชากร 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหาร ครู และปราชญ์ท้องถิ่น

ในปัจจุบันจะเห็นว่ามีความพยายามที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การศึกษา แต่ปรากฏว่าประสบปัญหาในด้านต่างๆ มากมาย เช่น ขาดนโยบายรองรับที่ชัดเจน ขาดการยอมรับต่อผู้ทรงภูมิปัญญา การจัดการเรียนการสอนไม่นำประเด็นท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่ควร การเรียนการสอนตามหลักสูตรไม่คำนึงสัดส่วนระหว่างภูมิปัญญาไทยและสากลเท่าที่ควร ขาดผู้สนับสนุนรับผิดชอบ เป็นต้น ในเรื่องวิธีที่โรงเรียนดำเนินการ ได้แก่ (1) การเชิญปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นมาช่วยในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน (2) การให้นักเรียนออกไปศึกษาและฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการของปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ (3) การเชิญปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้มาร่วมสอน (4) การนำสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ในท้องถิ่นมาสอดแทรกในเนื้อหาวิชาที่สอน (5) การให้นักเรียนไปสำรวจข้อมูลในท้องถิ่นแล้วนำมาจัดการเรียนการสอน และ (6) การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรืออุทยานการศึกษา โดยจำเป็นต้องมีการเตรียมการ การจัดกิจกรรมที่ีระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียน ปราชญ์ท้องถิ่น กรรมการศึกษา และผู้ปกครอง

การจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นนั้นจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบด้านจุดประสงค์การเรียนการสอน การดำเนินการ และการวัดและประเมินผล เพื่อนำไปสู่ผลการจัดการศึกษาที่สัมฤทธิ์ผล ภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิชาศิลปศึกษานั้นเป็นเรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านหรือศิลปะพื้นบ้าน และตามแนวคิดในวิชาศิลปศึกษานั้นสนับสนุนให้มีการเรียนการสอนศิลปศึกษาที่เน้นในเรื่องของชุมชนท้องถิ่น สร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของศิลปะต่อบุคคลและสังคม โดยมีเป้าหมายหลักสูตรเพื่อให้ตระหนักถึงมรดกทางศิลปะและบทบาทของศิลปะในสังคม ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปะพื้นบ้านจึงมีความสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนตามแนวคิดปรัชญาทางศิลปศึกษา และเมื่อกล่าวถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งประกอบด้วย 3 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่ามีสภาพภูมิประเทศภูมิอากาศ ทรัพยากรแร่ธาตุ เศรษฐกิจ สังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่นของประเทศ อีกทั้งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม หรือชาวไทยมุสลิม ใช้ภาษามลายู

ท้องถิ่น มีขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายมาเลเซีย มีการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด และครอบครัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่นิยมย้ายถิ่นฐาน เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งในกลุ่มเป็นอย่างดี รวมทั้งมีสภาพและปัญหาด้านการศึกษาของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นๆ ในประเทศไทย โดยปัญหาการศึกษาส่วนใหญ่เกิดจากสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม ศาสนา ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันในบริเวณนี้ และจากข้อมูลจากครูศิลปศึกษาในบริเวณดังกล่าวพบว่างานศิลปะพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่ ผ้าปาเต๊ะหรือบาติก เรือกอและ อักษรประดิษฐ์ ถ้วยชามเครื่องใช้ เครื่องทองเหลือง กรงนกเขา กริช ลวดลายตกแต่งบ้าน ผลิตภัณฑ์จักสาน ผ้าทอ หนังสือตะลุง หมวกกาปิเยาะ เป็นต้น และพบว่าครูศิลปศึกษาได้นำเอาองค์ความรู้จากการทำเรือกอและ ผ้าบาติก และกริช มาบูรณาการใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นอีกด้วย อีกทั้งยังมีความตื่นตัวต่อการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียน ในส่วนของโรงเรียน ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรปรับรายละเอียด เนื้อหารายวิชาให้สอดคล้องกับความต้องการในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น โดยจัดทำรายวิชาที่สนองความต้องการท้องถิ่น เช่น การจัดทำและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น การเรียนรู้ในเรื่องใกล้ตัวหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้เรียนนั้นจะสามารถช่วยให้เรียนรู้อะไรในวิชานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งครูควรมีบทบาทสำคัญจัดเตรียม ส่งเสริม ดำเนินการ และเสนอแนะให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้ปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นก็มีบทบาทสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในท้องถิ่นนั้นๆ มากที่สุด รวมทั้งควรนำเอาแหล่งความรู้ที่เรียกว่า "แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น" มาประกอบใช้ในการจัดการเรียนการสอนเป็นสำคัญ การเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาจึงจะสัมฤทธิ์ผลได้ดี นอกจากนี้ปัญหาในการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นปรากฏให้เห็นดังข้อมูลจากการวิจัยการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่ามี การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในวิชาศิลปศึกษาน้อย และจากข้อมูลจากครูศิลปศึกษาในบริเวณดังกล่าวได้บ่งชี้ว่ามีปัญหาในหลายๆ ด้าน ดังเช่น สื่อวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ครูไม่นำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาอย่างจริงจัง หลากหลายและเต็มประสิทธิภาพ ปัญหาเหล่านี้จึงจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาอย่างละเอียดเพื่อเป็นหนทางสู่การแก้ไข

การศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องมองในเชิงเป็นระบบให้ครบวงจร โดยต้องมองในเชิงระบบ 3 ระบบ คือ ระบบการบริหารจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และระบบการใช้แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนรู้ ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับระบบทั้ง 3 ระบบเสียก่อน อันประกอบด้วย ผู้บริหาร ครู และปราชญ์ท้องถิ่น เนื่องจากบทบาทของบุคคล 3 กลุ่มมีอิทธิพลต่อเรื่องปัญหาการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมาก

สำหรับปัญหาการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเริ่มตั้งแต่ผู้บริหาร แล้วส่งผลต่อครูศิลปศึกษาในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งครูจะมีบทบาทอันเกี่ยวข้องกันกับปราชญ์ท้องถิ่นในการที่จะนำปราชญ์ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาทั้ง 3 กลุ่มประชากรมีความแตกต่างกันในภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ แต่จะมีความสัมพันธ์อันเกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งจากหลักการ แนวคิด ข้อมูล ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องศึกษาปัญหาในแต่ละกลุ่มประชากร ดังนั้นกรอบการสร้างเครื่องมือในการวิจัยจึงแยกออกจากกันทั้ง 3 กลุ่ม โดยมีกรอบของเครื่องมือในแต่ละกลุ่มดังนี้

1. การบริหารการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน : ผู้บริหาร
 - 1.1 นโยบาย
 - 1.2 การดำเนินงาน
 - 1.3 ผลการดำเนินงาน
2. การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ครูศิลปศึกษา
 - 2.1 จุดประสงค์การเรียนการสอน
 - 2.2 การดำเนินการ
 - 2.3 การวัดและประเมินผล
3. การมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ปราชญ์ท้องถิ่น
 - 3.1 การจัดทำหลักสูตรร่วมกับโรงเรียน
 - 3.2 การวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับผู้สอน
 - 3.3 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียน
 - 3.4 ผลเกี่ยวกับการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

โดยทำการศึกษาจาก ผู้บริหาร ครูศิลปศึกษา และปราชญ์ท้องถิ่น ทั้งนี้มุ่งหวังว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป ซึ่งจะส่งผลอันดีต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยตรง อันเป็นการสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีหลักการสำคัญคือจำเป็นต้องมีการกระจายอำนาจให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องที่ต้องการศึกษา และเหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของชุมชนนั้นๆ ซึ่งจะ เป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป